V. GODIŠTE

SELO I GRAD

ALMANAH

SELO I GRAD

ALMANAH 1933.

V. GODIŠTE

KNJIŽNICA OPĆEGA ZNANJA

UREĐUJE PETAR GRGEC

NAKLADA KUĆE DOBRE ŠTAMPE

JERONIMSKA KNJIGA
TRISTA DEVEDESETA

TISKARA NARODNE PROSVJETE, ZAGREB, TRENKOVA ULICA 1

DRŽANJE KORAKA S EVROPOM

Mnogi su naši slikari, kipari, književnici i novinari trpjeli i glad i golotinju i svakojaka poniženja, samo da mogu proživjeti neko vrijeme u Parizu, Minhenu, Beču, Londonu i Rimu. Dakako, neki su htjeli kod toga da udovolje svojoj taštini i snobizmu, ali drugi su išli za ozbiljnim i velikim ciljevima. Njihova se duša u tim središtima evropske kulture oslobađala naše sitničavosti i prihvaćala utakmicu s prvim šampijonima čovječanskoga napretka.

Tako je bilo dosada, a ne će drugačije biti ni odsada.

Uvijek će sirenski glasovi sa Sene, Temze, Tibera, Arna, a možda i iz Moskve dozivati k sebi naše amatere i profesionale umjetnosti i nauke, i uzalud će naši kritički Odiseji kušati da svojim drugovima začepe uši i da sebe dadnu privezati za katarku domaće lađe. Cijela je Evropa danas kao jedno more, pa kad vjetar uzburka površinu na jednom dubljem mjestu, brzo će valovi zapljuskivati i najudaljeniju pličinu.

Kolikogod pojedini narodi nastojali da postave između sebe svakojake neprolazne kineske zidove novovjekog merkantilnog sistema, mi smo ipak u duševnom pogledu mnogo bliži jedni drugima, nego što su bili naši djedovi. Neki hrvatski kritici s Miroslavom Krležom na čelu uživaju u tom, kad mogu ustanoviti točan broj godina, koliko su zakasnili, recimo, pokreti romantike, realizma, naturalizma i impresionizma na svojem pohodu u Zagreb. I danas su takva zakašnjenja još uvijek prilično redovita, kako se to vidi i na samom Krleži, koji je u svojoj biti zaostali križanac naturalizma i pesimizma. Ali danas je duševni saobraćaj između naših kulturnih središta i velikih zapadnoevropskih gradova mnogo brži. Danas se dobri i loši utjecaji zapada uvoze k nama u glavnom, da tako reknem, ekspresnim vlakovima i aeroplanima.

Ni u doba starih Grka i Rimljana nije se mogla osnovati zatvorena književna država jednoga jezika. Pogotovu je nemoguće provesti takvu osnovu u novom vijeku. I površan motrilac razvoja evropskih književnosti može opaziti, kako narodi pozajmljuju međusobno ne samo književni sadržaj i rječničko blago, nego i način rečenične građe i psihologijskih reakcija. Pa kao što se mali gradovi u krštenju svojih trgova i ulica povode za prijestolnicama, tako i mali narodi prilagođuju s književnim smjerovima postepeno i svoj jezik i običaje velikim narodima.

Htjeli mi ili ne htjeli, Evropa primorava i nas i druge narode, da uniformiramo osnove gramatike, sintakse i diferencijalne psihologije. Ali nam ta ista Evropa daje i mig, dokle smijemo popuštati tomu uniformiranju. Naši su glazbenici do nedavna stvarali svoja djela po kalupu većih evropskih naroda. Glavni je zastupnik toga smjera bio Ivan Zajc. Evropa im je odgovorila : Ne priznajemo vas, dok nam ne dadnete i nešto svoje. I glazbenici su morali da

zadru dublje u folkloru svojega naroda i da u primitivnim elementima narodne ljestvice i melodije traže kažiput za proživljena djela originalnije muzičke kulture. Do slična su uvjerenja došli i naši likovni umjetnici. Meštrović, Vanka i Becić privukli su najveću pažnju Evrope upravo onim kipovima i slikama, u kojima su najmodernijom tehnikom progovorili naši zanosi, grčevi, snebivanja, patnje, radosti, fizionomije i geste.

I književno nam iskustvo zapovijeda, da moramo biti vjerni svojemu narodnomu biću. Vrijeme je nemilosrdno gazilo već od 16. vijeka sve one, koji su previše služili tuđinskim utjecajima i modama. Naši su stari Dubrovčani, a s njima i drugi književnici bili načinili od literature čeljade s vlasuljom i naličenim obrazima. Postavili su to čeljade u svoje salone, da mu pjevaju himne, a narodnoj su pjesmi milostivo dopuštali, da bude tek sluškinja njihove služinčadi. Međutim kasnije je sluškinja postala gospodaricom, a gospodarica je zatvorena u muzej narodne prošlosti. I najznačajnije je to, da je tu nekadašnju sluškinju obdarila i Evropa najpohvalnijom medaljom priznanja. Kada se govori o tom, kojim smo mi proizvodima obogatili opću književnost, onda se Gundulić spominje tek na pola usta, predstavnici se najmodernijih smjerova prešućuju, a u dobro nam se upisuju u prvom redu pjesnički proizvodi Paskoja Debelje, Nikole Zeta i bezbrojnih drugih, imenovanih i neimenovanih narodnih pjevača i pamtilaca.

Tko bi htio da ostanemo još i danas u vijeku narodne pjesme, taj bi se izvrgnuo zasluženu posmijehu. Vladimir Nazor ne može postati Filip Višnjić ili Perkan Karaivan Pavić, a Ivana Brlić Mažuranić ne može pripovijedati stilom seoske bake, koja slika svojoj unučadi i praunučadi likove primitivne lakovjernosti. Danas ne bi bio više moguć ni Luka Botić ni fra Grga Martić. Svi smo svijesni, da je klasično doba narodnih guslara i pripovjedača iščeznulo u nepovrat. Ni sama Evropa ne bi imala nikakva prava, da nas primorava na održavanje nečega, čemu bi ona bila spremna davati svoje priznanje tek kao svojemu kuriozitetu.

Ali narodna pjesma i priča mora još i danas da bude književnicima u neku ruku učiteljica i polazna točka novoga književnoga stvaranja. Kad bi naš pogled bio uperen jedino prema naprednijim zapadnoevropskim kulturnim središtima, mogli bismo postati slični onim pustolovima, koji su sramotili svoje čestito ime, jer su izvodili podrijetlo od stranih kraljevskih i kneževskih porodica, premda su im roditelji bili pošteni domaći seljaci. Šta nama koristi tlapnja, da smo drugovi Lewisa Sinclaira, Manna, Wellsa, Rollanda i Mauriaca, kad i onako ne možemo polučiti u međunarodnom životu njihova ugleda? Naš narod ne može preskočiti sve razvojne stepenice, koje su dosada prešli Francuzi, Englezi, Nijemci i Talijani. Zato bi nam se moglo desiti, kad bismo se iznevjerili sami sebi, da u domu postanemo tuđinci, a veći nas narodi ne bi htjeli priznati za svoje sinove. »Tuđa ljubav ljubi svoga«.

U nas nema onako razvijena gradskog života kao u zapadnoj Evropi. Pariz je Francuska, ali Zagreb nije za svoj narod Rim, niti

je Beograd London. Naša se izvorna kultura još uvijek osniva u glavnom na seljacima. Zato prava naša književnost može u nekim crtama držati jednak korak s Evropom samo donle, dokle joj to dopušta jezgra naroda, koja je svoj ukus i smisao za ritam izoštrila narodnom pjesmom, narodnim igrama i ustaljenim običajima. Hoćemo li radi toga dopustiti, da nas tkogod naziva evropskim natražnjacima? Ne ćemo, jer znademo, da smjer evropskog razvoja ne smijemo označivati uvijek pravcem, koji bi se neprekidno dizao u vis, nego ga moramo katkada označiti i krivuljom, koja se spušta dolje. Čini se, da se ta krivulja spustila naročito nisko u današnje doba. Oblici su se evropske umjetnosti u prevelikom artizmu djelimice izrodili. Došlo je do kulta apstruznih, nakaznih i ekstravagantnih elemenata, udruženih s modom primitivističkih glazbala, plesova i nošnja. No upravo u tom padanju očituje se duboka težnja za novim preporodom, koji može da dođe ponajprije od svježih mladenačkih evropskih naroda.

Dužnosti naših književnika prema Evropi ne mogu se rastaviti od dužnosti prema većini vlastitoga naroda. Šta više, tko drži usku vezu s narodom, taj radi više i za Evropu.

Vjernost narodu traži ponajprije vjernost svojemu jeziku. Naši književnici premalo poznaju hrvatski jezik. Ne samo u novinama, nego i u književnim djelima nalazimo tako strašno mrcvarenje jezika, da nam se upravo koža ježi. Čudimo se starim Dubrovčanima, kako su mogli u svoj saobraćajni govor pustiti tolike talijanske riječi. A mi zapravo nijesmo ništa bolji od njih. U novinama, časopisima pa i na sveučilišnim predavanjima nastupaju često lijenčine, koje se nimalo ne staraju za hrvatske riječi i fraze, nego nam pune uši svakojakim suvišnim romanskim i germanskim nazivima. Ljudi nijesu dovoljno svijesni, da je nagrđivanje narodnog jezika ujedno i nagrđivanje narodne duše.

Potrebito nam je što savjesnije njegovanje narodnog jezika. Stoljeća je razvijao narod to svoje duševno blago, da bude što bolji izraz njegovoj ljubavi i odvratnosti, njegovim nadama i vjerovanju i uopće svim njegovim težnjama, čuvstvima, mislima i doživljajima. Krivo bi bilo držati jezik manje ili više zvučnim nizanjem suglasnika i samoglasnika. U jeziku moramo gledati narodne krajeve, gore, ravnice i ljude, narodnu prošlost, sadašnjost i budućnost. Hrvatski jezik — to su Hrvati svih vjekova.

Neosnovana je tvrdnja, da naši književnici poznaju dovoljno hrvatsko selo. Velik je dio tih književnika potekao od tuđinskih doseljenika ili od ljudi, koji su izgubili vezu s jezgrom našega naroda. Hrvatsko je selo još i danas mnogim književnicima i slikarima samo vanjska dekoracija. Ljudi vole motriti ornamentiku narodne nošnje i držanje seljaka u svečanim ili nesvečanim zgodama, ali se ne vole uživljavati u najdublje dubine seljačkoga mišljenja, osjećanja i rada. Velika je sramota, da nam je stvaranje tako zvane pučke književnosti još uvijek deseta briga. Življi dodir hrvatskih književnika sa selom ne može značiti vraćanje u literarni primitivizam. Taj dodir mora obogatiti našu književnost ne samo novim sadrža-

jima, nego i novim dotjeranijim književnim oblicima, a uz to će mnogo pomoći tomu, da se stane na put lakoumnomu poigravanju s najvećim etičkim vrijednostima naroda. Potrebito je samo, da postoji što ukorjenjenija svijest o potrebi zbliženja našega sela i grada, i ta će svijest goniti ljude neodoljivom snagom, da nađu najispravniji put za rješavanje zadataka, koji slijede iz toga.

Pogled prema našemu selu ne mora značiti stvaranje samo tako zvane popularne književnosti. Taj pogled znači razvijanje cjelokupne naše osebujnosti u svim područjima naše kulture i civilizacije. Tko se previše povodi za drugima, taj malo pomalo gubi pred svijetom pravo na opstanak. A tko znade skladno ujedinjivati općenitost s individualnošću sadržaja i izraza, taj može uvijek držati korak s najnaprednijim pokretima Evrope.

Petar Grgec.

KRV NA CESTI

U bijelo jutro strana je tiha.
Na zvonik je sletio gavran i selo gleda.
O grani unuka njiha
suhi djeda.

Sluškinja vuče kolica po mjestu
liječnikova sina pa izloge gleda.
Ko je iskašljao krv na cestu ?

Tu je u tupinolom prošla kći suhog djeda !

Mate Meštrović.

POKLON MRTVOJ SEKI

Mrtva, mala seko !
U kasni sat noći došao sam kući
s velikom kitom cvijeća,
koju ću ti odnijeti sutra rano na grob,
kao poklon za imendan.

Usadit ću je u zemlju,
a kraj nje zapaliti dvije voštane svijeće
i klečeći izmoliti jedan Očenaš.

Veseli se, mrtva mala seko.
Kita cvijeća je šarolika i mirisava —
puna ruža, karanfila, tulipana i zumbula.

Da, mrtva seko.
Sutra ću ti tužnim srcem donijeti taj poklon.
Ne čudi se, ako cvijeće bude vlažno,
jer će biti pokvašeno rosom —
a možda i — suzama.

Božo Pavlović.

PODRAVSKI PASTELI

ČEKA VEČERA NA STOLU

U polumraku je peć ko sablast.
Nazire se bijela utroba kreveta.
Oh, vidi je dobro umorno oko,
U kojem se budi čežnja i sjeta.

Leži mjesečina na stolnjaku bijelom;
Kroz nju se diže para juhe.
Naslonila se starica na prozor i čeka
Sklopivši ruke navorane, suhe.

Doći će njeni u kasnu horu
Vukući svoju dugačku sjenu.
Motike će se ljuljati na ramenu
Pa će zazvonjeti pred kućom u dvoru.

Na vratima će ih starica dočekati.
Odjeknut će u hodniku glas umornoga gazde:
»Kada smo začuli zdravomariju,
Imali smo kopat jošte dvije brazde.«

Oprat će dobro znoj i zemlju s ruku,
Žuljevi će samo na dlanu ostati;
A kada za stol umorni sjednu,
Dugo će ih, dugo starica gledati...

SILAZI SUTON

I mole kućice sunce, da stane.
Od molbe su se okanca zažarila.
One se boje noći — brzo im kuckaju bila,
Stisnut će se jedna k drugoj, dok jutro svane.

Tanki su jablanovi uz naše zavičajne strane.
Savili su se od svoje nemoći neveselo.
Znadu: mrak će doći i u naše selo,
Al ustreptat će veselo lišćem, kad novo sunce grane.

Navire suton neosjetno u usnuli zemaljski dol
I prokapljuje crn u šljivike.
Sakriva se potočić stidno u šibljike.
Na listu topoleードršće zadnji bol.

Pršti toplo mlijeko u polumraku staje,
Podašnost se nazire u oku krava.
Kraj nogu domaćice diše tele i spava.
Dva krupna zečja oka žarko, crveno sjaje.

Toplo u travi diše noć. Golica rosa. —
Nad dudom se mjesec uspinjat prestao. —
Zalupio je netko vratima i nestao;
Zabijelila mu se u travi noga bosa.

SELJACI SE VRAĆAJU S VAŠARA

Glave su spuštene duboko dolje,
Gdje blato pod opankom prska.
Na raskršću zastaju — bez nade i volje :
Stvarnost je bezizlazna i drska.

Da im je propasti nekuda i nestati !
Blato je duboko i steže.
Sažaljenje nad djecom, nad ženom, što pati,
Viri iz očiju po zemlji, koja ih veže.

Čežnju za teletom krave u oku nose.
Podvio je umoran konj šiju i vuče.
Žene s tovarima il' djecom cupkaju bose ;
U očima je bojazan pred nečim, što ljuto tuče.

Zuri tele u šarene krpe hlača.
Ono gleda preda se tako naivno ;
Ta ono — kao i gazda mu — ne može da shvaća,
Zašto se po treći put vraća,
A kažu, da je tako divno.

Kriza ! — rekle su usne neke od zime plave
Gomili sivoj, koja mnogo pita.
Strašna je to riječ, i misli o njoj svakoga dave,
Pod težinom njenom odmiče zabrinuta svita.

SELJANKA PRODAJE PRVE TREŠNJE

U ranu su zoru ubrane trešnje s drveta ;
Iz njih se grimiz prvih sunčanih traka toči
I bljeska divlje ko čežnja u oku prodana teleta.
Crne su trešnje ko i njezine neispavane oči.

U jutro, još u košuljici, gledahu njezina djeca
Na trešnje te sakrivajući šuteći svoju čežnju.
Teško je majci bilo kradomice poći, kad najmlađe dijete jeca,
A majka osjeća tako jasno te dječje poglede na svežnju.

Bolno je bilo nositi u ušima jecaj taj. —
Kao da su trešnje oživjele sa suzama, tako joj se čini.
Vidjeli su prolaznici u njezinu oku bolan sjaj :
Osjeća ona, da joj se trga nešto u dubini.

O, evo, za čas će dobra milostiva kraj nje stati
I kupiti svojoj djeci toga mirisnoga sada.
Poslije ručka će ih ona dobro prati,
Jer su seljačke ruke crne i ispucane od naporna rada.

Iz trešanja se ruj prvih zraka toči
I bljeska divlje ko čežnja u oku prodana teleta.
Bol se uvlači u njezine neispavane oči.
Čini joj se : u dubini negdje sluša prigušen jecaj najmlađeg djeteta.

Grgur Karlovčan.

KRUH NAŠ SVAKIDAŠNJI

SUNČANO JUTRO

Granulo sunce, mirisno sunce,
Prosulo zlato kroz granje.
U plamenu jutra maglica sjaji :
Diše svježe oranje.

Dolinom rosnom u spletu granja
Žubori razgovor ptica ;
Na gorskom vrhuncu blliješti vijenac
Od zlatnih sunčanih žica.

Klokoće potok, prosiplje srebro,
U skoku vrbama njiše.
Putuje sunce i kosama zlatnim
S livade rosu briše.

Radostan ratar vještom rukom
Gojne volove kreće,
Ko srebro sinuo plug mu u brazdi
U žaru sunčane sreće.

BRAZDE

Na ledini brazde procvjetale,
Duge, crne, vijugave brazde,
U mirisna njedra zakopale
Mir i sreću prosjaka i gazde.

Sada oblak tihim hodom ide
I prosipa mirisave kiše ;
A orači u dušama vide,
Kako vjetar zlatno klasje njiše.

I s ljubavlju dižu nova čeda.
Cvijeće žulja brazde mirisave,
Bog ih milo sa visine gleda
I smiješi se kroz vedrine plave.

Na ledini brazde procvjetale,
Na ledini, gdje je raslo trnje ;
I gdje zmije otrovne siktale,
Danas bubri plodonosno zrnje.

PRED ŽETVU

Nebo je bilo dobro kao mati,
Hranilo zemlju i suncem i kišom,
Pšenica rasla i svaki dan višom
Bujala snagom. Blagoslov će dati.

Sa kućnog praga seljak pogled baca
Na njive, koje u sunčanu zlatu
Obećaju mu žetvu obilatu,
I tiha radost u dušu koraca.

Zrela su žita puna teškog klasa,
Pod njima trudna zemlja jedva diše.
Kad vjetrić dune, sve se polje njiše,
Kao da zlato suho se talasa.

I stoji seljak sretan, vedra duha.
Šum klasa liječi sve njegove muke.
S ponosom gleda na žuljave ruke.
»Ej, hvala Bogu! bit će djeci kruha!«

Dršćuć od sreće to za sebe šane.
Još jednom cijelo polje zaokruži
Pogledom, u kom sve blagosti združi,
I topla suza niz obraz mu kane.

Gabrijel Cvitan.

MOLITVA

Opet sam došo. Da me n i t k o ne vidi.
Noć me je kasna crnim krilom ovila.
Svuda je tiho. Sva su svijetla ugasla.
Siva je magla hladne ceste povila.

Srce mi strepi. Moje ruke skrštene
nemoćno mole: Silni, Jaki, gledaj me!
Slabo sam dijete. Prosjak bijedan, umoran.
Tebi se molim. Ti me čuvaj! Ne daj me!

Dršćem i gorim. Sve sam svoje rasuo.
Izgubljen sin Ti ništa nije donio:
talente zlatne, vedru mladost, proljeće.
Samo je ljubav, toplu, svetu pronio.

Primi je, Bože! Ona tebi pripada.
Dugo sam luto. Što donesoh, malo je.
Nemoj me odbit. Zadnje, što je imalo
ubogo srce, Tebi, Bože, dalo je.

Zagreb, 15. II. 1931. *Ilija Jakovljević.*

TREŠNJA NAD CESTOM

I.

Trešnjo, jedina trešnjo na svijetu! Zašto su te tako iskorijenili i na mjesto tvoje usadili stup s natpisom: Polako vozi! ? Gdje je danas polako ? A vrijeme tako bučno ponire i sve nas jače vuče u vrtlog, gdje sve stvari ovog svijeta najposlije propanu, da sami ne slutimo, kuda idemo, ne vidimo brzinu, prolaznost i huk sigurne smrti. Gle, eto nas! Još malo, pa smo usred beskrajnosti! Bože...

Nema ni deset godina, kako je živjela u jednoj bosanskoj varoši jedna trešnja pokraj ceste noseći moje prve vidike do obzora, koji je nekad bio granica moga svijeta. Ona je narasla u vrtu nekoga siromaha Matojice, koji je radio u jami ugljenika. Rasla je donekle pravo, onda se najednom sagnula preko ograde pa se ispravila i tako ostavivši stablo u vrtu preselila se cijelom krošnjom na cestu. I budući da se rano sjetila da to učini, mogli smo mi dječaci, još dosta maleni, od prve da skočimo na njezina okrugla leđa i da se dalje bez opasnosti veremo do gornje kitice.

Bila je neobična i lijepa kao živo stvorenje, koje je nekako postalo vječno, jer se uspomene djece ljudske prihvatile njene svake grančice.

Sjedio sam jedne proljetne nedjelje u njenoj krošnji. Dobro sam bio sakriven, jer sam imao zaštitnu boju, bijele hlačice i košulju. Prolazio je tuda narod, i vidio sam mnogo ljupkih lica, gdje se obaziru i sa čuđenjem nešto šapću. No neka gospođa glasno je govorila: »Krasna trešnja! Kao da su je anđeli snijeli s neba!« A bila je u potpunom cvatu, raskopčao se i zadnji pup, pa je mirisala i sva brujala od bumbara i pčela. Listići se istom počeli razvijati. Duvao je jutarnji vjetar, a ja sam gledao kroz cvijeće čas ljude čas plavo nebo. Sve je bilo tako čiste savjesti, da sam se sjetio raja. I crvene reklice i rupci, crne hlače i kaputi, bijeli šeširi, pletenice, razgovor, sve je izgledalo skladno, kako mora da bude, kad je nedjelja. Počeli su sa sela da dolaze pomalo i težaci, i jedan starac sivih očiju zastane, stavi ruku nad oči i prozbori krupno: »A zimus je izgledala ko mrtva. Bog dragi dao bezbrojan cvat...«

U mjesečini, na veče, bila je tako nezaboravna. Sva u bijelom perju, snježna, krijući u zasjenjenoj sredini tajanstvenost svježine i nevinosti, neki providni, zelenkasto srebreni zrak, mistično čist.

Premda su je kamenovali svakog ljeta, polomili grane, potrgali lišće, ona se svakog travnja oporavljala, da se svako čudio, odakle onoliki cvat.

Đaci su klicali idući mimo nju: »Vila!« I valjda su oni, najmudriji i najučeniji, htjeli da tom riječi izraze najkraće svu ljepotu njenu. Ali je niko nije više ljubio i shvaćao od nas djece. Mi smo znali, da je ona stvorenje, dobro rođeno, tako da od mladosti svoje daje sve svoje drugima, i cvijet, i plod, i hlad i vidik!

Vidjeli smo jednog dana nekoga slikara, kako više sati čuči i preslikava našu trešnju. Malo pomalo, sve slobodnije, gledajući u pitomo lice umjetnika, pristupili smo i šuteći motrili, kako on

nepojmljivo hitro, oprezno i zgodno prenosi na platno cestu, pa zatratinu, ogradu, kuću onoga radnika Matojice i trešnju, koja je zauzela glavni prostor. Na platnu je postajala sve jasnija, ali nekako zamišljenija, ovijena u neku tužnu maglu, u kojoj je ona sanjivo disala. Valjda je slikar nešto posebno vidio... Ona međutim nije ništa osjećala, već je gledala ponosito i ponizno u zemlju i na nebo. Glave, koje su se okretale iz kočija, iz auta, sa bicikla, kao da su je pozdravljale, no ona je samo dostojanstveno micala donjim grančicama i bila kao svilena, neizrecivo sjajna, puna proljetnog sunca. Prava kraljica. Car dječjih sanja. San anđela.

II.

Ali jednog ljeta izađe u svoj vrt vlasnik one trešnje i rasrdi se, kad opazi oko stabla, po lijehama mnogo drvlja i kamenja. To su sve djeca nabacala hitajući se na trešnju. Tek što bi plodovi zarudjeli, tek što se pokazale bobe kao jantar žute usred lišća u gustim kitama, već se četica dječaka kupila i spremala prvu navalu na sagnutu trešnju. I radnik, dosta čudan i osamljen čovjek, počne da trešnji predbacuje, kao da je ona razumna:

»Prokleta si ti odmah bila, čim si se nagnula nad cestu, pa se pogurila, da te lakše jašu, luda moja trešnjo! Zbog tebe mi je ova šteta, i svake godine puna bašča smeća. Sva si čupava, izraskidana i oguljena, pa ni lica nemaš. U proljeće, kad djevojke ispod tebe prolaze, čopaju te i kite se tobom, pa opet rodiš, i trgaju te svi, svi dječaci i djevojčice, sva škola. Što si, kukavice, voljela toliko taj svijet? Zato si pusta, prokleta i ne ćeš više cvasti, čuješ li?«

Ona, kako je uvijek bila gluha na riječi ljudske, i taj put ne ču ništa, nego osta nehajno prateći ljetne dane i bez dosade, sva skljaštrena, čekajući jesen. A u jesen joj se opet zažutjelo lišće i pri koncu listopada bila je još obučena u rujno velo, da je izgledala čudno, čudno lijepa i kao na oproštaju. Onda je skinula i taj rujni plašt, pa se povukla u tvrdu koru, umotala se u kožice i ljupine. Tako je zateče prvi sjevernjak i stade joj okretati ruke, ljuljati stablo, trgati zaostale prelomljene grančice. Pa ni tada nije trešnja zaplakala. Zima mora da bude, i srce je trešnjino znalo, da svaka kušnja ima svoj kraj. Nije ništa drugo mogla nego je neprestano po noći motrila bistre zvijezde, po danu ljude, snijeg i ptičice, koje su od zime snužđeno pijukale. Vidjela je jednog jutra sirotu, gdje plače pod njenim stablom, i kako se krošnja sva budila, počeo se i snijeg da runi s grana i da zasipa onu sirotu. No ona sirota u krpama odjednom podigne glavu i sa suzama na licu punom se dušom nasmije i besmisleno zureći gore rekne: »Ha, ko to mene posipa?« Tada je trešnja iskusila, šta znači, kad pamet ljudima zaluta. Opet se zamislila u duge misli, pune nade i sjećanja. Njezin se dah povukao u zemlju, pod snijeg, u korijenje.

Dogodila se nesreća u kući radnika Matojice. Nastao je jauk, plač i jecanje, jer je radnika i hranitelja na dnu ugljenika u jami ubila golema ploča, kad je bušio lagum u slojeve uglja. Nestalo je bilo i hrane, a drva još prije, pa je cijela kuća cvokotala i drhtala. Jedini

se župnik sjetio pa je donio nešto kruha i novca, utješio obitelj i obećao, da će se brinuti, koliko mogne. Ali Božić je bio, svi su zebli, pa ni za novac nijesu mogli doći do drva. Zato mati i najstarija kći uzeše sjekire i progazivši snijeg smrtonosno zamahnuše na trešnju i posjekoše je... Ni tada trešnja nije zaplakala, premda je vidjela, da se od nje nešto strašno događa. Tako je bila slična nekoj nesebičnoj duši, koja bi u oganj skočila za ljubav bližnjega. I nju su bacili u oganj. Dok je njeno tijelo gorjelo, vidjela je mršava i tužna lica, kako se ipak vedre, i vidjela je rosu u očima žilave žene, koja je milovala i tješila svoju djecu. U taj tren počele su da i njoj teku suze iz ogranaka, i to gusto, vrelo, ražalošćeno, piskutajući nevjerojatnim glasom. I što je ona više plakala, djeca su postajala sve življa i veselija. Čak su se počela i ganjati. A dah trešnje? On je otišao kroz dimnjak, da svijetu kaže ovu pripovijest.

Trešnjo, trešnjo čudnovata, dobra si srca bila!

Hrvoje Bor.

ODLAZAK

Uskolebala se lađa; — Putnici mašu.
Upijam obalu i ljude.
Nešto me steže,
nešto me tako boli,
sa rodne bježim grude.

Tamo — a to je mojih snova cilj —
tamo preko plavetnoga Okeana
leže bogate zemlje,
leži zlato...
tamo ću naći mir.

Ja ne znam, što je to sa mnom.
Putnici plaču i mašu,
posljednje zbogom šalju.
Stojim. Upijam obalu i ljude,
nešto me tako boli,
nešto me u grudima steže.

Brod vodu reže.

Antun Paulić.

PRED SAN

Vani šute stabla,
Ulica ne diše, šuti.
Kroz prozor svježina zraka
lije mlazove mraka
i pada u grudi.

Tiho. Oči su umorne, jedva glede.
Neke nepoznate ruke čelo glave se blijede:
— to san mi oči sklapa
i snove šara od krede.

Antun Paulić.

ZNAČAJ GOETHE-A

Motto : *Goethe a tout compris, hormis le chretien.*
Saint-Beuve.

Godine 1932. čitav je svijet stajao u znaku Goetheove stogodišnjice, jer se 1832. godine obitelj gospara tajnoga savjetnika Goethea zavila u crno zbog njegove smrti. Spustit ćemo i mi stijeg pred njegovim likom, da mu očitujemo dužnu počast kao geniju.

Ali ne kao značaju. Nažalost Goethe nije bio ono, što mi u visokom značenju riječi zovemo značajem, karakterom. Značaj ima dubok korijen etičkih dužnosti i odnosi se ne samo na vlastitu ličnost, nego i na Boga i na bližnjega, koga ljubimo ne samo zbog sebe, zbog profita, iskorišćivanja, nego zato, jer je to viša zapovijed i jer bližnjemu moramo pomoći, kada treba i kad možemo. Goethe, odavna okamenjeni starac, nije ostavio za sobom pučkih slojeva, koji bi se mogli smekšati do suza prigodom njegove smrti, jer puku, gomili, narodu, nije poklonio nikad svojega srca, gledajući svijet očima okorjela poganina.

Možda je nad gubitkom moćnog bivšeg ministra i savjetnika prosuzila koja već ocvala Grethen ili Beti, svakako su žene iz baroka i rokokoa bile mekšega srca i sklonije plaču nego današnje nasrtljive pobornice ženskoga prava glasa i potpunog socijalnog izjednačenja s muškarcem.

Kao neograničen sladokusac i prijatelj prirode, koja se voljko i nevoljko podaje ljudskim instinktima, Goethe nije bio refleks one divne dobrote, koja zaboravlja vlastiti užitak i koja se u božanskom poletu ljudske duše podaje tuđemu dobru kao žrtva. S druge strane je pokojni gospar tajni savjetnik bio kao ličnost visokih položaja i kao priznati genijalni pisac silno ugledan, ali uprkos tome niti je bio niti je mogao biti popularan u svoje doba. Sam je on pisao četiri godine prije smrti Eckermannu ovako:

»Dragi sinko, imam ti nešto povjeriti... Moje stvari ne mogu postati popularnima... Nijesu pisane za puk, nego samo za ljude, koji nešto slično žele i traže...«

Goetheovo doba ne bijaše zlatno doba, kako to po koji slavitelj njegova vilinskoga genija tvrdi. Sve obratno. Politički i gospodarski tadašnje vrijeme ne bijaše ništa bolje od naših dana. U toj periodi (mislimo na čitav 18. vijek i prvu trećinu 19. vijeka) svijet je strepio zbog ratovanja onoga vojničkoga pustahije Fridriha Velikoga, a doskora vulkan francuske revolucije rigaše po državama uzbuđenih naroda svoju usijanu lavu. U mnogim krajevima hajduci i razbojnici po cestama i klancima uznemirivahu putnike. Bilo je i odurnih malih pokrajinskih grofova, knezova, neobuzdanih tirančića, koji su po svojim vazda pokornim neopoštenim slugama i bravima poput Manzonijeva Don Rodriga sijali u svojoj okolici strah i trepet pljačkajući tuđe vlasništvo i svoje kmetove, kad su mogli i koliko je bilo moguće.

A baš to doba, tako mutno, uzbuđeno, nemirno, u duševnom smislu tako bijedno, izbacilo je na površinu čislo znamenitih ličnosti, obasjanih danas svjetlošću povijesti i slave. Po smjeru ti duhovi nijesu bili daleko od svoje okoline, dok su kalibrom svoga uma nadvisili daleko svoje suvremenike. Po svome uplivu oni su za svoje doba značili vrlo tanku koru društvenog, socijalnog stabla. Bili su, kako pripovijeda Goethe, ljudi, koji nešto slično žele i traže. Državna ih je vlast po svojim školama (u prvom redu Goethea i Schillera) uzvisila postepeno na pjedestal kao uzor građanskih kreposti, iako to u strogom smislu nijesu bili, a najmanje je to bio Lessing, koji je davao takt sa svojim filozofskim i književnim smjernicama, nastavljajući pravac protestantskog individualističkog humanizma, kojemu je kult čovjeka na ruševinama kršćanskih vrednota bio poglaviti imperativ sasvim u stilu Kantova »praktičnog uma«.

Ni Lessing ni Wieland ni Herder, ni Goethe ni Schiller nijesu po svojim spisima kod suvremenika bili popularni. Velika čitalačka publika dala je prednost lošem i sumnjivom štivu, naprosto je gutala stranice na brzu ruku s trgovačkom špekulacijom napisanih, novela i romana, što su ih napisali zakutni pisci, jedan Cramer, Spiess, Heinse, Vulpiuis drugi. Kao ni danas, gradska gomila pa ni većina inteligencije nije voljela ozbiljna štiva. Tražila je i traži sveudilj podražaje seksualnog nagona, jezive priče, strašila, kletve, krvave prizore, sadističke orgije, svetogrđa, preljube, gdje igraju ulogu bodeži i vješala. To su bezdušni pisci dali u najlošijim pripovijetkama bez ikakvih estetskih i umjetničkih vrijednosti. Najviše je Goetheove suvremenike zaludio Vulpiusov roman »Rinaldo Rinaldini, razbojnički harambaša« ...i Zschokkeov »Veliki hajduk Abelino«. Ta su se djela raspačavala u stotine hiljada primjeraka pa je Karlo Cramer, koji je skovao ništa manje nego 68 romana mogao da napiše u predgovoru svoje zadnje pripovijetke među ostalim i ovo :

»Moji se romani ne samo čitaju, nego naprosto gutaju, preštampavaju, doživljuju barem po četiri izdanja, čak ih i oholi Englezi prevode.«

U naše vrijeme spomenutim piscima nema gotovo ni spomena njihovi su spisi propali kao svako sumnjivo i bezvrijedno djelo Takvih pisaca sa novčanim uspjesima i časovitim senzacijama nikad nije falilo. Njihov rad nastaviše u naše doba pisci u stilu Pittigrillija, Gvida da Verona, auktori Šerlok Holmesa i vojničkog romana »Na Zapadu ništa novo« ...Muhe i mušice, što zazuje zrakom prvim jutrom, da prvim sutonom sasvim nestanu...

Premda je gospar Goethe ipak prilično došao sa svojim Mladim Verterom u susret požudama zaostalih slojeva i upravo tim romanom upropastio mnogo mladih duša, ipak nije ostavio za sobom oduševljene gomile, koja bi oplakala i požalila i osjetila njegov gubitak.

Po svome položaju i po svojim silnim vezama Goethe je imao mnogo prijatelja. Poznato je njegovo prijateljstvo s Herderom, Merckom i nježnim Schillerom. Ali nije to bilo srdačno i toplo prijateljstvo, kada ljudsko srce ljubi i strada. Ne! Kod njega je bila

prije svega mjesto pravog prijateljstva neka intelektualna hladna veza, proračunana veza. To je srodstvo ukusa, mozgovna opojnost, zajednica umnih interesa, porivi neke pritajene zlobe... Nikada bratski osjećaji, posvuda blijeda intelektualna zasićenost, daleko od onog bezuslovnog prijateljstva, što stvara svetinju dviju srodnih duša, što je ljepše i uzvišenije od svake ljubavi između dva različita spola. Kod njega je mnogo toga mirisalo na Nietzschea.

Goethe je bio od pete do glave pjesnik. Velik pjesnik. Doslije najveći pjesnik njemačkog naroda. Ali vazda u prvom redu pjesnik senzualne ljubavi, pjesnik žene i vječnog ženstva:

Das ewig Weibliche
zieht uns hinan. — *(Faust.)*

Dakle najprije Goethe i žena, pa dalje — Goethe i priroda, koju obožava mjesto Boga, Goethe i protivnik, koga mrzi, Goethe i neka svježe ugrabljena ideja, paradoks, senzacija. Nigdje bujice ni bistra potoka toplih i vedrih osjećaja bez ličnih užitaka, nigdje struje iskrene dobrote. U tom je smislu Goethe — negativan.

Nizanjem i stupnjevanjem blistavih i magičnih pjesničkih paradoksa Goethe je nagomilao bogatstvo divnih oblika. Ta veličina forme nije postigla konačne pobjede. Jer nije imala za taj cilj prirodnih preduvjeta. Tako se dogodilo, da se ovaj filistejski jurista sticajem prilika iščahurio konačno u romantičkog mladog Vertera, u klasičnog Apolona, za kojim luduju žene, koje su blažene, ako im taj najsretniji građanin i dvorski savjetnik od milošte i s visoka dobaci koju ljubavnu mrvicu, da poginu na njegovu ognju kao metulji na večernjem plamenu. Od diletanta prelazi u specijalistu za optičku znanost. Od rođenog demona postaje dvorskim čankolizom, bibliotekarom, ministrom, dvorskim ljubimcem i tajnim savjetnikom. Dvoličan, kao svi hedonisti i epikurovci, pretvara se u lažnog kršćanina, koji u repu svoga Fausta piše mistični kor nebeskih duhova kao u katoličkim misterijima. Suhoparan kao svaki njemački »G e l e h r t e« svršava time, da u Napoleonu, rušitelju njemačkih prijestolja, vidi modernog poluboga.

Oko svoga se glavnog djela Fausta mučio ravnih 60 godina. Šteta tolikih napora i intenzivna mozganja! Htio je na svaki način da izradi tip svestrana čovjeka, koji se probija poput Ahasvera kroz drvlje i kamenje ljudskog znanja i nakon bezuspješna traženja ulazi u kršćansko nebo, na koje Faust nije imao nikakva prava. Nije uspio. Dao je naprotiv vjeran portret njemačke lubanje nakljukane poput volje neke ptičurine najraznovrsnijim znanjem.

Faust je njemački G e l e h r t e, profesor — učenjak.

Taj profesor, g. Faust, nema pojma o pravom znanju, jer erudiciju (rezervu imena i formula) prodaje za mudrost, W e i s h e i t... A kako tu mudrost nije dokučio, stari se profesor dosađuje i traži utjehe i zaborav u magiji nadajući se, da će tajnu života otkriti u kojem magičnom tetragramu. I to odgovara psihi njemačkih profesora. Kada konačno vide, da im pozitivna znanost ne može riješiti viša etička pitanja, bacaju se u ekstreme, u okultizam, monizam, teozofiju i u psihični trance počevši od Jakova Böhmea i Paracelsa do Novalisa, od Baadera do »kršćanske mudrosti« gospođe Eddy i do azijatskih nastranosti g. Krišnamurtija, da sa propalim generalom Ludendorffom svrše u obnovi stare poganske germanske religije.

Tako Goetheov Faust nikad nije shvatio niti će ikada dokučiti pravu mudrost života, ono što se u silnim gomilama njemačkih knjiga, knjižica i knjižurina zove W e i s h e i t, istina, kako će ljudi postati bolji. I svaki put, kada se njemački Faust, zvao se on Kant, Schopenhauer, Marx, Bebel, Lessing, Büchner ili Nietzsche, usudio, da navijesti svijetu novu spasonosnu mudrost i tajnu ljudskog života, svaki je put ta njemačka silnim teorijama garnirana mudrost značila razaranje, hitac u veličajni organizam sekularne kršćanske evropske kulture, pošast najotrovnijih duševnih bakterija, što su otrovale i truju dušu evropskih naroda.

Najsavršenija figura, koju je isklesala Goetheova ruka, zapravo je — vrag, M e f i s t o f e l e. Još jedan dokaz, da njegov kapacitet stoji u negacijama, u obaranju, u zavođenju. Taj je vrag uspio da Fausta zavede u svoju mrežu i uglavi s njime pakt: Mefistofele, silno pametan i prepreden stvor, obećava Faustu užitak, lijepu ženu, orgije i konačni odmor, dakle statiku, smrt, a za uzvrat će profesor vragu dati dušu. Tako je taj pametni đavao stekao pravo, suverenost nad čitavom Faustovom kretnjom, nad njegovim raison d' etre, pa ima sve razloge da se s njime ruga. Goethe je vidio, da će đavao na temelju pakta pobijediti. Stoga se u rješavanju glavnog motiva — ugovora sa Mefistofelom — odalečuje od protestantizma, koji je ljudsku slobodu osudio na smrt, i bježi u katoličku slobodu volje, po čemu nastaje mogućnost, da se Faust riješi pakta s vragom i spasi. Ali Goethe spravlja atentat na bitno svojstvo najsavršenijeg bića, Boga, koji mora postati očevidno nepravedan, da pusti u raj Fausta poslije sijaset teatralnih obreda i molitava nebeskih duhova, samo da Mefistofele ostane poražen, dok stvarno vrag dobiva okladu.

I napokon kojim pravom je Faust mogao da se prolakti u blaženstvo svetih izabranih ljudi, u kršćanski raj?

Možda zato, što mu nije pošlo za rukom da otkrije tajne ljudskog bića, ono što mu njegova »znanost« nije mogla dati? Možda zato, što se ušuljao u podzemni svijet, da se tamo ukrca u novu erotičnu pustolovinu? Možda zato, što je upropastio jednu nedužnu djevojku i po drugi put ubio grčku Helenu? Ili zato, što je naveo svoju prevarenu Margaretu, da smakne grešni plod svoje utrobe — prvog istom rođenog sinčića, dok mu se drugi, bastard, strovaljuje s visoka i svojim samoubojstvom ubija i svoju majku? Ili je zato zaslužio raj, što nije ništa veliko i dobro poduzeo, nego je svuda sijao metež i žalost? Valjda zato, što je pretekao svoje zemljake — cara Vilima i njegove neposredne pomagače u prošlom svjetskom klanju — što ih je pretekao u silnoj požudi nedoglednih posjeda, pa da ih bez zapreke ugrabi, ubija dva starca i uništava paležem siromašku kolibu, što mu je smetala...?

Inače Goethe je imao savršeno razvijena osjetila, jako dobar želudac i nečuvenu senzibilnost za sve moguće dojmove te bujne klice lične oholosti. To ga je povelo iz napola vlastelinskog gnijezda u Frankfurtu na vrhunac grčkog klasičnog Parnasa, koji svakako nadvisuje germansku Valpurgu... I njegova čuvena »K l u g h e i t« — bila je sublimiranje dobrog građanskog ukusa s primjesom njegova prirođenog nepovjerenja u iznenađenje besvijesnoga, »d e s U n b e w u s s t e n«... —, ali je sva njegova intuicija začinjena mentalitetom mornara, koji istražuje izumrle nenapučene otoke grčkoga svijeta.

Vodili su ga u svemu nagoni, koji su mu obično u zapažanju otvorene prirode donosili tačne račune, pa je naravno tako snažnim oružjem mogao prvim mahom svladati sve vrhove tadašnje šablonske i službene književnosti kao i mozgovne bolesti ranijeg pokreta »Sturm und Dranga«. Savršen tip otmjenog građanina sa svim finesama društvenog saobraćaja i prikrivenom gnjiloćom duševne etičke praznine, pa je zbog tih društvenih »kreposti« izgledao filistejima univerzalnim duhom.

Njegovo je najprirodnije zvanje bilo zvanje advokata i učenjaka — Fausta. Zato je morao navijestiti borbu upravo toj svojoj prirodi, prisilivši je, da se prometne u umjetnika izvanrednog stila spajanjem prometejskog duha sjevernih obala s veličinom grčke refleksije.

Nakon grčkog Sokrata našao se jedini Goethe, koji je kao poganin vjerovao u potrebu nekog domaćeg vraga, koga mjesto da u zadanom i odlučnom času ščepa za gušu, kao što to čine kršćanski borci, ili da padne u njegovo ropstvo, kao što se to događa duševnim slabićima, on, Goethe, pokuša da i đavla trgovački izrabi kao saveznika i pomagača za osnovu naturalističkog nazora o svijetu, podižući tako onu profanu zgradu, u kojoj je ostavio mnoštvo rupa i rupica, da u opasnom času umakne u nevidljive poganske dubine.

Pisali su i pišu o njemu kao o nekom Aleksandru Velikome ili Kristoforu Kolumbu, koji je prije 100 godina donio novu duševnu kulturu, dok je samo istina, da je on nastavio ondje, gdje je prestao Luter, onaj odmetnički fratar, koji je također imao posla sa đavlom i uništio slobodu katoličke jedinstvene Evrope. Nastavio je ondje, gdje su prestali Kant, Fichte i Hegel, i taj logični vez je slijedio dalje sa Büchnerovim i Haeckelovim materijalizmom, Marksovim komunizmom, Nietzscheovim natčovjekom i Bismarckovim i Vilimovim militarizmom. Zaboravilo se kazati, da taj novi duhoviti Kolumbo nije otkrio drugih država i zemalja sa mnogo više svijetla, bogatstva i sreće.

Čak ni Italije nije upoznao. U dvije godine svoga boravka u Italiji vidio je u toj znamenitoj zemlji samo dugi, vrlo dugi most, koji seže i dopire do Atene. Ništa drugo. Dok se zabavljao gospar hofrat sa nekom lijepom krčmaricom u Rimu, nije imao smisla za Italiju srednjega vijeka, Italiju sv. Franje, reformatorskih papa, mecenatskih prelata iz doba renesanse, za Italiju, koja se rađa sa

fra Jakoponom Todskim i sa Giottom, a svršava sa Aleksandrom Manzonijem. Zaustavio se na blistavim refleksima poznijeg klasicizma poganskoga, koliko je to mogao naći po rimskim muzejima.

I Orijent ga je silno privlačio, naročito Arabija i Perzija (»W e s t - ö s t l i c h e r D i w a n«). Palestinu je zaboravio. Nije mu išla u račun. Kao da je njemu, novovjekomu poganinu, bilo krivo, što je Palestina — sveta zemlja, jedini komadić zemlje, koji je bio spojen s nebom putem vjere u jedinoga i pravoga Boga, gdje nijesu haračili d i i g e n t i u m, zemlja, gdje se razabire neprekinuti pravac od Jakovljevih nebeskih ljestava do božanskog sutona na Kalvariji. Mnogo je posla dao nebrojenim komentatorima Faustov ugovor sa đavlom. Čak su i neki katolički književnici u Njemačkoj (na. pr. Dr. E. Schmidt) istaknuli duboko značenje toga pakta, čega se Faust riješio tobože snagom ljudske slobode i Božje milosti. Ali je Goethe naprotiv taj problem silno zamrsio i nije ga tačno riješio, ako isključimo onu vrlo naivno i komplicirano postavljenu režiju nebeskih duhova, koji traže za svoje društvo oronulog starog i nepokajanog grešnika, koji je oko sebe razorio svaku ogradu dobrih djela proti napasniku tražeći od njega kao zadnji cilj: mirni, raskošni počinak.

Time je Goethe došao u sukob s glavnim ciljem njemačkog učenjaka: d e r s t r e b e n d e M e n s c h. Čovjek, koji se neprestano diže, u svom radu i razvoju duševnom nikad ne sustaje.

Tako je dakle već Goethe razgalio golotinju njemačke protestantske znanosti: čovjeku ne treba duševne reforme, dobrote, koja daje smisao znanstvenim naporima, ne treba poštenja i čestitosti. Znanost mora da se unovči i dobro plati, i konačno Faust, njemački G e l e h r t e, mora doći do finog fotelja postavljena plišem i damaškom, valja da dođe do velike godišnje rente i tečne pečenke Kalbsbraten mit Paradeis und Reistorte!... Kada to ne ide, tada treba osvajati svijet mašinama i topovima...

Baš u jednoj od najkrasnijih njegovih lirika, u čuvenoj pjesmi »H e i d e r ö s l e i n« naći ćemo još jednom njegovu Ahilovu petu.

U toj osamljenoj divljoj ružici nadahnuti pjesnik gleda čitav sadržaj ljudskog života. U toj ružici vidi čitav jad i bol patničkog čovjeka, ono što mora doći i ne može da prestane... Ali se pjesnik nimalo na taj pogled ne snebiva, ne žali, ne trpi, ne plače:

»Ružica se branila, bola je (dračom), ali nije joj pomogao nikakav uzdah, nikakva tuga — morala je svejedno trpjeti.«

»M u s s t e e s e b e n l e i d e n« — stoji u originalu ta neumoljiva konstatacija. Ništa drugo. Nikakva glosa. Konac. To je sudbina male ružice. Tajna života. Pjesnik samo gleda i pjeva. Preko toga ne ide naprijed. Nema sućuti ni samilosti... Ne trpi sa ljudima, koji su nastradali, koji su pobijeđeni. To je njegova najslabija strana, praznina... Veliki pjesnik, natčovjek, koji ne osjeća ljudskog bola. Zaludu ćemo kod njega tražiti onu zajedničku žalost, zbog koje Dante ugledavši patnje bijedne Frančeske, pada na tle kao mrtvo tijelo. Ni zere one intimne i milosrdne simpatije, koju

Shakespeare između redaka od časa do časa ispoljava slušajući plač nesretnoga kralja Leara, gledajući suze mlade Julije.

Dakle Goethe je ostao zgoljni humanista, čovjek, koji u bujici potenciranih strasti voli zemlju, i to samo zemlju, pa one drvene i mramorne bogove, kumire, koji su izašli iz radionice slavnih majstora.

Naprotiv uzvišeni i božanski Kristov lik mu je bio vazda pokriven gustim zastorom i nikad nije pokušao da odgrne taj zastor i upozna njegovo poslanje i poziv: Dođite k meni svi, koji ste opterećeni! Nikada nije osjetio nostalgije za Božjim zagrljajem i za plamenom vječnosti, koji se ne može utrnuti, — ono što je morilo sve velike duše nakon Neronovih bjesomučnih nasrtaja. Pa kako nije upoznao Krista, nije mogao da zaroni ni u Beethovenovu dušu.

Tako mu je ogroman dio ovog svijeta ostao terra incognita. Pravedno je, opet velim, da spustimo stijeg pred njegovim likom, jer velemožni gospodar Goethe doista bijaše pjesnički genij, ali se ne može kazati, da je isto tako bio uzoran značaj.

Nedjeljko Subotić.

ŽIVOT ZA PLANINOM

Ovdje je nebo tako posve blizu.
Nebeskog dara kuće su nam pune.
Crkvica bijelih tornjevi u nizu
Stoljetnog hrašća ova brda krune.

Sunce nam zlato na pregršti baca.
Mjesec nas vije u svilene niti.
Slatko je mlijeko od naših ovaca.
Sazrijeva ječam i na gorskoj liti.

Ognjišta puna. Na njima nas plamen
Djedovskih borba i megdana žari.
Svet nam je ovaj pusti krš i kamen.
U njem su za nas svih zemalja čari.

Veselja, što ga pod kolibu svaku
Skrivamo, nema u dvorima kralja.
Predveče djeca kupe se uz baku.
Rasteže nit se pričanja u tkaljâ.

U srcu mladu naših dika, neva
Cvijet dragi — stidak jošte se crveni.
Bdiju nad čašću, puni svetog gnjeva,
Brđanski momci, zdravi kao kleni.

Nebo je ovdje tako posve blizu.
Božjega dara kuće su nam pune.
Crkvica bijelih tornjevi u nizu
Stoljetnog hrašća ova brda krune.

Fra Gašpar Bujas.

U BOLNICI

UOČI VELIKE GOSPE

Probudih se... Tišine su se ponoćne razlijevale
i plavim su mrakom lutale nad mjestom.
Negdje su daleko noćne ptice pjevale
pa zašutjele... Ona je išla sva prekrasna cestom.

Bjelina se nježna bijelila iz dubina ljetnog mraka,
oko glave Joj se sjalo mistično svijetlo kao luna.
Ko žuđeni mir šumio je šum Njezinih koraka,
Njezine su zjene zvjezdane noći za mjeseca juna.

U kutu stisnut poput crva gledah Je u sjaju...
U silnoj čeznji za Njom šume su zabrujale.
I kad je poput kaplje rose nestala u dalekom kraju,
Za njom su sve tišine zaplovile i dugo, dugo strujale.

Ne usudih se potrčati za Njom niz cestu. Sveta je bila cesta.
A u mojoj se duši probudilo sjećanje na patnje, na čitav
jedan pakao...
I dok se nešto divno kao blagoslov slijevalo vrh mjesta,
ja sam stisnut u kutu spustio vjeđe i plakao.

PRAZNA SOBA

Odnijeli su sinoć jednoga, koji je najviše patio.
Odnijela su ga šutke dva jaka čovjeka.
A on je bio tako smiren, kao da se raduje grobu,
gdje će snivat dovijeka.

Nitko se nije maknuo... Bila je noć.
Neki su od nas snivali ko djeca.
Neko je bio prestrašen i šutio,
a netko se zgurio pa jeca.

Svi smo ga nježno voljeli, jer je trpio silno;
i ko da nismo došli ovamo, da se svojih bolova riješimo;
nama se činilo, da smo samo tu,
da njega tješimo.

Smiješak je imao lagan i često nam govorio,
kako bi teško bez nas svoje bolove podnio.
I sad, kad su njega odnijeli, svi smo tužni.
Netko nam je srce odnio.

I opet je krevet bio popunjen doskora;
njemu je sad dobro u tišini groba...
A mi zurimo tupo... Svaki je krevet pun,
ali je prazna soba.

SANATORIJSKA TUGA ZA MISOM

Tužan sam ti, sjetan sam ti u dane svetačne
u rane nedjelje,
kad zvone zvona u ravninama
i navire zvonjava kroz prozore, širom rastvorene,
i pomiluje glave tužne
oborene.

A vani se negdje na suncu ceste blistaju,
miriše mlado sijeno u stogovima.
Vrve seljanke, u bjelini mlade djevojke,
svak hita, da se u crkvi pomoli Bogu,
a ja
ne mogu.

Tužan sam ti, sjetan sam ti u dane svetačne
u rane nedjelje...

VEČERNJA MOLITVA

Tuga me zanijela kao vjetar,
ja sam
bolan
i sam.

Gospodine... Tko će me dignuti?
Tuga je
mračna.
Gospodine!

Ti si svijetlo!
Dušo moja,
Tvoj dah
vene.

Tuga me zanijela kao vjetar.
Gospodine,
spomeni se
mene.

BODRIM SVOJU DUŠU

Nešto tutnji tako daleko i tako sumorno,
oluja opet dolazi.
Dušo moja, budi hrabra, oluja dođe
i prolazi.

Kao žito u poljima u dane srpanjske
ti ćeš se bolno sviti,
a kad oluja prođe s kišama za obzorje,
ti ćeš se uspraviti.

PJESMA PUTNIKA GOSPODINOVA

I.

Ja sam putnik Gospodinov, idem u dalek kraj.
Moj je drug putnik mjesec, a drugarice zvijezde, noćne putnice. Oni putuju nebom uokrug.
Moji su drugovi ptice koje sele, potoci koji teku, rijeke koje nestaju.
Ja sam se uputio od Gospodina, jer sam njegov stvor, i idem opet Gospodinu uokrug.
Ja sam putnik Gospodinov i idem u dalek kraj.

II.

Moji su nemiri nemiri zemlje, kad joj oblaci zastru sunčev pogled.
Moji su nemiri nemiri valova na vjetru.
Moji su nemiri u dane umora slutnje, da je moja staza daleko od staze Gospodinove.
A kad u bolu osjetim blizinu staza Gospodinovih, ja sam smiren.
Nestaju nemiri i u mojoj je duši radost i tišina.
Radost zemlje, koja se poslije oblaka razlije na suncu u blistav sjaj.
Tišina beskrajnih morskih površina, kad se valovi stišaju.
Ja sam putnik Gospodinov i idem u dalek kraj.

III.

U dane radosne bojim se odsutnosti Gospodinove, u dane radosne bojim se; strah me je veoma u dane radosne...
U dane radosne okrećem se, neprestano se okrećem na staze svoje u dane radosne, i vidim: stope moje u prašini utisnute nestaju, prah zaborava pokriva stope moje u prašini utisnute.
U dane radosne u duše nije bistro oko, kao kad je tužna, jer znam, da se duša napuni sama sobom u dane radosne i ne uživa u tišini dana Gospodinovih, jer znam, da mi je uvijek u danima najjačeg bola Gospodin bio najbliži, bio vodič moj, moj stup, moj sjaj.
Jer ja sam putnik Gospodinov i idem u dalek kraj.

IV.

Sam sam, osamljen sam na putanji svojoj; ljudi su siromasi i bolove boluju; svakome je dosta svoj bol, i svako je sam, i ja sam sam: nitko nije sa mnom na putanji mojoj osim ruke nevidljive.

I govorim svojoj duši za molitve večernje : Hrabrost je moja moć ruke nevidljive, ruke su moje ruke djeteta, koje vodi ruka nevidljiva u sate jutarnje i po danu, dok sunce sja.

Kad klonem, ruka mi nevidljiva pomogne, kad padnem, ruka me nevidljiva uzdiže, kad zakrvari noga moja, noga putnika vječnoga, ruka mi nevidljiva rane zacjeljuje; kad se spusti noć, ruka mi nevidljiva spušta vjeđe i zaklapa zjene pune zvijezda Gospodinovih.

I dok se san za molitve večernje dodiruje mojih čežnja i moje duše, mislim: pometeni su tragovi moji na putanji mojoj, i stope moje u prahu utisnute pokrivene su na stazi mojoj, ja sam sam kao pustinja i osim ruke nevidljive nitko nije sa mnom na putanji mojoj.

I govorim svome srcu, dok se san dodiruje mojih čežnja i moje duše : nije mi žao samoće moje, jer je sa mnom ruka nevidljiva, koja me vodi, jer je sa mnom ruka nevidljiva, koja blagoslivlje preda mnom stazu moju, ravna korake moje, ravna dušu moju.

I mislim : lijepo je počivati u samoći, kad se spusti noć, jer bdi nada mnom ruka nevidljiva, dok sve snije, dok mjesec nastavljajući hod vječnog putnika lije svoj tihi sjaj.

Mislim : nije mi žao, što sam ostavio sve i što sam sam...

Jer ja sam putnik Gospodinov i idem u dalek kraj.

Ivo Lendić.

PRED VRATIMA

Utrnu majka svijeću —
Bože, utrni volju moju.
Ustresla se naranča na vjetru —
Bože, nek Ljubav potrese dušu moju.
Planu šuma i izgori —
Bože, nek plane i Vjera moja, da me sažeže.
Pastir pere ovce svoje —
i Ti, Oče moj, očisti mene.

Dijete plače i traži majku.

Mate Meštrović.

SLUČAJNOSTI?

Poslije nekoliko vrlo uspjelih produkcija našla se soareja gospođe Lenke odjednom na onoj kritičnoj točki, gdje prijeti opasnost, da će iza visoko ustalasale veselosti iznenada presahnuti vrutak duhovitosti i dosjetljivosti i da će se ta u svakom pogledu uspjela večer najposlije nasukati na plićinama svagdanjega ćeretanja o kućanstvu i služinčadi ili čak — naopako — da će se tu i tamo početi dizati ruke nad usta, da se za njima diskretno sakrije zijevanje. Tih se pauza naravno plašila i gospođa Lenka kao svaka ambicijozna domaćica pa je zato naprezala svu pamet, da u času malaksalosti oživi razgovor sveđer novim temama. Tako dođe na pretres već sva sila pitanja o svemu i svačemu : o politici i spiritizmu, o psihologiji — danas najmodernijem predmetu raspravljanja — i medicini, pa o literaturi naravno, najposlije čak dođe na red i filozofija i što je već s njom u vezi. I kako su putovi ljudske misli nedokučivi, i skokovi od jedne k drugoj brzi, prožvakalo se i pitanje o slučaju i slučajnosti : ima li slučaja, nema li ga, ili je to usud ili promisao ili stroga uzročnost ? No sve je to upalilo večeras samo za kratko vrijeme, pa je vazda iznova zijevnula praznina i tišina, baš kao da se neki pakosni duh zakleo, da će omesti dobar glas, što su ga inače uživala sijela gospođe Lenke.

Kada se već iscrpla sva zaliha tema, sretno padne domaćici Lenki na um običaj, da se u takvim časovima popritegne to jedna to druga od učesnica, da pripovijeda koju zgodu iz svoga života, bilo šaljivu, bilo ozbiljnu, no na svaki način interesantnu.

— Da, da, prihvate gošće, neka se pripovijeda. Tko je na redu ? Naša draga mamica !

Sve pogledaju uvrh stola, gdje je sjedila najstarija starica, sijeda gospođa, koja, iako je mnogo odmakla i po dobi života od većine ostalih, ipak je rado i veselo pristala uz žensko društvo i njegovo djelovanje predsjedajući s mnogo humora i staračke gracije tim gozbicama po prijatnim domovima njihovim.

Najprije se začudila i iznenadila, da je na njoj red. Ta ona je sasvim nepripravna. Momentano nema ama baš ništa u glavi. Ali druge znaju bolje ; znaju, da mamica umije lijepo pričati, a sigurno je i bez sumnje, da je i mnogo doživjela.

— Da, stara sam dosta, nasmiješi se ona.

A onda će nakon kratka časa razmišljanja :

— Pravo da vam reknem, drage moje, meni se vazda mota po glavi samo jedna jedina zgoda iz moga života sve vrijeme, otkad mi se desila. I kadgod se zamislim samo i na čas u prošlost, ta zgoda iskrsne vazda prije svake druge.

— Pa to je izvrsno ! Pričajte nam dakle tu zgodu, — zagrajaše oko nje veselo.

Sve su časom oživjele i uhvatile novi interes.

— Nego jedna je tu stvar : moja pripovijest nije vesela ; nije duhovita ni šaljiva, pače vrlo je ozbiljna, dobre moje gospođe. Bojim se, da bi vam se čak činila suviše priprosta i nerazumljiva. Nema

čak ni pravog svršetka ni kakve poente. Šta više, to bi bila jedne vrste ispovijed, ispovijed jednoga moga grijeha, nikome još nepriopćena, nikada još dosta okajana i popravljena...

Tu časom starica presta. U očima joj bijaše onaj zagonetn izraz, kad se čovjek zagleda u dubinu prošlosti i duše svoje. Nastade ljubezni protest gospođa, kakav bi to mogao biti grijeh, ta ona im je svima uzor i ugled po vrlinama duše svoje, sigurno je nešto vrlo neznatno, i samo je prevelika strogost spram sebe nuka da tako govori.

— Pa vidjet ćete same, — rekne starica napokon vrativši se opet u sadašnjost. Samo nemojte da mi zamjerite, ako vam moja priča bude dosadna.

— Dakle bilo je to godine petnaeste, kad je Italija zašla u rat, u onaj strašni rat, koji još uvijek mi stariji osjećamo u svojim kostima. Živjela sam onda već kod svoje djece u Sarajevu, gdje mi je zet bio major. Sve donle bilo ga poštedjelo od rata. Jedino je imao da formira takozvane marškumpanije po različitim mjestima Bosne, koje su se onda slale na sve strane po ratištima. No morao je biti svaki čas i on spreman, da ga pošalju na klanje. To se dogodilo te godine sredinom svibnja. Jednoga dana ode, i tri tjedna nijesmo imali glasa o njemu. Međutim je došla zapovijed, da se čitavo civilno građanstvo i dabome vojničke i oficirske porodice u prvom redu, imaju seliti iz Sarajeva. Evakuacija! Riječ, za koju se donle nije znalo. Ostaviti kuću, stan, imovinu pa hajde u svijet. Mnogima je bilo teško i tragično. Al mi smo otišli mirnije, jer smo se nadali, da ćemo nekako doći bliže našemu dragomu ratniku.

Izabrali smo zato Zagreb, jer smo saznali, da je Mirko na talijanskoj fronti. Deset smo dana živjeli u hotelu, dok nijesmo našli stan. Zagreb je onda već bio prepun, što bjegunaca iz Istre i Dalmacije, što vojske i vojničkih ustanova. Stanova ni za lijek, a i soba isto tako malo. Srećom odstupi nam dvije sobe i kuhinju moja bivša stanodavka, u čijoj sam kući živjela prije svog odlaska k svojoj djeci. Tu smo se smjestili udobno i prijatno kao u svojoj kući.

Proljeće u Zagrebu — nigdje divnije!

Djeca i mi starice uživali u čarobnoj okolici, što nam je davala neiscrpiva uživanja na izletima i šetnjama. Tu je ubavi Tuškanac, tu veličanstveni Maksimir, tu je čitava bliža i dalja gora Zagrebačka. A to zelenilo, ti mirisi, ti vidici! Djeca, koliko su god voljela rodno svoje Sarajevo, nijesu se mogla sita da nadive tomu kraju hrvatske svoje domovine.

Jedno takvo veče — bilo je u kolovozu — dođe naša Mare — vjerna dugogodišnja pomoćnica i gotovo već član porodice — dođe dakle kući okasnivši nešto kod svoje znanice švelje, koja je isto tako bila evakuirana iz Sarajeva i nastanila se blizu nas. Djeca su već spavala u drugoj sobi, a i kći mi prilegla pa još čitala u krevetu.

Stala mi Mara kazivati, kako ju je, kad je otključavala kapiju, zaustavila neka gospođica, djevojka, šta li, i pitala, ne bi li mogla prenoćiti kod nas. Čitav je dan tražila sobu po svim gotovo ulicama i hotelima, propješačila Zagreb s kraja na kraj, ali nigdje ništa nije našla ni za najskuplje novce.

Mara joj dakako rekla, da u nas nema sobe. I otkuda se to na nju i namjerila? Da je pozna iz Sarajeva. Viđala ju je, veli, u svojoj ulici. Nekad su se našle i kod pekara. Mara je se doduše pravo ne sjeća. No nešto joj se ipak poznata činila. — A šta je ona? Čija je, čime se bavi? — Toga Mare ne zna. No mogla bi biti činovnica ili privatna učiteljica ili takova šta, namještenica. — A šta veli, gdje je bila dosada? Jer iz Sarajeva je morala otići već početkom svibnja. A sada je već kolovoz.

To je Mare nije pitala.

Tu je Mare iznenada bila stala i pogledala u me. S lica joj je nestalo prvobitnoga sućutnog izražaja i pokaže se neka sumnja.

— Doduše nije pitala, no ona to može još da učini.

Vidim ja, Mari se opet počelo topiti dobro srce i kolebati. A to stanje prelazilo je i na mene. Kadli se iz susjedne sobe javi moja kći:

— Mama, to nikako ne ide. Da primimo u kuću tuđe nepoznato čeljade. Ta ni stan nije naš, mi smo odgovorne za nj i za sve, što je u njemu. A sigurno ne bi bilo pravo ni Mirku, kad bi saznao...

Sad ja šta sam znala? Toliko mi je bilo žao, ali ne misleći dalje reknem Mari, neka reče neznanki, da ne možemo, zbilja ne možemo, i da nam je žao...

Mara ode i za čas se vrati:

Neznanke nije više bilo. Valjda joj je bilo dugo čekati.

— No vidiš, mama, da joj je bilo stalo kod nas konačiti, čekala bi na odgovor. Naći će si ona već noćište...

Ali u meni se tada istom probudilo nešto, što je donle besvijesno drijemalo. Bila sam na čisto da nijesmo dobro uradile. U tadašnje doba ostaviti žensko stvorenje noću na ulici, u velikom gradu, punom svakojakih mutnih i sumnjivih elemenata — zar to nije odgovornost za svakoga, tko tako radi? Dođu mi u glavu sve moguće opasnosti, što mogu zadesiti nezaštićenu žensku, vidjela sam je već u najstrašnijim situacijama i nezgodama i čisto mi zazvonilo u ušima zapomaganje i prošnja za zaštitu i pomoć!

Pođem k prozoru, da pogledam na ulicu sve u nadi, da bi je ugledala. No ulica prazna s kraja na kraj, prazna, tiha i puna mraka.

— Dijete moje, reknem kćeri, — nemam mira. Sve me goni, da pođem i da je tražim, jer nijesmo dobro učinile. Ti se nemoj uznemirivati. Poći ću s Marom.

— Mama, što ti pada na um, zgranula se moja kći. — Kuda ćeš u noć, i kako ćete je naći, kad je pravo i ne poznate?

No ja ne popuštam. Ako je i ne nađem, ali čitav život svoj, ne bih našla mira, da barem ne pokušam da je nađem.

Odemo dakle, Mare i ja. Mare jedva dočekala. Bilo joj je odmah žao djevojke. Činila joj se skromna i simpatična. Bila je i dobro obučena. A znala je i to, da će i njena stara gospođa odmah osjetiti samilost. Pozna ona svoje, ko kad je trideset godina proživjela s njom i onda opet s njenom kćeri, koju je ona i odgojila, pa sada odgaja i njezinu dječicu.

Spustismo se dakle u mračni grad pa uz ulicu niz ulicu, sve dalje i dalje, po svim pobočnim ulicama, preko svih trgova, čak i u gornji smo se grad zaputile, pitale i po hotelima, nije li došla takva i takva gospođica, da traži sobu. Nigdje ništa. Nije bilo prijatno za dvije ženske glave ovo tumaranje po noćnom gradu, no nas bi se dvije bile bacile i u veće pustolovine, samo da nađemo što tražimo. Mare sve tumači, kako bi smjestili tu neznanku — Mare bi noćila na divanu u hodniku, a gošća u njenom krevetu u kuhinji...

Čitav sat vrludale smo gradom zaludu — nikoga nijesmo našle, tko bi bio nalik traženoj. Sjutradan nakon neprospavane noći ja prevrćem sve novine, čitam, tražim i — strepim, da gdjegod ne nađem na noticu o kakvom zločinu, samoubijstvu ostavljene žene, utopljenicu... A srećom baš u te dane — Bogu hvala! — nije se našla nijedna takva bilješka.

A ipak nijesam se mogla smiriti. I, drage moje gospođe i sestre, koliko je god odonda prošlo vremena i godina, vjerujte mi, nijedan dan nije protekao, da nijesam mislila na neznanku, da se nijesam pokajala, što sam je odbila od svoga praga i da me ne bi morila savjest zbog moje krivnje, ako joj se dogodilo kakovo zlo, makar za nj i ne znala. Mislim, da me taj osjećaj ne će nikad više ni ostaviti, dok sam god živa. Jer propušteno dobro zna gdjekada biti veći grijeh nego učinjeno pozitivno zlo. I odonda...

Tu je stara gospođa prestala, zamišljeno gledajući preda se kao u daleku daljinu vremena i prostora.

I odonda... Zna se. Odonda i otkada su s njom u društvu, svaka zna, da je njihova starica vazda najgotovija, kad treba kome davati pomoći bilo u čemu, da je uvijek gotova davati makar i stotini nevrijednika, samo da jednom ne promaši jednoga, koji je vrijedan i pomoći i potpore.

Kad je sijeda pripovjedačica prestala govoriti, ostala je i dalje tišina. Kao da su se slušačice bile zamislile s manje ili više miješovitih čuvstava, pa nijesu odmah znale, kako da ta čuvstva slože sa svojim poštovanjem za svoju starješinku, i sa zahvalnošću na njenoj priči iz života. U toj tako nenadanoj stanci dogodilo se ovo.

Na dnu stola digla se iznenada jedna od gošća, i to jedna, koja je od svih bila najtiša i najpovučenija, iako je izrazom lica i očiju vazda pokazivala najveće zanimanje za sve, što se govorilo i radilo. Ni mlada ni stara, ni lijepa ni ružna, odijelom i držanjem skromna, iako sigurna i čvrsta u nastupanju, bila je nedavno istom uvedena u to kolo gospođa po jednoj od najstarijih učesnica, a zvali su je Amerikankom, jer je mnogo godina živjela u prekooceanskim zemljama.

Nitko nije bio primijetio, kako je Amerikanka pokazivala sve to veću uzbuđenost, iako suzdržavanu, slušajući s najvećom napetošću priču stare gospođe. Zato je nastalo i prilično začuđenje, kad je Amerikanka odjednom ostavila svoje mjesto, uputila se čelo stola pred staru gospođu, poljubila je iznenada u ruku i progovorila uzbuđenim glasom i sa svim znacima smućenosti i topla saučešća u cu:

— Milostiva gospođo i drage prijateljice — dopustite, da se ja sada i nezvana prihvatim pričati, makar i nije red na meni. Milostiva je gospođa rekla, da je njena priča ostala bez svršetka. Dopustite mi stoga, da joj ja dodam kraj, možda će tako iz dvije priče postati jedna. Nastojat ću, da budem što kraća, jer je već prilično blizu sitnim satima.

— Čujmo, čujmo! — javili se sada glasovi u ponovljenom raspoloženju, jer su te riječi Amerikanke iznenada razbile nepriličnu stanku, što je nastala nakon priče stare gospođe. Osim toga bit će sigurno nešto zanimljivo, što će im sada pripovijedati inače šutljiva žena, koja je bez sumnje mnogo vidjela i doživjela u dalekom svijetu.

Pošto je Amerikanka sjela na podmetnuto joj mjesto pored stare gospođe, prihvati riječ:

— Junakinja moje priče — naravno ona je žensko — nije ni najmanje zanimljiva. Pa ni njene zgode niti su neobične niti suviše uzbudljive. Vrijedno je, da se o njoj priča jedino po čudnoj koincidenciji sa pričom drage naše milostive gospođe i s temom o slučaju i slučajnosti, o kojoj se večeras ovdje raspravljalo.

— Dakle ta moja junakinja — zovimo je zasada Bezimenom — našla se tako jedno veče doista u Zagrebu a u najnezgodnije vrijeme tražeći konak i noćište. Kao i ona neznanka u priči milostive naše gospođe, morala je ostaviti Sarajevo, gdje je bila namještena u nekoj banki kao korespondentkinja za francuski, engleski i talijanski jezik. Po tom se može ujedno naslutiti, da je bila donekle obrazovana, školovana i može se još dodati, i dobro odgojena. Ostavši sama poslije smrti svoje bake, koja ju je odgojila, što je pomnije znala, zaboravivši jedino, da i djevojci obrazovanost mora dati kruh i samostalnost u ruke, — namjeri se po sreći ili po slučaju na to mjesto u gradu, koji joj je mnogo omilio i sam po sebi toliko pružao užitaka svojim položajem i šarolikošću života, da nije ni tražila društva, nego ostala prilično samotna, jedino priljubivši se k svojoj stanodavki, udovici. S njom je onda i pošla u progonstvo, kad se čitavi grad ispražnjavao od civilnog žiteljstva.

Našle su utočište u Sisku kod rodbine udovičine. Tu je Bezimena ostala mjesec dana stiješnjena, a smetajući drugima, jer je kuća bila puna do vrha. Dvaputa je promijenila stan u istome mjestu, ali je došla vazda iz jednog zla u gore. Najposlije se odluči za Zagreb, makar i sama i bez svoje prijateljice. Jedno, nadala se u velikome gradu lakše naći kakav prikladan kut nego u malome mjestu, gdje su ljudi vični da žive sami za se, a uzmu li kakova podstanara, traže mnogo ne dajući u zamjenu gotovo ništa. Osim toga zaželjela se već odavna Zagreba, u kojemu nije bila, otkad joj pomriješe roditelji i ona se s bakom odselila u Beč. A tome je bilo više od dvanaest godina.

Dakle u Zagreb! Tko zna, kako su onda kretali vlakovi ili i ne kretali, tako da se nije znalo, u koji će čas otići i kada će na svoje odredište stići, taj se ne će začuditi, kad čuje, kako je našoj Bezimenoj onoga dana trebalo ravno sedam sati, dok je iz Siska stigla u naš bijeli grad!

No bio je još dan u punom jeku, grad je bio prekrasan, mio, te je pokazivao svojoj kćeri, davno neviđenoj, sve svoje ljepote redom. I tako je ona vrludajući po trgovima, parkovima i ulicama, gdje je razgledala sjajne izloge, gotovo zaboravila, da je došla tražiti sebi sobu i stan, da vrijeme izgona provede u tome dragome svome rodnome mjestu i da na tenane pronalazi tragove svojega djetinjstva i prve mladosti. Pođe dakle tražiti sobu. Propješačila je Zagreb s kraja na kraj, sve uzduž i poprijeko, ulazila u bezbroj kuća, propenjala sve u svem najmanje pedeset spratova — ali nigdje ništa. Sobe ili su bile još pune, pa se izdavale od prvoga ili petnaestoga, ili su bile za dvije osobe, ili — a to je bilo gotovo svagdje, gdje je bila soba odmah iznajmiva — ne primaju ženske, nego samo gospodu.

Tako se spustila i večer, a Bezimena još uvijek nije znala, gdje će provesti noć. Nije ju bilo ni osobito strah; tješila se mišlju, ako do neko doba ne nađe stana u privatnoj kući, poći će u hotel. Mrzila je hotele i sama ne znajući zašto i makar je s pokojnom mamicom nekoliko puta konačila po njima i nimalo neudobno. Kada je dakle sada počela i u njih da stavlja nogu, odmah je znala, otkuda ona instinktivna antipatija u njoj. Prvo, nigdje ni tu nije bilo soba, sve je bilo — kako su govorili vratari — vrhom puno. Takvi odgovori bili su još najpristojniji. Ali tu su sada bili dočeci, primjedbe i ponude pa promjerivanje i procjenjvanje njene osobe od glave do pete, da od stida i gnjeva nije znala drugo nego pobjeći. I tu se onda opet našla na ulici — sama i beskućnica. A ulice postadoše sve tamnije, jer se štedjelo gradskom rasvjetom.

Tako se opet stala šetati ulicama, a sada gotovo bez cilja. Od straha, koji je u njoj rastao i šriio se, nije pravo mogla više ni misliti, šta će, kuda li će. Onda tako tumarajući Gajevom ulicom ugleda odjednom pred sobom žensku, koja joj se nekako činila poznatom i po hodu i po držanju. A bilo je to uopće prvo čeljade, koje joj u svoj onoj gradskoj vrevi, kroz koju je danas prolazila, nije bilo sasvim tuđe. No koja li je, otkuda je pozna ? Išla je brzo i zakrenula spram jedne desne ulice. Bezimena kao njena sjena za njom. Nije znala, šta će od nje, tek je instinktivno osjetila, tu će možda naći zaklona. Stigne ženu pred vratima neke kuće, ustavi je i u taj se čas sjeti, da ju je viđala često u Sarajevu, u svojoj ulici, nekad samu, nekad s dvoje djece, a jednom se s njom sastala i kod pekara, gdje su obje kupovale pecivo.

Dalje gospođe znaju, kako se razvio sada domjenak između njih dvije. Kad je djevojka otišla u kuću, da isporuči svojoj gospođi molbu Bezimene, zaključala je naravno vrata iza sebe, rekavši, da će odmah doći. No nije dugo došla. To jest, svaki minut čekanja učinio se Bezimenoj kao godina, jer ju je sve jače obladao strah. Odjednom se odnekale približila rpa ljudi. Šta su i tko su, ona nije nimalo razabirala. Mogla je biti noćna patrola, ili kakvi noćnici — svakako za jednu djevojku samu na ulici i po noći neprijatan ako ne čak i opasan susretaj. Ako je ugledaju i pred vratima, mogu je uvrijediti. I sada joj dođe da bježi kamogod bilo. Upravo je tamo s lijeva prolazio tramvaj pored Zrinjevca ka kolodvoru. Kolodvoru !

Pa nije li najbolje, da i ona krene onamo ? Tamo su čekaonice, možda ide još i kakav vlak i ona će makar i natrag u Sisak, gdje ipak ima barem jednu dušu poznatu...

Pođe dakle kolodvoru više trčeći nego hodajući.

Znate, kako su izgledali naši kolodvori za vrijeme rata. No nije joj se ništa neugodno desilo. U jednom jedinom prostoru bilo je svijetla i oko stolova nešto ljudi, vojnika i civila, koji su pili i pušili i razgovarali. Najprije se napolju još raspitala za vlak u Sisak. Ide u jedan iza ponoći. Dakle čekati ! Kako je srećom našla vrata otvorena, izađe iz zadimljene čekaonice na peron. Bio je gotovo prazan. Po klupama sjedilo ljudi, na nekima i ležao po koji vojnik, a na jednoj ugleda gospođu s dvoje djece. Ta joj se gospođa odmah učinila, kao da je taman zbog nje tamo, da se uz nju prikuči i zakloni. Jedno je dijete — malu djevojčicu — držala na krilu, a dječačić je kraj nje sjedio i nešto cendrao. Žedan je, htio bi piti. Mati ga miri. Ne može da ustane, jer sekica spava. Bezimena se sada okuraži, pristupi izvadivši iz torbice narančo — srećom, bila je danas kupila dvije — ponudi gospođi, neka dopusti, da poda malome, utažit će onu žeđu. Gospođa najprije začuđeno i sumnjivo — kako je u redu — pogleda u neznanku, ali čestite se duše obično odmah poznaju i nađu, primi ponudu, i od toga časa bilo je sklopljeno poznanstvo. Bezimena sjela na prazno mjesto pored male porodice i nije prošlo pola sata i jedna drugoj ispriča svoje današnje zgode i nezgode pa i još više. Mlada je gospođa ovdje čekala na muža, koji se imao da proveze vlakom u nepoznat kraj — misli ona na frontu talijansku, jer joj je bio pisao, da svakako dođe s djecom na kolodvor, da ih još jednom vidi.

Pola je godine, što je otišao sa svojim bataljunom, a ona se sklonila na imanje svojih roditelja kraj Zagreba. Međutim obje prečekale svu noć, a vlaka nije bilo... Istom pred jutro se sastali supruzi i nakon kratka sastanka opet i rastali. A Bezimenu mlada gospođa pozvala, da pođe s njom njenoj kući. Može ostati, koliko bude htjela, mjesta ima dosta, i ako baš ne će da primi gostoprimstvo besplatno, može ako ju je volja, s djecom početi pomalo da uči francuski...

Tako se Bezimena sklonila nenadano u prijatni dom stare hrvatske korenike, gdje je našla zaštitnike, a u mladoj gospođi vjerna prijatelja, naskoro i sestru. Jer malo vremena iza toga došao je brat gospođe na oporavak sa albanske granice, gdje je bio zadobio malariju, i njih se dvoje upoznaše i zavolješe i nijesu prošla dva mjeseca, oni se i vjenčaše, a nakon rata odu u južnu Ameriku, gdje je njen suprug već prije imao svoj posao i samo po slučaju zašao u rat, našavši se godine 1914. upravo na pohodu kod svojih roditelja u Hrvatskoj.

Završujući svoju priču molim gospođe, da mi oproste, što je tako sasvim neinteresantna i suhoparna, no slučaj je htio — slučaj ili usud ili nešto još više, o tom sudite same — da se večeras raspletu nepoznate niti, koje često povezuju ljude, što su daleko jedni od drugih i možda se nikada ne sastaju, a ako se sastaju, ne poznaju

se. Te se niti danas nanovo zasukale u završni čvor priče naše drage milostive i riješile je samoprikora, pod kojim je tako dugo trpjela plemenita duša njena. I mislim, da su gospođe lako i pogodile, tko je bila ona Bezimena. Ljubim ruku i zahvaljujem nesuđenoj gostoprimki; zahvaljujem joj naročito, da me ono pred petnaest-šesnaest godina nije primila pod svoj krov, jer samo tako mogla sam se namjeriti na zgodu, u kojoj sam našla sreću i zadovoljstvo svoga života...

Jagoda Truhelka.

EVO JAGANJCA BOŽJEG

Gle,
Jutros opijene bjelinom Njegovih čari
Kliktat će vaše duše
Ko ptica na grani...
U moru veselja i sreće...
Sretniji od vas niko
Biti ne će...
Oh, niko od vas sretniji biti ne će!

Svi korovi rajskih visina balzamu našem se čude.
Kerubi bijeli jutros
Pjevat će pjesan radosti
Gledajuć, kako se stapaju
U čaru prečiste hostije
Bolovi naše mladosti.

Stog spustite bregove vaše,
a dubine pram njima
Neka vam se sravne!
Zaboravite na grijehe prošle
I opačine učinjene davne!

Kroz srca vaša nek struji i titra
Himna Njegove slave!...
Oh, jutros duboko, duboko,
Sagnite ponosne glave!

Iz očiju valovi zraka
I sveta poniznost nek sije...
U duši nek više
Padanja nije!

Oh, jutros duboko, duboko, sagnite ponosne glave!...

N. Š. Makovski — Sinj.

IZ CIKLUSA „OD JESENI DO ZIME“

6.

Olovna je magla pala,
Kudgod plahim strignem okom —
Čini mi se, da se tala
Ni ne tičem više krokom.

U visini selicâ se
Negdje javlja žurno jato;
Povenule bježeć krase
Traži toplo sunce zlato.

Ja bih s njima... južne čare
Da mi opet duša pije —
Ali kosti treba stare
Rodna da mi zemlja krije.

7.

Cijelo veče krupna kiša
O prozore lupala mi;
A sad noć je groba tiša
U čudesnoj polutami.

Gledam van — al' sniježak prše
Neprimjetljiv mome uhu;
Okolicom stabla strše
Sablasnom u bijelom ruhu.

Hoću l' sutra još obaći
Omiljele svoje pute?
Ili će me mrtva naći
Svojta draga? Stabla šute.

8.

Led mi okna sva prevuko,
Da ne vidim nikud vanka —
I sad samo u se gledam,
Što svak čini za svog sanka.

Al' u sebi, svojoj duši
Ne nalazim traga zimi —
Tu sve lista, cvjeta, buji,
Ko da sad na život primi.

I od sreće gladim rukom
Svojih dragih lice milo —
Pa se pitam: zašto tako
Ne b' i za sna grobnog bilo?

9.

U nedogled sve se bijeli
S prvog snijega, što je pao;
Cestom djece tabor cijeli
Njim se eto grudat stao.

Ja prolazim kao sjena
Kraj djetinjeg živog skupa —
S mnogih dragih uspomena
Srce mi u grudim' lupa.

Ali zahman! Nikad više
Onih dana, one sreće!
Oko mene biva tiše:
Redom trnu žića svijeće.

A kad dragim zavičajem
Pane opet sniježak prvi,
Bog zna: da l' još dane trajem,
Il me toče već i crvi?

10.

Ne znam, zašto — al' u zimi
Svoje mrtve bliže slutim;
U njoj mi je: kao da me
Na svim mojim prate putim'.

I noću mi snom se viju
Razgovore vodeć slatke;
Pa mi tako prošlost nose
Ako i na čase kratke.

O, ta zima! Za nju mi je
Srce uvijek puno hvala —
Ona bi me s mojim mrtvim'
I sjedinit jošte znala.

II.

Otkad moji dani hrle
Sve to bliže svojoj meti,
Ne mogu se, moje pjesme,
S vaše kobi otet sjeti.

Vi ste mi se doma širom
Razletjele ko leptiri:
Ne sluteći, da i nad njim
Studen razum krila širi.

Kako s njega čuvstva mriju
Kao cvijeće ispod leda —
Sve se pitam: ne će l' možda
I vas snaći smrtna bijeda ?

S vaše kobi ne mogu se,
Moje pjesme, otet sjeti —
Zašto si ih tako nježne
Meni dao, Bože sveti ?

Đuro Arnold.

SNIJEG PRED NJENOM KUĆOM

Pred njenom kućom snijeg je zapadao do koljena.
Uvečer krošnje bacaju grude u budne prozore.
Samotna jela, pognuta pod teretom, ko djevojka voljena
nekoga tko ne će doći čeka, topla do zore.

Grane su mrtve i uporno žude blagu kišu rosulju
koja će im smrznute jagodice da opere suncem i toplinom.
Zadršću željno kad mrak, umotan u modru košulju,
prođe tih i zanesen kroz maglu dolinom.

U noć prozori rumenim rukama dozivaju
Za njima ona, mala i tako sama, dugo bdije.
Njeno lice nad vatrom plamenovi rujnim usnama umivaju,
dok sluša svoje srce kako žudno u tišini bije.

Često grana nemirnom rukom u stakla pokuca.
Kako je odraz mjesečine na snijegu modar i blag.
Vjetar nesuvislo za kućom riječi sablasne muca,
sačuvan je još uvijek u snijegu od moje cipele trag.

I puca tiho od zime drveće i ozeblo kamenje.
Ona se boji: tko to nemiran oko prozora obilazi ?
Čija se plav dim nad krovom u svileno pramenje,
što se polako u noć razilazi.

Nečujan u dubokom snijegu ja ću se vinuti
do njene kuće oprezno stajući u stari trag.
Kako će tada radosno prozori u noć sinuti
i stisak njene ruke biti topao i drag.

Ivo Kozarčanin.

GOSPODARI DANAŠNJICE

Tko vlada zapravo današnjim svijetom ?

Velik je dio učitelja narodnogospodarske mudrosti i danas vrlo brzo gotov s odgovorom na ovo pitanje. Oni tvrde, da svijetom vladaju vlasnici velikoga kapitala, t. j. bankari, tvorničari i veliki posjednici. Ne samo marksistički, nego i liberalni pisci htjedoše da jedino borbom tih ljudi protumače sve znamenitije evropske događaje novijega vremena. U Evropi i u Americi još i danas mnogi ljudi od duha i od pera dokazuju, da malena skupina bogataša stvara izravno ili neizravno pokrete ne samo u narodnom gospodarstvu, nego i u politici, umjetnosti, znanosti, pa i u samoj vjeri. U velikoj nesreći, koja je stigla naše pokoljenje, naime u velikom svjetskom ratu, mnogi gledaju jedino borbu novčara, petrolejskih društava i industrijskih kapetana.

Doista mnoge su komponente modernog razvoja išle u prilog ovomu naučavanju. Činilo se, da je novac svemoćan, i tko imade novca, taj može da se drži dionikom onoga društva, koje vlada svijetom.

Kapital nije htio da ostane u granicama pojedinih država, nego je postao međunarodan. Veliki svjetski mogućnici, koji su imali jedinu svrhu, da povećaju svoje prihode bezobzirno do krajnjih granica, izađoše iz okvira svojega naroda i postaviše svoje ruke na veći dio zemaljske kugle. Izvori bogatstva i velikih dohodaka skupljali su se ne samo prije svjetskoga rata, nego još više poslije njega u rukama nekolicine ljudi. Cijela proizvodnja petroleja na zemaljskoj kugli našla se u vlasti malog broja porodica. Na jednoj strani skupina »Standard Oil« (Rockefeller), a na drugoj »Shell Royal Dutch« (Deterding-Kessler) zavladala je tržištem nafte i njezinih proizvoda po cijelom svijetu. Za trgovinu i cijenu automobila bio je mjerodavan Ford, Citroen i još neki drugi, za bakar Guggenheim, za željezo Carnegie, Thyssen, de Wendel, za umjetnu svilu Löwenstein, za žigice Kreuger a za druge surovine i proizvode opet razmjerno malen broj ljudi, koji su udruženi i povezani svojim organizacijama: kartelima i trustovima međunarodnog značaja. Desetak ljudi u Londonu, Newyorku, Parisu, Amsterdamu i Berlinu pokretalo je raspoložive uštednje cijeloga svijeta. Predsjednici i glavni ravnatelji velikih banaka odlučivali su, kojoj se državi, kojoj industrijskoj skupini ili organizaciji imade dati zajam, a komu opet uskratiti. To su bili dirigenti pokretnog imutka, koji se sastojao od bankovnih uložaka cijeloga svijeta: stotina milijuna ljudi.

Nije onda čudo, što su propovjednici komunizma i socijalizma kliktali, da revolucija ne smije biti jedna i državna, nego svjetska i međudržavna. Doista, kapital se sve više i više gomilao, ako ne u jednim rukama, a ono pod jednim vodstvom. Mali štediše i srednji stalež sve više gube utjecaj na poslove javnog područja, a u demokraciji, kakova jest u najmodernijim evropskim državama, nijesu vidjeli jedni ništa drugo, nego vladu plutokracije, kojoj su državnici, zvali se oni ljevičari ili desničari, samo vjerni sluge i

pokorni izvršitelji naloga. Tendencija gomilanja kapitala i proiz-
vodnih sredstava u sve manjem broju ruku očitovala se kao nikada
prije u poratno vrijeme. Proizvodi jedne industrijske skupine mogli
su se naći po cijelome svijetu, a pojedini novčari na tri četiri velika
novčana tržišta bili su posredno ili neposredno zainteresirani po
cijelome svijetu.

Sve je to tako išlo do godine 1929., kada osvanu crni dan na
burzi u Newyorku. Ne zna se, otkuda je potekao vapaj : U pomoć !
Činjenica je, da od onoga dana državni, komunalni, industrijski
papiri padaju bez prestanka, i još se ne zna, da li je polučena najniža
točka. Pad tečajeva u Newyorku našao je odjeka i na drugim važnim
svjetskim burzama, i od toga vremena imademo u povijesti gospo-
darstva razdoblje gospodarske potištenosti mjesto razdoblja blago-
stanja i napretka, koje je bilo vidljivo sve do godine 1929.

Od toga vremena mijenja se položaj gospodarskih veličina. Isti oni ljudi, koji su ispovijedali načelo: laissez faire, laissez passer, to jest načelo što manjeg miješanja države u privatne poslove pojedinca i gospodarskih udruženja, isti ti ljudi morali su bez iznimke da traže za sebe i za svoje poslove državnu pomoć u ovome ili u onome obliku. Njihovi interesi, razasuti po cijelome svijetu, nisu više u vrijeme gospodarske klonulosti onako dobro nadzirani kao prije, a mnoge njihove nade pale su u vodu ; računi su se pak uvijek morali plaćati. Po prvi puta se vidjelo, da je država, makar kako bila krhka ili neuređena, ipak jača od najboljeg trusta. Jer dok je država mogla da nalaže svojim podanicima, da ovo rade ili da ne rade, trustovi i karteli nisu mogli prisiliti potrošače, da kupuju robu ili da vraćaju na zapovijed dugove. Došlo je do lomova, koji jošte traju, a snažna grmljavina prati neprekidno gospodarske katastrofe. Sve ono, što je bilo izgrađeno na širokim međunarodnim i međudržavnim osnovama, sve to teško pati od vremena, što ga proživljujemo, i od pojava, koje je to vrijeme donijelo.

Tržišta, nekada organizirana po volji novčara i industrijalaca, sada su razrušena. Nema više gospodarskih Napoleona, koji bi kažiprstom mogli pokrenuti stotine tisuća malih štediša, da vade novce iz čarapa i štedionica i da ih daju za ovu ili onu svrhu. Prije je dostajala samo parola : umjetna svila, bakar, kaučuk, automobili, i već su se kupovale dionice takvih poduzeća, a izdavanjem zadužnica mogli su gospodari poduzeća da dobiju od malih ljudi novaca za najsmionije pothvate. Baš oni najveći i najmoćniji izgubili su povjerenje. Profit, koji su ti ljudi obećavali malim štedišama prije malo godina, ili je propao ili je na izdisaju. Najboljim je papirima pala vrijednost za nekoliko desetina postotaka. Pa da založi svoje ime ne znam kakav svjetski financijski korifej za ovaj ili onaj pothvat, jedva bi mu se danas tko odazvao. Ako bi htio da nešto podupre, morao bi to da čini vlastitim sredstvima, što su novčari jako rijetko radili s golemim svotama. A takvih sredstava imade jako malo i u ljudi još dobra glasa među novčarima, jer su se i oni prevarili u svojim najtreznijim kalkulacijama.

Tko bi još prije dvije tri godine rekao, da će poput proljetne bujice jedna za drugom trideset i jedna država obustaviti plaćanja i zabraniti prenos valute iz zemlje u zemlju ? Takva odredba, ako ostane dugo vremena na snazi, zadat će smrtni udarac kartelima i trustovima, a osiromašiti mnoge imućnike. Plaćanja su obustavljena često puta ne samo za privatna, nego i za državna potraživanja.

Industrijalac u Newyorku, novčar u Londonu, trgovac u Marseillu, ako ne dobiju na vrijeme plaćene svoje dobitke i pozajmljene svote, ako im se ne plati roba dana na kredit, ako ne dobiju plaćenih kupona od najsolidnijih dužnika, od država i gradova, moraju obustavljati svoje poslovanje ili ga umanjivati držeći se poslova, što ih vode u domovini. Za rudnik u Čilu, za plantažu kave u Braziliji, za slanje robe u Japan ili za zajam Austriji nitko više ne će dati predujma i pozajmiti novaca, jer nije siguran, hoće li ih ikada dobiti natrag, kada znade, da se prestalo s plaćanjem obveza. K tomu cijene su strahovito svagdje pale i nestalo je basnoslovnih dobitaka, koji su za dva tri decenija od prodavača novina stvarali milijardera. Inozemna potraživanja i posjedi jedva se dadu prodati, jer u zemljama, gdje se usredotočio sa svojim djelovanjem strani kapital, malo imade ljudi, koji bi mogli da preuzmu velike poslove od dosadanjih vlasnika. Svjetsko gospodarstvo, svjetska trgovina sužuje se i biva sputana, a dosadanji njezini nosioci pretvaraju se u nacionalne pobornike te kao takvi traže zaštitu tržišta u državi, gdje posluju. Karteli se i trustovi raspadaju, manje radi utakmice novih sila na tržištu, a više radi prilika, što ih izazivaju odredbe vlada i zahtjevi nacionalnih proizvađača. Nove se mjere uvode svagdje, a krste ih zaštitnim carinama, kontingentiranjem uvoza, plaćevnim kliringom, proširenjem domaćeg tržišta, obustavom plaćanja !

Financijski i industrijski plemići iščezavaju s površine i ne daju izjava. Vještiji od njih šute i iz prikrajka čekaju da se povrate vremena, u kojima su oni bili vični da posluju ; a oni koji su radili smionije i bez prave podloge, daju materijal za optužbu kritičarima društvenog poretka i pune stupce dnevnih listova danas svojim gubicima i propašću, kao što su nekada hranili jeftinu štampu pričama o svojim basnoslovnim uspjesima.

O Ivanu Kreugeru tvrdila je svjetska štampa kroz cijelo vrijeme njegova života, da živi poput askete, da je neprestano zaokupljen svojim nacrtima i da baš radi tih velikih poslova i briga ostaje neženja. Javljalo se dalje, da taj isti Kreuger, čiji nepokriveni dugovi sada poslije stečaja iznose više od jedne milijarde švedskih kruna (oko 12 milijarda dinara), za svoju osobu ne treba i ne troši gotovo ništa. Stavljali su ga u red nekih idejnih boraca, koji žive i rade samo za svoje ideale, u ovom slučaju za stvaranje svjetskoga trusta žigica, kojega u njegovu djelovanju ne će moći ništa pokolebati.

A što se pokazalo poslije Kreugerova samoubijstva ?

Pokazalo se, da je taj isti Kreuger posjedovao raskošne vile i stanove u svim evropskim gradovima, koji znače nešto više u financijskom svijetu, da je uzdržavao ne jednu ljubovcu, nego desetak njih, i da je lakoumno trošio goleme svote na njih i onda, kada je uvidio, da su svi njegovi nacrti utopija, koja će osiromašiti cijelu državu, njegovu švedsku domovinu, cijeli jedan radini moderni narod. Dočepavši se tuđih novčanih sredstava, koja su mu bila dana na upravljanje, plaćao je Kreuger basnoslovno svoje pomoćnike, a progonio i mrzio ljude, koji su živjeli povučenim životom.

Slično su poput Kreugera ili još gore od njega živjeli vlasnici najvećeg evropskog tekstilnog poduzeća, braća Lahussen u Bremenu. Kao imaoci velikih zajmova vjerovali su, da je to njihov novac, te su ga trošili nemilice za svoje lične svrhe tražeći neprestano nove načine za užitak i sjaj. Na temelju poslovnih uspjeha iz doba konjunkture opsjenjivali su i sebe i vjerovnike, da će doskora doći opet čisto polje za onakve poslove, kakvima su stekli prve imutke. Najposlije moradoše najaviti slom. Završili su stečajem i gubitkom od 4 milijarde dinara, a taj je gubitak nastao velikim dijelom odatle, što su u svojem dvoru od 66 soba slavili trajno prave orgije raspuštenosti.

U Belgiji se milijarder Löwenstein pokazao vrsnim špekulantom na području proizvodnje umjetne svile. No i on je išao samo za udovoljenjem svojih sebičnih prohtjeva. Padale su mu na um fantastične želje kao hirovitu djetetu, i on je odmah hitio da ih provede u život. Htio je da imade cijelu flotu aeroplana na raspolaganje. U jednom je aeroplanu putovao sam s tajnicom, u drugom je vodio sa sobom činovništvo, u trećem je vozio poslugu i prtljagu, da može živjeti po najskupljim evropskim ljetovalištima i kupalištima. Htio je da kupi cijelo kupalište Biarritz, sastajalište engleske i francuske aristokracije i prebivalište španjolskoga kralja, bez obzira na nerazumnost takvoga posla. Kada više nije mogao dobiti nigdje zajma za svoje poslovanje, došao je smrtni skok iz aeroplana u valove maglovitoga kanala La Manche.

U svim zemljama susrećemo takve propale gospodarske veličine kao i organizacije, koje propadaju pod njihovim vodstvom. Da odvrati još veća zla, država je posvuda onaj čimbenik, koji nastoji da spasi, što se spasiti dade, pa gotovo uvijek intervenira u korist bankara, a iz pera jednoga Wellsa izilazi usklik razočaranja i ogorčenja: Da li je ikada kakav bankovni ravnatelj stradao radi toga, što je propala banka ?

U 1931. vidimo, kako siromašna austrijska država spasava najjaču austrijsku banku od potpunoga sloma i kako vjerovnicima »Kreditanstalta« pruža jamstvo, da će biti namireni. Legendarna dinastija Rothschilda iz Frankfurta propada na onome mjestu, odakle je počela da širi svoj utjecaj po cijeloj Evropi. Ne pomažu pomoći bogatih rođaka iz Francuske i Engleske, jer bečki Rothschild završava svoju karijeru kao predsjednik jedne banke, koja iskazuje gubitak od milijarde šilinga. Vlada Reich-a pomaže dvjema

najvećim njemačkim bankama »Darmstadtskoj i Nacionalnoj Banci« te »Dresdenskoj Banci« da izađu iz poteškoća te ih preuzimlje odnosno podržavljuje. Čehoslovačka moli zajam u Francuskoj, da pomogne svojim novčanim zavodima u stisci, a sama bogata Francuska žrtvuje dvije milijarde franaka, da »Banque Nationale de Credit«, jedna od pariških velebanaka, ne zatvori svojih blagajnica i da ne ošteti ulagače.

Ovi golemi udarci, koji su zadesili i još uvijek zadešavaju »gospodare svijeta«, ne ostaju bez posljedica u mišljenju modernih ljudi. Ispravljaju se mnogi krivi nazori. Pobjeđuje uviđanje, da novac nije jedini gospodar društva. Talijanski je predsjednik vlade i vođa fašista Mussolini doviknuo g. 1932. posjednicima velikoga kapitala, da uzde svijeta nijesu u njihovim rukama, jer ekonomijom vladaju politika i državnici.

No smiju li i državnici da se ponašaju kao neograničeni gospodari svijeta ?

Sveti Otac papa Pijo XI. izrekao je genijalnu riječ u jednoj svojoj okružnici, kad je propale veličine modernog bankarstva i modernih trustova nazvao »bučnim žrtvama svoje sebičnosti«.

Sebičnost je glavna rakrana modernog društva. A ta sebičnost može da se očituje ne samo u ekonomiji, nego i na drugim poljima ljudske djelatnosti. Propast Kreugera, Löwensteina, Lahussena i njihovih drugova znači propast individualističke samovolje, gdjegod se ona može pojaviti. Svijet se mora više socijalizirati, a na dnu svega mora da se očituje etički značaj čovjeka.

Ustanovilo se, da vođe velikih poslova, poduzeća i banaka nijesu imali nad sobom prave kontrole, a u sebi nijesu imali razvijenih etičkih norma za osjećanje prave odgovornosti. Tu je potrebit radikalan preporod Evrope i cijeloga civilizovanoga čovječanstva. Državnici, koji su pozvani, da popravljaju ono zlo, što ga načiniše kapitalistički hazarderi, ne mogu sami da stvore bolje prilike u svijetu, ako ne budu radili u sporazumu s drugim faktorima, koji su također gospodari svijeta. U prvom redu dolaze u obzir moralni preporoditelji pojedinca i društva.

Oblici, na kojima će se osnivati proizvodnja i izmjena dobara u budućnosti, bit će svakako različiti od ovih sadašnjih, ali je sigurno, da načelo privatnog vlasništva, obitelji i slobodnog pojedinca ne će biti pregaženo. Odgovornosti vodećih ličnosti gospodarskog i drugog života bit će povećane, nadzor će biti stroži, a njihova lična prava i ovlasti daleko manji. Na njihove buduće pothvate gledat će se s puno više brige, jer se više ljudi naučilo gospodarski misliti. Velike poslovne ugovore sklapat će između sebe države, a manje privatnici. One će i sve više jamčiti za uredno vođenje poslova i ispunjivanje obveza.

Zato u državi gledamo silu, koja će sve više utjecati na naše gospodarske akcije, i njezina će odluka biti mjerodavna. Narodima treba poželjeti, da dobiju i da si znadu izabrati čestite državnike, dorasle novim i teškim zadacima, a staležima i zvanjima ljude, koji će znati prikazati i unaprijediti prave potrebe i interese svojih bli-

žnjih. Nad svime pak treba da vlada jedan etički ideal, koji je božanskoga podrijetla i za koji se mogu oduševiti jednakom ljubavlju svi narodi, bili oni veliki ili maleni.

Dr Vinko Esih.

SUNCE JESENJE

Kao grimizno vino na sive krovove kuća
sunce se danas razlilo jesenje, rumeno, daleko.
Ono je prosulo pločnikom snopove zlatnoga pruća,
ko da je s neba ulicom blistavi potok proteko.

Magla je purpurna sašla s vrhova visokih brda,
i ja sam cijeloga dana lutao zanesen gradom.
Nad riđom planinskom kosom bijelih oblaka krda
ko bijele ptice su plovila daleko nekuda kradom.

Bili su blistavi ljudi i oči su im bile snene.
Visoko pod modrim nebom letjele su lastavice.
Sunčane kaplje su pale na moje oči zatvorene,
i vlažnim mi usnama stadoše da miluju jagodice.

Tako bi lijepo bilo kroz krošnje, od stida rujne,
rasplesti mekane kose ko tanke svilene niti,
i biti malo dijete što plače u noći nujne,
i cijeloga dana tako na suncu sniti.

Možda bi tada i ona, blijeda i laka, došla,
i sunce bi joj blistavo orosilo oči crne,
i žalba bi neka daleka, ko želja, krošnjama prošla,
niz njena koljena tanka kao u plahe srne ?

Cijeloga dana sam tako snivao zanesen gradom
pod suncem jesenjim, toplim rumene, prozirne sanje.
Modrim su nebom oblaci bijeli letjeli kradom,
i mrak je već pamučnim dlanom gasio svijetlo danje.

Ivo Kozarčanin.

IZMEĐU SVIJETA I BOGA

TORTURA

Dvije me sile rastežu i vuku
ko švicarski konji mišice atletu.
Dvije me snage svijaju u luku
ko tetivu ptičar na ptice u letu.

U procijep sam pao :
među dva kamena živca.
I ja — luda ! — nijesam dosad znao,
kako stišću i gnječe
i cijede iz žila zapjenjenu krv,
— kao pčelar vosak za oltarne svijeće.

Dva se za me bore,
Jedan ne prestaje kljuvati
kao žuna sred hrastove kore ;
drugi ne prestaje duvati
ognjene jezike, koji gore... gore...

Dobrota bi htjela imati me svega,
a Zloći se hoće
da me smrzne u gomili snijega.

Dvije me sile rastežu i vuku
na protivnu stranu.
U sudaru zadobivam ranu
i uvis dižem povijenu ruku.

PRIVID

Crkvica i ja,
oviti sivinom magle,
mrzli ko duša bez misli,
stražimo na vrhu brijega
u društvu kljastih grmova,
koji nedavno procvaše
mekom bjelinom snijega.

Kapci se napinju i dršću,
da zjenice prodru kroz maglenu tamu
i padnu na krovove kuća,
koje poda mnom u grču
skupljaju svinute cigle.

Ne mogu!
Pogled se utruđen spušta
i vrti oko nogu,
— oko jedinog predmeta
koji sad oko mi sreta
i kome sam bliz.

Kad opet pokušam
vidni prodor,
nestade traga tmušama,
magleni se zidovi ruše
ko sanjane kule na dnu shrvane duše.
— I promile moderne vile,
i provire crne drvenjare,
u kojima vlaga i plijesan trudna pluća guše.

Tada mi misao šapne:
Kao taj magleni zid
tijelo mi i zemlja zastiru vid.
I u tren oka će jednom
preda mnom zavjese pasti:
i ja ću vidjeti Oca
i s Njime potpuno srasti.

RVANJE PAHULJA

Hladna se voda
zgusnula u lijepe kristale,
koji se njišu ko truplo drvenog broda,
i jure k zemlji na suhe prutiće male.

Tri se četiri pahulje, kristala,
sudare u brzanju tom,
i rvanje nasta bijelih sestara
— bijelih ko naglavak onih tihih duvna,
u kojima klija ona pjesma stara:
o ljubavi Dobrog.

U cijelom krugu,
koji okom mjerim,
bijele se sestre biju
i padaju na polja, ograde i strehe
koje se tijelovski smiju
smijehom bijelim.

Od rvanja zimskog
u smirenom zraku
toči se bijela krv,
padaju bijela tjelesa
i postaju blato, voda i nedužna strv.

PTIČJI PJEV NA SNJEŽNIM GRANAMA

Čekao sam ga,
čekao prvo proljeće...
A sa krovova
još su visjele
oštre ledene svijeće,
i po cestama je ležalo
zimsko gnjecavo blato
ko prosuto smeće.

Ptice su osjećale,
da je došao ožujak.
Ta o njem su pričale
kapljice njihove krvi...

Urankom sletješe na ovršje stabla
i sredaše se po grudama snijega
kao na male jastuke bijele,
na koje dijete svoju lutku lijega.

Urankom se smjestiše među rijetko pruće.
Kljunovi žustro među perje rone.
Iz vratića kipe radosne pjesme
i gone
zadnje korake zime.
...Sutra će da svečano
mlado proljeće prime.

MALE STVARI

Moja je sreća,
da nađem veselje
u malim, neznatnim stvarima.
Radošću me puni proklijalo zelje
i hruštovi sa staklenim i mrežastim očima.

Sada sve je bijelo: — nadošla je zima...
Hruštovi negdje u čahuri spavaju,
i zelje se skrilo sa proljetnim snovima
pod snježni debeli pokrov.

Svi su moji dani puni veselja...
— Pa kad ponestane hruštova i zelja,
gledam dobre oči;
mislim na proljeće
koje mora doći,
i slušam na radio duše
govor svemira:
o dalekim, vječnim stanovima mira.

RADNICA NAD DJETETOM POSLIJE KRŠTENJA

Maleno tijelo, salito od moje krvi,
koja po meni šeće umorno i lijeno,
kako si glatko, čisto i crveno.

Dobri te je Gospodinov sluga
malo prije polio rashladnom vodom,
i sad si dijete iz svetačkog kruga.

Malena Božja dušo,
ne znaš, što znači mati,
ne znaš, kako se pati,
i opet zbunjeno gledaš,
kao da te se lati
sva težina svijeta i ljudi.

Premnogo mi kažu tvoje oči lijepe
— ciborija dva —
u njima se milost vidi
i bjelina sva.

Nina, nena, lane moje,
spavaj samo ti,
ja ću sada tiho za te
Boga moliti.
Molit ću Ga,
da ne ideš, kad odrasteš,
u tvornice crne,
gdje te zvjersko oko gleda
i bjelina trne;
da ne gutaš, kao i ja,
psovku i bolesnu čađu,
i ne skvrniš svoje tijelo,
tajnu Božju građu.

ZIMSKA STABLA

O moji bademi, jablani i kruške,
što vam je,
da ste tako zatvoreni u se?

Kažu mi, da snivate,
a meni se čini, da ste mrtvi,
i da bezizrazno vrhovima kimate
pod udarom rasputanog vjetra
i u moru noći ko sablasti plivate.

Kažu mi, da spavate,
da živite i u čežnji čekate
zaruke mladog proljeća — — —

Kada vas vidim,
uvijek me misao diže,
da je njiva odar,
a vi na njem oprani mrtvaci,
koje netko svuče i u zemlju baci.

Ne snujem,
ne tugujem!
Znam:
Mrtvaci će opet ustati živi,
i vaša će trupla ogrnuti meka ruka svibnja,
kojoj se duša može predano da divi.

BOGONOSCI

Tko kao mi?!
Čudno-tajni kao Mojsijeve oči,
kada se spuštao sa Sinaj-gore;
ko brizag Agnezine krvi, što jednom smoči
crne zemljine pore.
Mi oj mi, smioni borci,
mi bogonosci! —

Na dnu našeg bivstva čuvamo
nepojmljivog Boga.
Na dnu bivstva je Vječni
sa dva apokaliptična roga.

Nutrina ršće od sile
od ognjenih poljuba.
Ruke se unakriž krile
od sjevera do nevidnog juga.

U svakoj je ruci čelični bat,
težak ko zemaljski polovi.
Pod njima kvrcaju čeone kosti iskonske zvijeri,
ruše se tribine i demonski korovi.

Posvećeni hramovi bilo kojeg sveca
s bridovima kitnih arabeska,
sa nutrinom, punom svijetlih freska,
naš su porod i naša su djeca.

Tko kao mi?!
Čudno-divni ko bijeli vrhovi duše,
koje dočarava onostranstvo,
ko darovi Parakleta, koji duše
tamo, gdje želi i hoće.
Mi, oj mi, kraljevski dvorci,
mi bogonosci! —

Ivo Grgurev.

PRVI UVJET EVROPSKOGA PREPORODA

Tko da se snađe među tolikim zlogukim žrecima, koji neprestano proriču smrt zapadne kulture i koji već vide praskozorje nove dobi? Zlokobna sova zapada u osobi njemačkog sveznadara Oswalda Spenglera u svojoj ogromnoj »Propasti Zapada« uvjerava nas, da je po zakonu rađanja, življenja i umiranja pojedinih kultura dan zapadne kulture na smiraju, da su zapadnoj kulturi dani izbrojeni i da se pojavljuju znakovi njezinih smrtničkih trzaja. Na horizont zapadne kulture spušta se noć, u čijoj se hladnoći već zaleđuje vanjska kora zapadne civilizacije, te jeseni zapadne kulture. Zapadni svijet — veli Spengler — iživio se, njegova je kultura iscrpla sve svoje životne oblike, kroz koje prolazi jedna kultura, pred nama zijeva historijska tama, u kojoj će se negdje i jednom na kugli zemaljskoj pojaviti nova kultura.

Hladnom Spengleru, koji njemačkom ustrajnošću propovijeda propast zapada, pridružuje se glas samotnog ruskog emigranta Nikole Berdjajeva, koji u svom nedavno na hrvatski prevedenom »Novom srednjem vijeku« također sluti dolazak noći iza svijetlog dana zapadne kulture. I on primjećuje, da se zapadni društveni život mrvi i raspada i da se vraća svojim praosnovama. Zapadna kultura izgubila je moć, da na okupu drži sve sastavne dijelove svoga društvenog života. Atomi zapadne kulture još su samo mehanički slijepljeni, ali jedan udarac s istoka može razbiti tu krhku smjesu. Zapadni život iscrpao se, u njemu nema više duha universalnosti; humanizam, individualizam i demokracija su ga rastvorili i zato je osuđen na smrt.

Dok Spengler preporučuje, da se fatalistički smirimo sa svojom sudbinom i da tek nastojimo spoznati, koje nam je mjesto i koja uloga namijenjena od sudbine u tom procesu umiranja, njegov drug baltički grof Keyserling predlaže, da se u istrošeno materijalizirano tijelo zapadnoga svijeta ubrizga krv istočnjačkog života i da se zapadnjački materijalizam obnovi istočnjačkim spiritualizmom. Ruski pak Jeremija već apokaliptički kroz noćnu tamu razabire obrise novog srednjeg vijeka, novog kršćanskog univerzalizma mističkog bratstva u Kristu, koje će ponovno preporoditi svijet kao na izmaku antikne kulture.

Kako da se opredijelimo prema ovim mješavinama kritika i proročanstava znanosti i fantazije, sna i jave? Hoćemo li poput francuskog patriote Henria Massisa prezirno preći preko svih ovih nagovještanja i sve to proglasiti izražajem mržnje germanskog individualizma i slavenskog anarhizma, koji praiskonski teže istočnjačkom kaosu i bune se protiv zapadnjačkog reda i poretka, te svete baštine, koju nam je namrla grčko-rimska kultura i čiji zaklad najvjernije čuva francuski genij? Da li da u svim tim proroštvima nazrijevamo tek urotu pobijeđenih buntovnika, koji se svete zapadu za versaljski ugovor rušeći najjači bedem zapadne kulture, francusku domovinu?

Tako simplicistički patriotski ne smijemo promatrati krizu zapadne kulture. Motivi kritike još nam ne daju pravo da zabacujemo i rezultate kritike. Simptome bolesti zapadne kulture konstatiraju svi liječnici, a osjećamo ih i opažamo svi mi suvremenici. Kriza je zahvatila ne samo kulturni, nego uopće i čitavi svijet, ona se očituje na svim poljima materijalne i duhovne kulture. Sama Evropa, to još uvijek žarište zapadne kulture, trza se i lomi među antitezama, u borbi između staroga i novoga poretka. Kapitalizam je dobio smrtnog neprijatelja u boljševizmu, nacionalistički imperijalizam u komunističkom internacionalizmu, individualistička demokracija u korporativnom fašizmu. Zgrada političkog gospodarskog i socijalnog poretka ruši se, a strvinari već čekaju na svoj plijen. Valovi ekonomske bijede zapljuskuju čitavu kuglu zemaljsku, a čovječanstvo se osjeća kao pred općim potopom.

Narodi dakle na području zapadne kulture nalaze se u groznici, oni su bolesni. Pitanje je samo, jesu li to samrtnički trzaji u bolesti, koja je neizlječiva, kako to hoće razni crnogleđe, ili su to možda porođajne muke zapadne kulture, iz kojih će se roditi novi društveni oblici i pokreti. Je li ta bolest agonija ili prolazna i izlječiva kao predznak prelaza staroga svijeta u novi? Ukratko je li to neizlječiva bolest, jer se zapadna kultura iživjela, ili će današnji svijet ozdraviti i nakon bolesti postati svježiji i zdraviji nego nekada?

Spenglerov tobožnji zakon rađanja i umiranja kultura nije ničim znanstveno dokazan. Predantikne kulture: babilonska, egipatska, indijska, kretska i druge preslabo su poznate, a da bi se mogao postaviti neki zakon njihova rasta i padanja. Za grčko-rimski svijet, koji se formirao oko Sredozemlja u rimskoj državi, ne možemo ustvrditi, da je propao uslijed nestašice vitalne snage, jer mu je baš mlado kršćanstvo ulilo toliko novih energija, da se antikni svijet upravo pomladio. Fizički udarac germansko-slavenske najezde bio je tako jak, da je lako probio tanki rimski limes, koji nikada nije imao dovoljno vojničke zaštite. Što se tiče zapadne kulture, ne može se nikako kazati, da su se njeni oblici ukrutili, jer da su izgubili životni elan. I Spengler i Berdjajev postali su žrtve svojih vlastitih teorija o nekom jednoličnom historijskom razvoju, premda u historijskom bivanju nema jednoličnosti i premda historija daje bezbroj vječno novih životnih oblika i kombinacija.

Kritičari zapada upiru prstom na Sjevernu Ameriku i vele: Amerika se mašinizirala. Stroj je zamijenio čovjeka, koji je postao samo sastavni dio ili kotačić velike društvene mašinerije. U Americi gubi pojedinac svoj ja, prestaje biti mikrokozam. Čovjek se tipizirao i standardizirao. Eto dokaza, da je ostala samo kruta ljuska, a da je jezgra iščezla.

Kad govorimo o američkoj tehnici, o silnom porastu mašinizma, moramo se prije svega diviti ljudskom umu, koji je izumio, napravio i raširio sve te strojeve. Cilj je znanosti, da mrtvu prirodu stavi u službu čovjeka. Silni porast materijalnog bogatstva, tehnike i civilizacije samo je manifestacija snage ljudskoga duha, njegov triumf, a ne njegovo odsustvo. Ispravno je s druge strane, da

taj porast materijalne vanjske kulture nije paralelno praćen napretkom duhovne kulture. Američki pionir iz Evrope došao je na tlo, gdje nije našao kulturne tradicije, a iz Evrope je donio samo puritansku šturost i ukočenost. Zbog nedostatka tradicionalnih duhovnih vrednota, koje bi oplemenjivale prebujno razvijanu fizičku i materijalnu snagu, rasla je kultura Sjeverne Amerike odviše jednostrano i zato možda daje izgled nastranosti. Sjeverna Amerika sliči mladiću, koji se prenaglo fizički razvio. Međutim to nije znak samrtničke bolesti i staračke iživjelosti, nego mnogo prije bujne, surove mladosti, koju treba oplemeniti.

I Spengler i Berdjajev smatraju simptomima dekadencije zapadne kulture razvoj društvenih oblika evropskoga društva. Demokracija se izrodila, parlamentarizam je na umoru, liberalizam se preživio. Političke stranke više nijesu organi za promicanje kolektivnih interesa, već sredstva za služenje pojedinačnim interesima. Štampa, literatura, velegrad, nacija, kozmopolitizam, kapitalizam to su Spengleru simboli propadanja, puke forme bez života. I Berdjajevu su to prazne čahure, jer je individualizam rastvorio evropsko društvo.

I za tu kritiku možemo kazati, da je pretjerana. I ondje, gdje su te institucije i forme zabačene, traže se novi putovi, a to je opet znak života. Sovjetizam i fašizam jesu i pokušaji za novi društveni, gospodarski i politički poredak. Liberalizam nije bio pogodna forma za niski stupanj državljanskog odgoja. Međutim ni te pokušaje ne smijemo uzeti kao neke pojave, koje važe za sav zapadni svijet. Gdje politička demokracija nije imala tradicije, kao u Rusiji, gdje je despocija bila oduvijek normalna forma vladavine, nije nikakvo čudo, da se tamo kao presađena biljka nije mogla održati. I u Italiji i u Njemačkoj demokratska tradicija je tek tanka kora. Ali u matičnim zemljama zapadne demokracije, u anglosaksonskim zemljama pa i u Francuskoj, ta forma vladavine nije nimalo u krizi, šta više ona je u tim zemljama jednodušno priznata kao relativno najbolji način za upravljanje državom.

Ako ikada, a ono iza svjetskog rata buji život zapadnoga svijeta. Svi ti razni nacionalizmi, koji preplavljuju države kao bujice i koji se grčevito bore za prevlast u javnom životu, nijesu nipošto predznaci starosti. Šta više njima se narodi preporađaju, najdonji slojevi dolaze na površinu državnog života, zanose se romantikom i snovima. Ekonomsko-socijalno organizovanje naroda u neprijateljskim frontama također daje nove oblike društvene suradnje. Današnji zapadni svijet teži za prilagođivanjem novim prilikama i novim zadaćama i to provodi naglo, nervozno i grčevito.

Nije se krug zapadne kulture iživio. Ne boluje zapad toliko od pomanjkanja životnih sokova, koliko od neskladna razvitka svih životnih energija i oblika, koji se međusobno ukrštavaju i pobijaju. Svaki se narod raspada u neprijateljske vojske, a svi opet vode rat jedan protiv drugoga. Evropa je kao Goetheov naučnik svjetskim ratom izazvala duhove, koje više nikako ne može vratiti natrag.

Opaža se doista u svijetu dekadencija u duhovnim vrednotama. Evropa je moralno osiromašila. Nema više svog duhovnog centruma. Svjetski je rat bio fatalan u etičkom razvitku cijeloga zapadnoga društva. Već otkrićem Amerike te jednostranim napretkom prirodnih znanosti, Lutherovim otpadom od katolicizma i renesansnim vraćanjem u poganstvo Evropa previše daje maha nižoj čovječjoj, materijalnoj strani života. Duhovna disciplina čovjeka i universalizam društva srednjega vijeka slabe, a pojedinac, države, klase i nacije sve više idu svojim samovoljnim putovima. Rezultat toga razvoja jest svjetski rat. Nijesu u njemu poginuli samo bezbrojni životi, uništena ogromna materijalna bogatstva, sravnjeni sa zemljom ponosni gradovi, opustošene najljepše zemlje. Što je najgore, propala je u njemu silna duhovna energija : vodio se bratoubilački boj, u kojem je narod narodu bio vuk. Četiri godine svijet je davao izgled ogromne klaonice. Niži instinkti čovječji, mržnja, zavist, strast uništavanja, slavili su slavlje.

Neviđena zaliha duhovnih dobara propala je u svjetskom ratu, i to se osjeća u današnjem zapadnom svijetu. Bijeli čovjek nastavio je rat : iz šančeva ga je prenio u parlamentarne klupe, mržnju sa bojnoga polja ponio je u stranačku i strukovnu organizaciju, svoju je državu ogradio bodljikavim žicama carinskih zapreka i iz ubojnih topova bije svoga susjeda.

Evropa i zapadni svijet boluju ne toliko od pomanjkanja životne koliko etičke snage. Glavni je problem zapadne kulture, kako da se namakne ta duhovna energija, koja će ne samo preporoditi pojedinca, nego i svesti na pravu mjeru egoizam stranke, klase, države i nacije. Ima pravo Berdjajev, kad naglašava potrebu, da se Evropa duhovno preporodi, i kad upire prstom na srednji vijek.

Srednji vijek je imao svoj duhovni centar, Crkvu sa papom na čelu. Papinstvo je bdjelo nad mladim, surovim narodima, odgajalo ih, milovalo, ali i karalo, krotilo njihove instinkte i egoizme i dozivalo im pred oči veliku ideju bratstva naroda, jedinstvo kršćanskoga svijeta i obrane zapadne kulture. Crkva je odgojila evropske narode, ucijepila im u početke kulture Kristovu nauku i pomagala ih u najtežim časovima.

Zapadnoj kulturi ne preostaje, nego da se vrati svojem izvoru. To nije, kako misli Massis, u prvom redu grčko-rimska baština, nego je to katolicizam, koji je također iz zalihe antikne kulture probrao, što je najbolje i najsavršenije u njoj našao. Kad je zapadni čovjek humanizma pokušao da mimo Crkve i protiv nje crpe neposredno iz grčke i rimske filozofije i književnosti, zabludio je i otpao od kršćanstva i pošao putem pretjeranog individualizma, iz kojeg je upao u državni apsolutizam. Ne samo pojedinac, nego i skupine, a u prvom redu narodi i države moraju se obratiti duhovnom središtu Evrope. Nacionalizam, koji je najnediscipliniranija ali i najsvježija snaga Evrope, mora se oplemeniti na duhovnom izvoru. Nacionalne i državne tradicije svakog evropskog naroda katoličke su i zbog toga nema ni idejnog a ni historijskog sukoba između katolicizma i etikom oplemenjenih evropskih nacionalizama. Papin-

stvo je u srednjem vijeku vršilo mnogo bolje ulogu izmiritelja država i naroda nego današnje Društvo naroda, koje sve više gubi snagu, jer iza njega ne stoji nijedan moralni autoritet.

Zapadna kultura mora se duhovno obnoviti na vječnim izvorima katoličke istine, jer joj inače uistinu prijeti propast i jer bi se proricanja o njenoj propasti zbilja mogla ispuniti. Dinamizam zapadnog čovjeka za razliku od kvijetizma i mističnosti istoka mora se oplemeniti na vrutku Puta, Istine i Života. Radeći iz svih sila na obnovi i pojedinca i naroda u Kristu svaki od nas i kao pojedinac i kao član svoga naroda vršit će zadaću, koju je i njemu i hrvatskom narodu dodijelila Providnost. Ako ikoji narod, a ono hrvatski ima zadaću, koja je eminentno i zapadna i katolička.

Dr Marijo Matulić

SKINUO SAM ŠEŠIR

Skinuo sam svoj šešir da pozdravim proljeće,
što nad mojom kućom stoji samo u mraku.
Toplo pomilovavši dlanovima rub njegove bijele odjeće,
bacio sam šešir uvis da se triput okrene u zraku.

Radostan preskočio sam u velikom luku
potok što je odlazio u noć puneći je snažnim brzanjem.
Hrast mi je pružio golemu, čvorastu ruku,
dočekavši me, mjesto smijeha, rzanjem.

Sve, što me je vezalo za stari život, ostavio sam za sobom,
i nisam ni opazio da sam pogazio dvije visibabe.
Zaboravio sam čak i slutnje, koje su me mučile tjeskobom,
sjedeći u noći, mokar, na travi pokraj grabe.

Tako mi je divno svejedno, hoće li mi novi dan
proteći vedar i miran ili me rastužiti opet.
Tih sam i sasvim sretan, i znam da će se providan
(ako zaželim) potok na brijeg k meni popet.

Zalutao sam nemiran, u noći, nasukan na pličine
livada s prvom travom koja stidljivo diše.
Nad sobom vidim samo kako se, pun mjesečine,
moj šešir, zakvačen za granu, kao usnula ptica njiše.

Ivo Kozarčanin.

PREDSTAVNIK BOSANSKIH FRANJEVACA

PRIGODOM 110-GODIŠNJICE ROĐENJA FRA FRANJE ZUBIĆA

Vozio sam se jednog mladog utorka, t. j. prvog utorka iza mijene mjeseca, prugom od Lašve prema Travniku. Na maloj stanici Biloj izašlo je iz vlaka dosta ljudi, na kojima se vidjelo po nošnji, da nijesu iz ovoga kraja. Pitam jednoga od njih, kuda idu, a on odgovara odrešito:

— Idemo na Komardu na fra Franjin grob!

Promatram ljude pobliže i nekako mi je čudno, jer vidim po odijelu, da tu ima muslimana i katolika od Žepča pa pravoslavnih od Visokog i Zenice. Pitam onoga istoga brku:

— A kuda će ovi?

— Idu i oni s nama, odvraća upitani.

— A šta je bio taj fra Frano?

— O gospodine, on je bio fratar, svetac Božji. Sveto živio, sveto umro pa sada čini čudesa i pomaže fukaru. Idemo sada svi na njegov grob od zavjeta.

Ovakvi odgovori naroda, koji svakog mjeseca sa živom vjerom ide na grob fra Franjin, daju čovjeku povoda, da malo pobliže zaviri i kritički promotri život ovoga bosanskoga franjevca, koji je tako živo ostao u pameti naroda, da ga se ljudi sjećaju šezdeset godina poslije njegove smrti i da ga štuju kao sveca.

No kod potanjeg ispitivanja iznenađuje čovjeka, što se o tom fratru, kojega narod štuje u pet šest bosanskih kotara, dosada vrlo malo pisalo. Izašao je tek jedan članak u »Franjevačkom Vjesniku« g. 1929. Pa i fra Franjina redovnička braća znadu dosta malo o njem, a i ono, što znadu, ne stavljaju na veliko zvono. Imao sam priliku pitati jednoga franjevca, stara preko 75 godina, zna li on štogod o fra Franji Zubiću.

— Ja sam bio dijak — reče on — kada je fra Frano bio župnik u Bučićima. Vidio ga nikada nijesam, ali sam saznao od drugih, da je bio veseo i razgovorljiv, a opet svet čovjek. Veliku je pokoru činio i zle duhove još za života izgonio.

— Ujače, bi li dobro bilo što napisati o fra Franji, da i drugi znaju za njega i njegovu svetost?

— E dijete, pustimo mi to! Komu Bog pravi reklamu, ljudska mu je suvišna. Imali smo mi još svetih misnika i mučenika, pa zna Bog za njih i bez naše galame.

Premda se mnogi drugi slažu s ovim franjevcem, ipak se meni čini, da je vrijedno iznijeti glavne podatke iz života ovoga fratra barem sada prigodom stoidesete godišnjice njegova rođenja.

Zubić je bio potomak staroga bosanskoga plemstva, koje je sačuvalo vjeru i domovinu pradjedova i radi toga pod turskim gospodstvom malo pomalo jako osiromašilo i gotovo do torbe dotjeralo. Tražeći kruha odselili su se Zubići sa svoje rođene grude iz Dobretića u okolinu Travnika, a neki i u Fojnicu. Oni oko Travnika često su selili iz jednoga sela u drugo, a i u samu varoš Travnik, tako da se gotovo bilo zamelo mjesto rođenja fra Franjina. Danas

se ipak zna, da je on rođen u Travniku u Ciganskoj mahali 31. prosinca 1822. Krsno mu je ime bilo Petar. O djetinjstvu se njegovu ne zna gotovo ništa, kao ni o tome, gdje je prve nauke učio. Vjerojatno je to bila ćelija kojega franjevca, a najprije njegova rođaka fra Mije Zubića. U franjevački je red stupio u Fojnici 4. XI. 1839., a 17. I. 1846. rekao je mladu misu u Ovčarevu pod Vlašićem. Nakon boravka u Fojnici otišao je za kapelana u Sokoline kod Kotor-Varoša.

Ovdje je fra Franjo već na svojoj koži osjetio, što znači bosanski paša Latas, poturčeni kršćanin iz Like. Radi njegova kršćanskog podrijetla kršćani su se mnogo pouzdavali u njega, ali su se prevarili. Omer je podnosio i, može se reći, štitio kršćane, dok su mu trebali, da svlada bunu begova. Kasnije se sve okrenulo. Poznato je, da je on zatvorio i bolesnoga bivšeg svoga prijatelja fra Franu Jukića te ga na samaru protjerao po kiši i nevremenu iz Sarajeva u Carigrad. Za kupljenja oružja naredio je Omer-paša, da se svi fratri u Bosni pozatvaraju. Za tih premetačina počinjeno je mnogo nepravda sa strane onih, koji su kupili oružje.

Ovom zgodom nastradao je i fra Franjo Zubić, ali nikada nije uspjelo doznati uzrok njegova zatvaranja i progona. U Jajcu ga zatvoriše s jajačkim župnikom fra A. Gutićem, tako da se ni ispraviti nijesu mogli, a zatim ih vezane otjeraše u Travnik, i tu ih Hadži-Ali-paša Osmanlija najveći iskopanik kršćanski strpa u tamnicu, gdje su 3 mjeseca trpjeli glad i studen. Na sud ih nikada nijesu pozivali niti im je kazan uzrok, zašto s njima tako postupaju. »Ova su dva misnika najboljeg vladanja bili i dobro ime svagdje kod naroda imali i rad ovog kod svojih starišinah ljubljeni bili... Da su ovi misnici imali kakvu krivicu, ne bi nam žao bilo.« Pa premda je tadanji eksprovincijal, kasnije biskup fra Marijan Šunjić, išao moliti Omer-pašu, da ih pusti ili barem da se njihova krivnja kaže, Turci ostadoše gluhi. Zubić bi tu i životom nastradao, da Šunjić nije išao Omer paši i po drugi put tražio, da ih pusti. Kakve su muke u tamnici trpjeli, kazuje nam fojnički nekrologij. »U tamnici je morao sjediti na stočiću blizu smetlišta, držeći noge tako, da ni jedan dio tijela nije mogao nasloniti, a da ga oštri klinci ne bi dočekali.« Po danu su morali ulice čistiti i led probijati, dok ih bez ikakve presude nijesu pustili na zagovor Šunjića.

Da se ukloni daljnjim progonima, morao je seliti iz Kotor-Varoša u Ivanjsku kraj Banje Luke, a kasnije u Bosansku Gradišku. Ovdje mu je majka preminula. U Gradiški je Frano kupio harač, da drugi haračlije ne bi gulili naroda. U Gradiški je 1929. još živio neki starac od 90 godina, koji se dobro sjećao fra Franje i o njemu samo dobro pripovijedao. Iz Gradiške ode fra Franjo u Dolac, a odatle u planinsku župu Dobretiće 1858. i tu je služio čitavih 10 godina. Dobretići su i danas jedna od najtežih župa u Bosni. Ima sela, koja su daleko od župskoga stana preko 20 km. A kolika je udaljenost bila za fra Franje, kada još nijesu bili odijeljeni od ove župe Korićani (također velika i teška planinska župa)! Putovi su tu i danas jako loši, krševiti, strmi, vratolomni, a uz ovo čovjek

se može uvijek nadati kakvoj divljoj zvijeri, vuku ili medvjedu, jer su uz provalije svuda okolo velike crnogorične šume. Strašni su i danas ti putovi, gdje čovjek mora po pet sati pješačiti do obližnje varoši, da kupi soli, bez koje se ne može biti. Sam sam imao jednom priliku da prođem ovim krajem i vidim ove kozje staze.

Uza sve današnje neprilike treba dodati i to, da je fra Franjina župa bila gotovo dva puta veća, putovi su bili još nesigurniji, jer je uz divlju zvjerad ovuda bilo mnogo zvijeri u ljudskom tijelu. Okolo je bilo mnogo razbojnika, koji su dočikali, ubijali i plijenili putnike. Ovo je bivalo osobito na malo boljem putu, koji je izgradio Omer-paša, da spoji Banju Luku s Travnikom, jer je tuda prolazila trgovina.

O hajducima ovoga kraja narod mnogo pripovijeda. Osobito je ostala u uspomeni neka Đula Melića, koja je obučena u muško odijelo sa svojom družinom dočikala i plijenila prolaznike.

Jednom je Đula dočekala i fra Franu i kod njega našla i uzela 2 dukata. Fra Franjo joj je dobacio: »Čekaj, vratit ćeš ti meni to dvostruko!« Nedugo poslije toga oboli neko od roda Đulina. Liječnika nema, nego u Travniku, a Travnik je daleko oko 10 sati hoda. Ne preostade drugo, nego zovnu hanumi fratra iz Dobretića. Kako je fra Frano bio upućen u neke ljekovite biline, dao je nekoliko savjeta i nešta lijeka i pošao. »Papaze, koliko košta ta tvoja trava?« pita Đula. »Čast Bogu... ali to mene košta četiri dukata«, veli fra Franjo. Ona isplati, a fratar smiješeći se ode. Tako je dvostruko naplatila svoje nasilje, vele težaci.

U sve nezgode, u Dobretićima je kraj potpuno siromašan, a crkve ni kapelice nije bilo već više stoljeća, nego se sv. misa govorila potajno po grobljima i pod vedrim nebom, ljeti i zimi.

Kad sve ove neprilike imamo na umu, onda dobivamo neku sliku života ovoga župnika. Ustrajnom borbom protiv prirodnih sila i vanjskih nasilja vodio je on svoje stado. Kada su za Huršid-paše nastale malo povoljnije prilike, podigao je »troškom svojim i vjernoga puka« god. 1862. malu crkvu na čast sv Anti Padovanskomu.

Iz Dobretića je premješten u Guču Goru, a nakon kratkoga vremena u Bučiće za župnika. Ni ovdje nije bilo crkve, nego ju je on mislio podići, ali ga je smela smrt. Umro je naglo od upale mozga, tako da mu svećenik, koga je zovnuo, nije htio dati ni zadnje pomasti, jer to nije držao potrebitim, nego ga je samo ispovjedio. To je bilo 6. travnja 1871.

Uz katolike bilo je i inovjeraca, koji su sa suzom u oku pokazali, da u fra Franji mnogo gube. Narod ga je zadržao u uspomeni i brzo poslije smrti počeli su mu pohađati grob. Vidio je narod, da je on bio velik pokornik i svet misnik.

Ovako ga je u glavnom opisao starac Ivo Jurić Jukić (+ 1928), koji ga je osobno dobro poznavao. Nosio je prosto težačko odijelo (Svećenik nije smio nositi svoje odijelo...). Mesa gotovo nikad nije jeo, a u društvu bi popio i čašicu rakije, ali je bio uvijek vrlo umjeren. Bio je veseljak, pa bi često zvao nekog Mijana Pranjića-Duljića, da mu kucne u šargiju. Prema sirotinji je bio tako darežljiv,

da je sam bio uvijek siromašan. Propovijedao je s takvim oduševljenjem, da je redovito sam plakao i druge na plač pobuđivao. U molitvi je bio vanredno gorljiv..., klečao bi čitave sate s golim koljenima na kamenju.

Za vrijeme njegova župnikovanja u Dobretićima nijednom župe vrijeme ne obi (tamo je tuča česta).

Jednom poruči po nj Ahmedbeg, travnički kajmakan, da mu dođe, jer da mu se u kući prikazuje i da mu »džini« (nečisti dusi) ne daju mira. Fra Franjo je kuću blagoslovio, Bogu se pomolio, i prikaza je nestalo.

Zato što je u sličnim nevoljama često muslimanima pomagao, i oni su ga svetim smatrali, pa mu ne bi zamjerili, što bi na svom vatrenom konju Malinu projašio kroz Travnik, što je onda drugim »vlasima« bilo zabranjeno pod smrtnu kaznu«. (Franjevački Vjesnik god. XXXVI. br. 11.)

Bio je veseo i dobroćudan, a uz to dobar propovjednik i poznavalac narodnih lijekova, te mu je i to pomoglo, da je postao popularan.

Baltić, njegov suvremenik, veli, da ga je morao zavoljeti, tko ga je god poznavao. Nije fra Franjo bio bez mana, ali je znao svaku svoju pogrešku upravo ljuto okajati. Kad bi učinio kakav prekršaj, po tri dana ne bi ništa jeo osim komadić kruha s vodom i lugom.

Kako se iz ovoga vidi, duh mu je potpuno bio gospodar i nad prirodnim potrebama tijela. Ovakav čovjek, kakav je bio fra Franjo, patnik fratar, mogao je da pane i ostane u očima naroda kao svetac, — kao što je sam u istinu i bio.

Uspomenu na njega u narodu zadržavaju neki doista čudni čini. Nijesu to izmišljena djela, nego djela, koja su se dogodila ljudima, od kojih mnogi i danas žive. Nevjerojatno izgleda, ali je istinito, i mnogi to zakletvom potvrđuju. Latif Barjaktarević Osmanović iz Čehove bio je bolestan od reumatizma, tako da nije mogao hodati nego na štakama. Otišao je na fra Franjin grob na konju, a vratio se pješice i bez štapova. Poslije ovoga živio je on još oko 20 godina i fra Franju u zvijezde kovao. — Drugi musliman, Alija Omeragić, bolovao je 12 godina na očima. Oči su stalno suzile i bile upaljene, da je s teškom mukom na njih gledao. Otišao je na fra Franjin grob i vikao, da bi mu se najtvrđe srce smilovalo: »Fra Franjo, po Bogu brate, ako znaš, što je muka, kutariši me ovoga devera!« I ozdravio je potpuno još iste sedmice.

Uzeo sam ova dva primjera, koja su se dogodila muslimanima, a otiđite katolicima u travničkoj okolici i pitajte, šta im je učinio fra Franjo, i uvjerit ćete se, zašto taj narod onako štuje fra Franju i pohađa njegov grob na Komardi kod Bučića.

B. P.

PJESME O SELU, ZEMLJI I BOLU

PROLJEĆE

Sa omorika luči se smola, miriše badnjačkim tamjanom,
šume ljekovite vode, romare zvona i svečane orgulje,
proljećem okađena Cvjetna Nedjelja hodočasti pred uskrsnim blagdanom;
sve se preobražuje čudotvorno, s pupova cijedi se skupocjeno ulje.

Crne mašine i brodovi voze momke u vojsku, u predgrađa na pečalbu,
u fabrike, u tropske groznice, k mutnoj polarnoj zori;
na seoskom križanju pjesma bugari za mladost žalbu,
zdolac proljetni duva podoljem, duva, plače, davori.

Omorike šume na jedrima vjetra ko antenske mreže na vitu jarbolu,
uskrsnuće ljiljanskih ovčica, zvona, šarenih nošnja (radosni prozori)
vezena blagdanska marama, bez obilja na sirotinjskom stolu
i pjesma o pečalu i rastanku za selom kuka, plače, davori.

MATI

Rukama staračkim zadrhtala je majčina tuga,
i bolom krvavim prosuzio blagoslov njezine duše,
groblje života i ljudi, uz koje se vjerila kao sluga,
plač i tamjan molitava, što se u nju skruše.

Majčino srce, probodeno krvavim mačem,
sijeda glava, koju već nitko napit ne gazi,
kob njina bivanja i meni je baštinila plačem,
da usud uz žalo patnje zmijski plazi.

Žalosno cvile raskriljeni prozori, i voštanica plače,
plamen ništavila suzi oko prolaznih stvari, zvjezdani most,
nad kaležem bola kap uskrsnuća natače
pod svodom praskozorja Hristovska žrtva, za čovjeka, svemir i vječnost.

RASPELO

Krst na križanju sela, uz žita, rijeku, brvi,
ograda iz jelova drva, viti jarboli jablanova,
zgrbljena žalosna vrba, na križu blijede kapi krvi,
stručak svelog vrijeska i mučenička kruna trnova!

Ovo starinsko raspelo sa likom Božjega Sina,
na zabitnom raskršću, simbol ljudskog putanja trnovita —
a jablani na međi majura, divski ispred vlastelinskog štita
prijete nad sirotinjom sela, nad bunom gladnih godina.

U ljeta rodna, blagoslovljena, hljeba i zlatnih žitarica,
kad šume skrušeno kleče pred raspetim Božjim Sinom,
čini se, hodočaste žita ko procesija u albi svečarica
sa jablanima i poljskim cvijećem pod nebeskim baldahinom.

U jeseni prosjačke, žalosne plamti u novembarskoj krvi,
pomoli se suzna kišica, hodočašće othodi na križni put,
jablani ko crni monasi sagnuti preko brvi,
vrba žalosna majka na križanju sklapa lik svoj žut.

P O D N E

Zgorac je dunuo poljanom, vezenom šarenom maramom,
šume klekle na panjeve, žita se razlila utrenikom,
drvene seljačke kolibe pokrite bijedom i slamom,
mole skrušeno pognute pred sijedim zvonikom.

Zemlja od sunca ispucana ko ruke žuljave seljačke.
Klasa se rodni kukuruz, vlata se žito i zlati ko dukati,
škripe vozovi sijena, ore pjesme žetelačke,
podne se krsti nad selom, drijemaju starinski zabati.

J E S E N

Jesen sa prosjačkom palicom hodočasti niz selo,
bosjaci prose hljeb svagdanji (likova sijedih svetitelja),
za crkvom žalobno groblje, pod jablanima propelo,
zvonovi mrtvog dana (plač pokojnih cvjetnih nedjelja).

Brončano-riđi rujan na rudinama drijenka,
zarđalo lisje popanulo krvavim živicama listopada,
suzna jesen ispod srebrnih zvijezda, snuždenih jesenka,
zlatnih šuma, žutih jabuka, lipa i rujnih vinograda.

Plače prosjačka harmonika, slijepac za koru kruha
domorodne budnice gudi i molitvom vas gane i blagoslovi,
pozno godišnje doba gazi pokidana stijega i ruha,
nad domom se vješala njišu i crne drveni krstovi.

S N I J E G

Petrolejka lije sjajnost (rascvalim različkom),
dremljive večeri u čovjeku osamljenje umno,
zastava vjetra na putokazu putničkom,
dah višnjevih latica udahnu naprašeno gumno.

Sijede starice predu pregače zemlji — nevjesti,
marame za krune šumi rodici,
djetinjom duhom neoskvrnute pričesti
mole se zvona Bogorodici.

Topole kleče u vezenom zobunu,
na vrbama prebačen rubac raščešljan,
zemlja diše majčinski uspavana u vunu,
i šum se pritajio nestvaran.

ŽALOSNA NEDJELJA

Vjetar gudi ko tužaljka sljepačka jesenjim vinogradom.
Žalosni praznik na goricama zvoni na tornju kapele starinske,
drvene klijeti klekle ko djedovi nad pustim i žutim sadom,
lozom ovjenčani volovi odvoze tromim hodom mirisne sudove vinske.

Pozna jesen tali boje grimizne sa kraljevskog štita,
bedemi i kruništa na gradu prelijevaju se u rđu,
borovi na lutnji oplakuju minensang (pjevači sredovječnih mita),
niz goli vinograd studeni vjetrovi, urlaju, fijuču, ržu.

Zima plazi u zabit gladnim vučjim i zmijskim hodom,
seljačka skrušena molitva za kruh svagdanji, za zlato hranivog žita,
da naplave polja srebrne vode, da bude Rumenka sita,
i kaciga ratna da ne zveči pod čeličnim, krvavim bodom.

Vjetar gudi ko tužaljka sljepačka jesenjim vinogradom,
magle suzne puze (umiruće svjetiljke plinske),
pastir bez frulice silazi u torove zimske pred šarenim stadom,
na goricama žalosna nedjelja blagovijesti suton na tornju kapele starinske.

Stj. Devčić.

USPOMENI SVOJE MAJKE

Majke i navorana čela tješe,
i tad šapću priču mnogu.
One se ko djeca u snu
smiješe,
i kad suzu izbrisat
ne mogu.

Jer što je utjeha, nego pozlaćena suza?
Duboko disanje neznatno se pokrati.
Moja majko, čitav je moj život uza,
a nema tvog osmijeha
da je pozlati.

Jeronim Korner.

RIJEKA PRIČA

Moje su oči pune tople, prozirne tame. Kose su mi zamršene, mrke i blistave od rose. Po njima padaju blijedi mjesečevi koluti i mokro se cakle. Kad pritisnem uho na zemlju, čujem kako joj uplašeno kuca srce. Ispružena moja ruka leži blijeda u travi, kao uvela grana. I tama je tada turobna, kao žalosno oko pokisla konja.

Bježim kroz rosno grmlje, u korak sa svojom sjenom. Između vrba doziva me rijeka, sva plava i blago namreškana. Ležim na mekoj, mahovinastoj travi, a talasi mi stidljivo miluju noge, bose i crvene od vjetra i ujeda komaraca.

I pjevuše.

Slušam.

Da li to večernji vjetar šumi, rujanski turobno, u crvenim krošnjama vrba? Ili putuju nada mnom jata nevidljivih oblaka i cjelivaju me tisućama vlažnih usana, kao čaškama rosnih cvjetova?

Slušam.

To rijeka priča cijelu večer.

Jednu tužnu, dugu priču.

*

Na desnoj strani ceste, što vijuga s rijekom u beskonačnost, počinje šuma i odlazi preko bregova, stara i golema. U sredini šume sagradili su ljudi veliku tvornicu, i od jutra do mraka ruše visoke, gorde hrastove i tanke, bjeličaste breze. Kadgod obore koje stablo, zacvili cijela šuma tužno i ranjeno, ali je ubrzo nadglasa šum parnih mašina i dugačkih testera, što dan i noć neumorno režu tvrdo meso stabala, sve novih i novih. Puno je tlo pilovine, kao bijele krvi, u kojoj vene imela, paprat i mahovina i kojom katkad pognuto sune koji gušter. Polako krče ljudi staru, neprohodnu šumu, i jedan po jedan padaju nijemo sinovi njezini ljubeći ponosnim krošnjama vlažno tlo.

Na riječnoj obali slažu radnici već nedjelju dana daske jednu uz drugu, da sutra ujutro šest širokih splavova odnese meso i krv šuminih sinova daleko dolje na jug, gdje nema tako gustih šuma i gdje se mjesto rosnih livada stišću uz rijeku čađavi gradovi, uvijek crni od dima i mokri od ljudskog znoja.

A šuma daje svoju djecu, krv svoje krvi, i samo se tiho, nečujno prijeti.

— Gdje su splavari? — viče nadglednik i stupa među radnike čupav i golem kao hrast. Jasno se čuje kako mu granje puca pod snažnim koracima. Gleda u dvanaestoricu radnika sa zavrnutim gaćama i opaljenim licem od sunca i vjetra.

— Evo nas — vele oni u zboru i gledaju ga zelenim, jasnim očima. Njihov je vođa Stevan.

— U četiri sata ujutro polazi prva splav — dere se nadglednik, i sve lišće dršće, koliko mu je glas jak. — Ti ćeš, Stevane, poći na prvoj splavi. Razumiješ li?

— Razumijem — veli splavar i stoji kao kip.

— Točno u četiri sata da ste mi svi na okupu! — viče još nadglednik, a onda odlazi dalje, jer se već spušta modar, predjesenji sumrak, i granje i opet puca pod njegovim koracima.

Jedan po jedan odlaze splavari kroz prokrčenu šumu i njihove se, od vjetra i sunca, izblijedjele kose njišu na vjetru. Odmah ispod brijega čeka Stevana mala kućica s crvenim crepovima i cvijećem na otvorenim prozorima. I jedan veseli dječak, koji mu se vješa o široka, žilava ramena.

— Tata, kad odlaziš? — pita on. Splavar ga diže na rame i nosi s lakoćom kao grančicu.

— Ujutro — veli mu hrapavo i smije se jakim zubima, požutjelim od duhana i dima.

Te noći splavar Stevan dugo ne pođe spavati. U peći tiho pucketa vatra, dječak drijema za stolom, žena sprema večeru, a on, pognut nad lulu, iz koje se dižu plavi kolutovi dima, prosjedi do ponoći na maloj klupici pod prozorom; sve dok dječak ne usne i ženi se počeše, same od sebe, sklapati oči. Te noći njih dvoje, on i žena, složiše osnovu za budući život i za sina, koji je to proljeće svršio osnovnu školu.

— Vratit ću se za četrnaest dana — govori Stevan i gleda u dim, što se, modrikast i bojažljiv, diže iz lule. — Onda ćemo odlučiti što ćemo s njim — On pokazuje lulom na dječaka.

— Ti ćeš dosta zaraditi, da ga možemo dati dalje u školu! — veli žena. Ona ima sestru, udatu u gradu, koja bi im dijete besplatno uzela na stan i hranu. Donijeli bi joj svake godine ponešto žita i voća, a i štošta drugo bi se već našlo. Za sina bi dakle trebalo platiti samo odijevanje i troškove u školi. — A to nije puno, za jedinca! — veli žena.

Splavar grebe noktom po kamišu i oči mu čudno svijetle.

— Baš zato i jest teško, jer je jedinac. Zar da jedinog sina damo od sebe, možda zauvijek? Pa da ostanemo sasvim sami?

Žena ispočetka ne shvaća zašto je njemu žao sina. Ona si to sasvim jednostavno zamišlja. Sin će otići u grad i vratiti se opet na ljeto. Godina će brzo proći, kao što već prolaze godine u radu i brizi, kad se čovjek nema vremena dosađivati.

— Kako ti to misliš? — pita ona. — Zašto bi mi njega zauvijek izgubili? Eto njega na ljeto k nama, da cijele praznike provede tu, među nama, šumama i rijekom. Kao da se i on ne će veseliti doći opet u kraj, gdje se rodio, gdje smo mi, roditelji njegovi, i gdje ga sve s radošću očekuje. Eto njega čim ga puste iz škole. Doletjet će on, kao golub, poznam ja njega. Gdje bi se on nama otuđio?

No splavar ne shvaća sve to tako jednostavno kao žena. On gleda na stvari dublje, i pod dojmom toga gledanja, vidi da to sve ne će ići tako glatko, kako si to ona zamišlja. Zna on što je grad i život u gradu. Tko jedamput dođe i privikne se zarana na njega, nikada se više ne da na selo, u pustoš. Ostat će mu sin među onim studenim, visokim gradskim zidinama, i zalud će ga otac i mati očekivati. Nikada njega više natrag!

— Eto tako! — veli on ženi. — Drugačije je to, nego što ti misliš. Kad on jedamput dođe u grad, uzalud ćemo ga mi zvati natrag. Mlad je, pa će zavoljeti onu buku i šarenilo, i ne će mu se dati natrag k nama, u našu sirotinju. Bio sam i ja u gradu, pa znam kako je tamo. Doći će nam, možda, prvo i drugo i treće ljeto, dok je još dijete, ali kasnije se više ne će dati. A što ćemo mi onda sami, bez tog jedinog djeteta? Sami ljeti, sami zimi? Sami kad kiša pada i sami kad sunce sija! Zašto smo ga onda odgajali dosada i pazili kao oči u glavi? Zar zato da ga sad izgubimo, kad je već toliko odrastao, da bar nemamo brige s njim?

I on žalosno spušta glavu, kao da mu je otežala. Gleda u vatru što se tiho gasi u peći, u tamu, što se nahvatala po zidovima, u ženu koja ga zabrinuto motri, i biva mu, doduše, na mahove drago od pomisli, da će njegov sin izaći iz tih šuma i pustoši. Ostaviti njihovu malu kućicu, zamijeniti sve to s gradom i biti nešto drugo, veće, ljepše. Gospodin! Ali onda ga opet odmah spopada tuga za njim. Kako će mu pusto biti samome sa ženom tu, daleko od ljudi i od svoga vlastitog djeteta. Što će on onda, otuđi li mu se sin u gradu i ne povrati se nikada više? Šta će on onda kad ga godine smlave i zapletu mu u meke kose prve srebrne niti?

Sneveseli se tada i žena i dugo tako zajedno šute dok napolju putuje noć i ura na zidu broji kasne sate. Tek onda, kad se vatra sasvim ugasi i tama ih oboje zavije u providni, blagi plašt, trgne se ona i opet digne glavu.

— Što dakle da radimo? — pita poluglasno, kao da se sama boji svoga glasa. Negdje se u noći čuje puška, sigurno čuvar ganja tatove dasaka, i od tog pucnja, a još više od ženina glasa, plaši se splavar i skače s klupice.

— Dat ćemo ga u školu! — viče on gotovo sa strahom. — Kad se vratim, odvest ću ga u grad. A kasnije, vidjet ćemo što će biti!

Tako je te večeri odlučena sudbina dječakova. Polako i kao preko srca odoše njih dvoje leći, jer su sutra morali rano uraniti: on, da ne zakasni na splav, a ona, da mu spremi odjeću, rublje i hranu što će sobom ponijeti. Jedno za drugim usnuli su oni, i mala, čista kućica s otvorenim prozorima i tamom po zidovima sve se više stišavala, dok konačno sasvim ne ušuti, kao da je i nju svladao san.

*

Poslije očeva odlaska dječak luta šumama, poljima i livadama kao što je i dosada lutao. Sve je bilo kao i prije. Šuma je i dalje šumjela i tko je pozorno slušao, mogao je u njenom šumu razabrati prijetnju. Prijetila se radnicima koji su joj rušili najbolje sinove svojim nemilosrdnim, krvoždednim sjekirama. Prijetila se testerama koje su joj rezale sinove u tanke, bijele dijelove. I prijetila se mašini što je od ranog jutra do kasne večeri soptala praveći od ostataka njene djece pravilne, četverouglaste daske. Dječak sluša njen šum i prijetnju u njemu, i strah ga je od toga. On se boji da se šuma i njemu ne osveti, pa bježi iz nje, sav strepeći. Boji se da ga veliki, sijedi hrast ne prignječi čvorastom granom. Da ga zmija ne ujede

iz sitne, kržljave trave. Da sva šuma ne urlikne u divljem bijesu i smrvi i njega i sve druge u prah. Tamo u polju, gdje je svugdje okolo zelena trava i dozreli kukuruzi šušte među rijekom i cestom, pod nebom tako blagim i modrim, osjeća se dječak sigurniji. Zakopa glavu u travu da mu rosa nakvasi kosu, upije očima zelenilo oko sebe i tamno modrilo nad sobom i sve suzi od radosti.

Sve je kao i prije, samo se neprimjetno mijenja boja. Zelena trava se više ne zeleni onako jasno kao nekada, već nekako postaje sve žuća, mutnija i kao da joj se nešto žalosno, turobno navlači na veselo lice. Šuma je svaki dan crvenija. Mjesto tamnog zelenila sad se na njoj javlja ugašena smeđa boja iz koje na mjestima sve više izbija crvenilo. Livade žute. Šuma crveni. I rijeka se pomalo mijenja. Postaje tiša, pliča, providnija. Kad se zagleda u nju, ona se blago savija, kao svila. I šum joj je drugi. Tužniji je, mukliji. Dolazi jesen.

Dječak luta i osjeća jesen. Bere s materom kukuruze i misli o jeseni. To su još mladi kukuruzi koje beru za pečenjake, ali kad kukuruzi požute, on će već biti u gradu. Odvest će ga otac koji je sada na splavi daleko dolje na jugu. Dječak mnogo misli na oca.

— Mama — pita on. — Kad će se tata vratiti?

Mama računa: — Još dvanaest dana.

I dječak ide poljem i misli: — Za dvanaest dana. Danas će proći jedan dan, sutra drugi. Ostaje još samo deset. To će brzo proći. Otac će mi sigurno mnogo toga donijeti. On će mi kupiti odijelo i cipele, jer u gradu ne mogu ići bos. Kupit će mi i torbu za knjige, olovke i knjige. Više ne ću nositi knjige u torbi od platna koje je mama sama otkala. Imat ću, kao gospodin, kupljenu torbu. I kupljene košulje i marame. I živjet ću u gradu. Kao gospodin.

Dječak je često čuo od roditelja da će, kad dođe u grad, postati gospodin. On to veli i radnicima koji ga sretaju i pitaju je li se otac vratio.

— Kako bi se mogao vratiti! — veli on. — Istom je pred dva dana otišao. A put je dug. Traje četrnaest dana.

Ali radnici ne znaju kad su splavari otišli i kad će se vratiti. Oni su samo čuli da je dvanaest splavara otplovilo i više ne znaju ništa. Oni su cio dan u šumi, a kad uvečer izađu, umorni su od posla i odmah polijegaju. Ali zato ipak govore s dječakom, jer im se sviđa mladost. Sjeća ih da su i oni nekada bili djeca.

— Hoće li ti otac što donijeti? — pitaju ga oni.

Dječak se isprsi. Postaje ponosan.

— Kupit će mi odijelo i cipele. Donijet će mi knjige i torbu. Sve ću imati novo, jer više ne ću ostati ovdje, već idem u grad, u višu školu. Postat ću gospodin.

— Gospodin? — dive se radnici i dobroćudno se smješkaju.

Dječak gordo odilazi, kao vojskovođa poslije dobivene bitke. On se kupa u rijeci, lovi ribe i nosi ih kući. Svaki dan gleda prema jugu i računa koliko još dana ima do povratka očeva. Svaki dan odlazi na rijeku i sanjari uz nju. Tada postaje sjetan i oči mu se zamute. Tuga mu se prospe po čelu.

— Ipak će mi je biti žao ostaviti — misli on i gleda niz modrikastu vodu što se blista na jesenjem suncu. — U jesen je tako lijepa.

I livade mu je žao ostaviti. Za njihovom kućom drijema voćnjak, a iza njega je selo. Sve su kuće narijetko zasađene i svaka je ograđena dvorištem i voćnjakom. Dozrele su jabuke i šljive. Kruške ranke su obrane, a po vinogradima bubri grožđe i počinje da se modri. Sve će to morati ostaviti.

Bude tako dana da je dječak jako tužan. Samo što mu suze na oči ne udare od žalbe. Traži tada mamu i veli joj:

— Mama, ja ne ću u grad, ja ću ostati ovdje!

Mama se nasmiješi. Njoj je drago da se sin ne veseli što će ih ostaviti.

— Zašto želiš ostati ovdje? — pita ona.

— Žao mi je otići.

— Koga ti je žao?

— Polja, vode, voća. Svega!

Mama se sneveseli: — A mene ti nije žao? — pita ona. — Mene i tate?

Dječak se tada zamisli. Mreška mu se čelo. Onda najedamput osjeća da mu je još mame najžalije. Tko će mu tamo spremati krevet? Tko će ga noću pokrivati da ne ozebe? Ne će tamo biti ni mame ni tate. Ne će u zimske večeri sjedjeti na tatinom jakom koljenu, dok mama sprema večeru i u peći radosno pucketa vatra. Što će mu onda grad i sve skupa? I, ne znajući što bi odgovorio mami, dječak crveni, zbunjuje se i bježi od kuće snužden.

Prolaze dani.

Jednoga dana sreće dječak nadglednika. Ide dječak rubom šume i bere glog. Nagrize koju trpku trnjinu, i žao mu je što će morati otići baš u vrijeme kad one zore. Čuje kako puca granje pod nečijim teškim koracima i oprezno se ogledava. Začas je pred njim golem, riđ nadglednik koji ga mrko gleda.

— Čiji si ti? — pita on surovo. Ali dječak se ne plaši.

— Moj je otac splavar Stevan — veli on i gleda oštro u nadglednika.

Orijaš postaje tiši, ali glas mu je još uvijek jak, kao trublja, premda nastoji da ga ublaži.

— Što tražiš ovdje? — pita on.

Dječak ga pozorno gleda: — Berem glog — veli on. — Zar se to ne smije?

Tada se nadglednik sasvim udobrovolji, i on sjeda kraj dječaka.

— No, pa kako je? — pita on prijateljski.

A to se sviđa dječaku, pa slobodno sjeda nasuprot njega. Naslone se svaki na jedno stablo, nadglednik velik i riđ, a dječak malen i plav, i drugarski se gledaju, kao stari znanci, prekrstivši nogu preko noge.

— Dobro je.

— Što će ti otac donijeti s puta?

— Puno toga. Odijelo, obuću i knjige. I još mnogo koješta. Idem u grad u školu.

— Zbilja?

— Da! Postat ću gospodin! Veći od vas!

— Je li ti to tata obećao?

— Da! Odvest će me čim se vrati! Nema me više do proljeća ovamo.

Dok oni tako razgovaraju, sirena javlja piskom da je sedam sati i da rad za danas prestaje. Nadglednik se diže.

— Pa, sretno ti bilo u gradu! Valjda ćemo se još vidjeti prije nego odeš?

Dječak mirno klima glavom: — Ja mislim da hoćemo.

I odlaze, svaki na svoju stranu. Dječak se vraća kući i nosi puna njedra gloga i divljih krušaka. Negdje u dubljini šume čuje se djetao i žuna kuca po truloj kori. Sjene su duge i meke. Večer, u modroj košulji, silazi s brežuljaka.

Pred kućom dječak zastaje. On gleda prema jugu i broji oblake što visoko plove, bijeli i svileni.

— S one će strane tata doći!

Zatim misli na vlak, koji će ga odvesti u grad, i ljude među koje će doći. Misli o darovima, koje će mu otac donijeti. Misli o djeci s kojom će se sastati. I tada mu nije žao ostaviti roditelje i zavičaj.

On mirno čeka dolazak očev.

*

Moje su oči pune tople, prozirne tame. Kose su mi zamršene, mrke i blistave od rose. Ležim na mekoj, vlažnoj travi, a talasi mi stidljivo miluju noge, bose i crvene od vjetra i ujeda komaraca. Zalazi mjesec i sve su mokre krošnje oivičene krvavim okvirom. Sve tiša je rijeka, i sve slabije joj razabirem priču. Pritištem grozničavo uho zemlji.

— Dječak čeka! — šume talasi i sasvim tiho, tiho mi klize po koljenima sa zlobnim, nečujnim smiješkom.

— Kako? — čudim se ja. — Pa zar se otac još nije vratio?

A rijeka onda najedamput raste, puže uz obalu i penje mi se na prsa, sve do vrata. Zeleni se kao oko ranjene zmije i šumi, kao prijetnja.

— Što se s ocem desilo? — vičem ja užasnuto i, strepeći, izvlačim tijelo iz lakome, sablasne vode.

— Jedanaest splavara se vratilo — sikću talasi i pjene se na rubovima od zlokobnog režanja.

Spopada me užas i bježim s obale. Zalazi mjesec, i sav je zapad natopljen žitkom, tamnom krvlju. U njoj su potonule krošnje, i ona tiho curi po mom mrtvačkom licu. U korak za mnom šumi rijeka i jezivo hihoće:

— Ovdje... na dnu... tu je otac... čeka na sina... da ga u grad povede... da mu darove kupi... pao je sa splavi... u noći... sanen... nitko nije opazio... snivajući o sinu... koji će postati gospodin... velik gospodin...

Ivo Kozarčanin.

BISER DALMATINSKE RENESANSE

KAPELA SV. IVANA URSINA U TROGIRSKOJ KATEDRALI

I.

Renesansa je ono povijesno razdoblje u umjetnosti, koje je niklo u prvim počecima petnaestoga stoljeća. Kad izgovaramo ovu čarobnu riječ, pred nama se uzdiže nešto svečano, svijetlo i mladenačko. Sama riječ po sebi označuje preporod, sjaj, polet i mladost.

Renesansa je mladost i samo mladost, kako kaže Bernhard Berenson, jedan od najboljih modernih poznavalaca umjetnosti petnaestog vijeka. Ova bogata i svečana manifestacija umjetnosti, koja se pojavila poslije romanskoga i gotičkoga stila — tih eminentno kršćanskih stilova srednjega vijeka — porodila se u Rimu.

Rim je majka renesansne umjetnosti. Tamo su žalosne uspomene, rasklimani stupovi, tužni odlomci klasične veličine staroga Rima postali nova škola renesanse. Ono, što je bilo zaboravljeno, zanemareno, gotovo mrtvo, ponovno je dalo nov život i začaralo mlade umjetnike, koji su u sebi osjećali ponos, volju i veselje za stvaranje.

Dva mlada Firentinca, Donatello i Bruneleschi, sinovi onoga cvjetnoga grada na Arnu, što se ponosi da je prvi na svijetu darovao zrele plodove preporoda, lutali su po ruševinama antiknoga Rima. Crtali su, mjerili, risali drevne spomenike. Tražili zakone, pravila, kanone stare ljepote za novu umjetnost, o kojoj su sanjali. U Firenci je nova umjetnost sazrela. Morala je biti dovedena u Rim, da postane svjetska. To je učinio papa Martin V. (1417—1431.). U prvim počecima renesansa se očituje kao veza između poganske i kršćanske ljepote. Ali tijekom vremena kršćanski je ideal počeo robovati poganskoj ljepoti, i ne samo robovati, već je zaprijetila pogibao da i podlegne. Crkva je reagirala za vladanja Eugena IV. (1431—1544?) slikama kršćanskoga Apelesa Fra Angelika. Ova je reakcija kratkotrajna. Poganstvo sa svojom frivolnošću i senzibilnošću sve više preotima maha. Umjetnici, gotovo polupogani, udaljuju se od one znanosti, koju je Pavao iz Tarza nazvao znanošću križa. Umjetnost je sama sebi postala idealom. I sa strane crkvenih knezova i dostojanstvenika bilo je odviše nježnosti, popuštanja i opraštanja prema takvoj renesansi. Došlo je konačno i do borbe, i u onom sumraku kršćanskih ideala zasvijetlila je ona evanđeoska opomena: »Dva se gospodara ne mogu služiti.«

Ili će pobijediti bogovi na Olimpu ili razapeti Krist? Renesansa, koja je propovijedala samo sjaj i uživanje, dolazi na svoj vrhunac za vladanja pape Aleksandra VI. (1492—1503), Julija II. (1503—1513) i Leona X. (1513—1521). Ali putovi ljudi nisu uvijek putovi Božji. Ljudi snuju, ali Bog određuje. Renesansa se nalazila na rubu krajnjega materijalizma. Od te ju je propasti spasilo kršćanstvo. Rim, središte katolicizma i ondašnji pravi gospodar umjetnosti, znao je, a i mogao da renesansu postavi na pravi put, naime da harmonijski spoji kršćansku misao s klasičnom formom. Renesansa je započela propovijedati, kako ćemo ljepše uživati život, kako ćemo trajnije sačuvati naše ime, našu slavu na svijetu. Započela

je sa »uskrsnulim bogovima«. Tako nije smjela završiti. Providnost šalje Michelangela, da on dade renesansi zadnji konačni biljeg i znamen. Michelangelo na zidu Sikstinske kapele u Vatikanu slika »Posljednji Sud«. Slika i uči nas ne uživanju, već boli i kazni, posljedicama uživanja i materijalističkog naziranja o svijetiu.

Tako se renesansa ispravila sama po sebi. Michelangelo je svojim remek-djelom podsjetio ondašnji svijet, koji je bio izgubio kršćansku svijest, na vječne kršćanske dogme. Od monumentalnog spomenika pape Julija II. — koji je ostao nedovršen, a morao je po želji papinoj biti čudovište svih vremena i apoteoza ljudskih vrlina — Michelangelo je učinio samo figuru Mojsija. Ostao je samo Mojsije, a Mojsije je simbol vječnoga i neprolaznoga. Najveći i najgenijalniji umjetnik renesanse Michelangelo radio je ne za historiju ljudi, već za historiju Vječnoga, ako je dopušteno ovako se izraziti i postaviti pojam historije i vječnosti skupa.

Konačno je i ponosna renesansa morala sagnuti oholu glavu pred Golgotom. Ovaj divni i lijepi poraz ovjekovječen je u Michelangelovoj »Pietà« u bazilici Sv. Petra. Renesansa se stavila na raspoloženje Crkvi, služila je Crkvi, i Crkva s pravom smatra remek-djela renesanse svojim trofejima na polju umjetnosti. Renesansa je bila neko vrijeme kao zalutala kći, ali se konačno našla, da u domu svoje majke dade čast Vječnome.

Ove će se misli o renesansi činiti možda komu presmionima ili netačnima. Naša generacija, zadojena liberalizmom, ne misli zaista ovako o renesansi. Preko škola i službene »kulture« mi smo naučeni da gledamo na renesansu kao na neki preporod poganstva, na pokret, koji je navijestio borbu »mračnomu« srednjem vijeku, na epohu, koja je demantirala kršćanstvo, i to rimsko kršćanstvo. Sve su to priče i laži, koje su k nama došle preko protestantizma i racionalizma. Danas je priča o »nekulturnom« i »mračnom« srednjem vijeku, kao što je priča o poganskom podrijetlu renesanse. Laž je, kada se tvrdi, da je poganski duh stvorio renesansu. Zar nije Crkva njegovala i u srednjem vijeku klasičnu literaturu grčku i rimsku? Usprkos barbarskih provala Crkva je pomagala širenje antikne kulture, te se može kazati, da je i prije renesanse postojala renesansa klasicizma i antike.

U pogledu renesanse mišljenja su razdvojena, pače i oprečna. Neki joj niječu svaki kršćanski karakter. Mnogi, povodeći se za puritancem Johnom Ruskinom, ne nalaze u renesansi ništa kršćansko i smatraju, da je s romantikom i gotikom dovršen kršćanski stil u umjetnosti. Naše je mišljenje uz Ludviga Pastora i Fridriha Ozanama, koji su dali renesansi ovu definiciju: umjetnička epoha, koja je imala dubinu kršćansku, a samo pogansku površinu.

II.

Izvan Rima i Toskane prvi je posjet renesansa učinila hrvatskim zemljama. Prije Francuske, Španije, Holandije i Njemačke, a i prije pojedinih nekih predjela same Italije pojavila se renesansa u ranoj zori na našem primorju, u Dalmaciji, i to u Trogiru. Ovaj

stari hrvatski grad, koji je odavna posjedovao u svojim patricijskim knjižnicama sveske klasika grčkih i rimskih (a dostatno je, što se našao u Trogiru g. 1650. nepoznati fragmenat iz Petronijeva Satirikona »Coena Trimalchionis«), dao je jednoga od ponajboljih humanista Petra Cipika, koji je među prvima na svijetu počeo sakupljati stare spomenike i prepisivati epigrafske natpise, oca našeg latinskog pisca, mecene i humaniste Korijolana Cipika, a djeda prve naše hrvatske pjesnikinje Milice Korijolanovićke.

Grad, koji je posjedovao stare bazilike i Radovanovu katedralu, benediktinski samostan opata Savina, latinskog pjesnika hrvatske duše, koji je spjevao nadgrobnu pjesmu »štitu Hrvata« Mladenu Šubiću, grad, u kojem nikada nije bila prekinuta kulturna tradicija, grad, u kojem su i redovnice pjevale pjesme, kao sestre Kamila i Andrijana Marković, bio je zaista određen, da prvi od hrvatskih gradova primi mladu renesansu.

Koliko je Trogir bio umjetnički grad, dokazuje nam i nedavno otkriveni helenistički relijef »Kairosa«, grčkog božanstva zgodnoga trenutka, vrlo rijedak primjerak klasične umjetnosti, što ga je pisac ovih redaka našao u kuhinji jedne privatne obitelji. O tom novom relijefu Kairosa napisao je lijepu studiju za znanstveni svijet dr Mihovil Abramić.

Sve ove činjenice dokazuju nam, kako je Trogir bio podesno tlo za novu renesansnu umjetnost. Ujedno moramo spomenuti, da je Trogir i aktivno sudjelovao u prvim manifestacijama i borbama rane renesanse, poklonivši Rimu velikog umjetnika Ivana Duknovića, koji je skupa sa svojim drugom i prijateljem Minom da Fiesole sagradio u vatikanskim kriptama veličanstveni nadgrobni spomenik papi Pavlu II. (1464—1471). U drugoj polovici XV. vijeka nalazimo u Trogiru umjetnika Andriju Alešija iz Drača, koji gradi monumentalnu Krstionicu (g. 1467), umjetničko djelo laganog prelaza iz kićene gotike u prvu renesansu. Trogirska Krstionica, simbol novoga života milosti, postaje zora dalmatinskog preporoda.

III.

Prvi, koji je donio renesansu u Dalmaciju, bio je Nikola Firentinac, za kojega se kaže, da je bio učenik slavnoga Donatella. To je bilo koju godinu prije 1468. Svakako po dokumentima proizlazi, da je u svibnju g. 1468 bio učinjen ugovor između Nikole Firentinca i Andrije Alešija, majstora-graditelja s jedne strane, i u ime Trogirana Nikole Ciprijana kao zastupnika Trogirana s druge strane, po kojemu se ugovoru imala sagraditi monumentalna kapela sv. Ivana Orsinija (1062—1111), biskupa i zaštitnika Trogira. Kako je pri potpisu ugovora zastupao odsutnog Firentinca humanista Korijolan Cipiko, to se dade zaključiti, da je Cipiko već prije bio u prijateljskim vezama i u dopisivanju s učenikom Donatella.

U to vrijeme bio je trogirski biskup Jakov Turlon (1452—1483). Ovaj uvaženi prelat, doktor kanonskog prava, izobrazio se u Rimu upravo u doba, kad je Rim bio centar renesanse i humanizma. Više vremena bio je u službi čuvenoga kardinala Ludovika Mora,

prijašnjega trogirskog biskupa. Biskup je Turlon po svojoj umjetničkoj naobrazbi mogao zaista da sagradi Krstionicu i Kapelu Orsinija. On je nastavio tradiciju glasovitih trogirskih biskupa Treguana, Kolumbana i Nikole Kažotića, koji su sagradili katedralu. Nije isključeno, da je upravo on pozvao u Trogir ili preporučio majstora Nikolu, jednoga od onih zanosnih Firentinaca, koji su svojom umjetnošću poplavili Rim i nalazili mecene u visokim rimskim prelatima.

Kada se našao majstor, želja je Trogirana bila ispunjena, i počela se graditi kapela. Bio je probijen zid katedrale prema sjeveru između kapelice sv. Jeronima i sakristije, na mjestu, gdje se od starine nalazio oltar sv. Orsole. Razvila se prava »botega«, radionica, gdje su radili i pomagali već prokušani majstori i zanatlije Alešijeve Krstionice. Kaže se, da je Nikola Ivanov Firentinac s ostalim »meštrima« stanovao u kući obitelji Neferovih.

Kapela sv. Ivana postala je »najbogatiji i najelegantniji ambijenat prve renesanse iz onoga doba, sagrađen izvan granica Toskane« (Folnesics). U njoj je majstor Nikola izlio svu svoju umjetničku dušu. Ništa u njoj nije prazno. Svaki je i najmanji prostor ukrašen. Čitava je arhitektonska, skulpturalna i dekorativna kompozicija od izvanrednog izražaja, puna dramatskoga patosa. U kapeli, koja je zapravo grobnica, mauzolej, pulzira život. Ništa turobno. Tipična renesansna grobnica, gdje je sjaj i dekor vezan s idejom smrti. U doba renesanse mnogo su se gradile grobnice u tisuću variranih formi. Nikola Firentinac znao je, da gradi grobnicu za jednoga sveca. I taj je program sjajno izveo. Karakteristično je, da u ovoj kapeli ne nalazimo nikakva relijefa, koji bi nas podsjećao na bilo koji događaj iz života Ivana Trogirskoga.

Kapela je ujedno i crkva i grobnica. Ove dvije ideje dominiraju u cijeloj postavi. Grobnicu označuju dugi nizovi dječaka, koji sa zapaljenim zubljama izlaze kroz poluotvorena vratašca mrtvačke ćelije (cella sepulchralis). Stari nadgrobni motiv poganske klasične umjetnosti protumačen i preveden u kršćanskom smislu. Krilati dječaci nisu drugo no geniji smrti na rimskim sarkofazima, gdje su bili postavljeni tužno pred zatvorenim vratima Hada, bez nade, sa dolje bačenim zubljama, simbolom prekinuta i slomljena života. Kršćanska je renesansa primila ovaj poganski motiv, uzela je sve one lijepe forme, ali je dala svoju ideju. Dječaci ne simboliziraju genija smrti, već život i preko groba. »Vita mutatur, non tollitur«. Vrata su smrti razbijena, širom otvorena uskrsnućem Kristovim. Dječaci ne stoje nijemo, već trče čvrstim, sigurnim korakom, držeći visoko zublju vjere u uskrsnuće mrtvih. Sve je to zadahnuto kršćanskim idealizmom, i kao u svako doba, tako je i u renesansi Crkva slikama i kipovima pružala vjernicima spasonosnu nauku. Tražiti samo vanjsku ljepotu u ovoj kapeli nije dovoljno, pa nas ne zadovoljava ono vječito fraziranje o goloj umjetničkoj istini. Treba tražiti i vjersku istinu, jer »quod ex fide non est nihil est«.

Povorka ovih divnih dječaka, punih poleta i miline, veoma je raznovrsna. Svaki je originalan u posebnom stavu. Svi su gotovo

nagi, a dječje im haljinice lepršaju. Neki imaju bujnije, a neki manje uvojke kose sa strane. Jednima je kosa ukrašena nakitom, a drugima proviruju dražesni čuperci. Svi su umiljato nasmijani, puni životne snage, samo se jedan nekako šćućurio i puše u ugasnulu zublju, da je ponovno rasplamsa, dok drugi, kojemu se zublja jako rasplamsala, brani se ručicama od prevelikog žara i dima, da ga plamen ne dohvati.

Slične dječake nalazimo u Vatikanskom Belvederu u dvorani Inocenta VIII. (1484—1492). Ova dječarački igra i da tako reknem utakmica pruža nam divno raspoloženje, pomlađuje nas, ispunja nas nadom u prekogrobni život, jer nas uvjerava o istinitosti onog kratkog, ali sugestivnog epitafija u grobnici Ivana Trogirskoga i njegovih nasljednika: »Episcopis mox evigilaturis«, »Biskupima, koji će se skoro probuditi.«

IV.

Kapela kao liturgijski prostor i ambijenat kulta ukrašena je kipovima svetaca, postavljenih u kićenim nišama. S desne i s lijeve strane nalazi se po šest niša, skupa dvanaest. Na svakoj strani oduzete su po dvije niše za prozore. Tako ima zapravo osam niša sa osam apostola. Pitanje je, da li su prvobitno sve niše bile ispunjene kipovima svetaca i da li su spomenute četiri niše kasnije bile adaptirane za prozore. Okvir ovoga članka ne dopušta nam, da se dulje pozabavimo ovim tehničkim problemima.

Glavni sjeverni zid jest centralan. Na širokom slobodnom prostoru nalazi se veličanstveni kip Spasitelja i samo dvije niše: Bogorodice i Preteče.

Kompozicija ovih kipova nije slučajna. Veliki Firentinac zamislio je prenijeti u kamen veličanstvenu postavu mozaika u apsidama starokršćanskih rimskih bazilika. On je genijalno kopirao u svojem nacrtu starokršćanski mozaik i reprezentaciju Spasitelja s grupom apostola na sarkofazima. Na starokršćanskim mozaicima, kao n. pr. u Sv. Ivanu Lateranskome, da ne spominjemo druge, u središtu se nalazi Spasitelj, Alfa i Omega. On je redovito ili u stavu da govori ili blagosivlje, a u ruci drži svitak (volumen), simbol svoje nauke. Spasitelj u našoj kapeli, djelo Firentinca, jest dominantna figura u nadnaravnoj veličini, kristocentrična umjetnička manifestacija. Lijep, izrazit kao klasično božanstvo. Odjeven je prebačenim »palijem« bez tunike. Desnom rukom blagosivlje, a u lijevoj nosi otvorenu knjigu evanđelja. Glava je Kristova idealizovana kao glava Boga-Čovjeka.

S desne strane Spasitelja diže se u niši kip Bogorodice, a s lijeve Ivana Krstitelja. Upravo kopija u kamenu prikazivanja na rimskim mozaicima. Majka Božja kod starokršćanskih majstora prikazana je ili kao velika posrednica milosti između Sina i grešnoga čovječanstva ili kao »Oranta«, idealizovani simbol molitve i zaštite s rukama uzdignutim prema nebu. Naš majstor prikazao je Bogorodicu s licem tužnim, pognute glave, naklonjene prema Spasitelju. Mogla bi služiti kao »Mater Dolorosa«. Ona ima sklopljene ruke na molitvu, vječita Oranta. Prisutnost apostola naokolo pruža nam jedinstvenu sliku, naime sliku blagovališta u Jeruzolimu: »Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Maria matre Jesu et fratribus eius« (Act. Ap. 1. 14). »Svi ovi bijahu jednodušno postojani u molitvi sa ženama i s Marijom, materom Isusovom i s braćom njegovom«. S pravom su stari Trogirani nazivali ovu Bogorodicu »Gospom od cenakula (blagovališta)«.

Našu pažnju privlači kip Ivana Krstitelja. Ikonografski tip, što ga nalazimo i na rimskim mozaicima. Elegantnom rukom upire prst u Spasitelja i gledaocima proročkom gestom pokazuje onoga, koji treba da raste, da se vidi, da se manifestira, da vlada. I vječno dovikuje ovaj lav pustare i samoće: »Evo Jaganjca Božjeg!« Kolike li dramatičnosti na ovoj kamenitoj sceneriji! Kakva li svečana govora kamenja!

Iza ovih figura nižu se kipovi prvaka apostolskih: Petra i Pavla, Ivana i Jakova, Tome i Filipa i drugih apostola. Svi nose knjige otvorene ili zatvorene, samo Filip nosi svitak (volumen) po staroj ikonografiji. Markantni tipovi, krepki, snažni, realistički, otmeni kao patriciji. Sv. Petar ističe se svojom prirodnom otvorenošću, uzdignute glave, energičan. Sv. Pavao zadubljen je u knjigu, koju čita, dok je desnom rukom poduprt o mač, simbol njegova mučeništva. Njegova je glava misaona. Tipično intelektualska i filozofska. U polutami gotovo skrivena figura apostola naroda djeluje sugestivno na svakog gledaoca i sili nas, da mislimo.

Imamo dva kipa sv. Ivana Evanđeliste. Jedan je s bradom, a uz njega orao, drugi je bez brade, mladenačkog izražaja, s kovrčastim vlasima. Prisutnost dvaju kipova sv. Ivana Evanđeliste u jednoj te istoj kapeli, te njihova različita izradba davahu povoda raznim kriticima umjetnosti, da osim poznatih majstora, Andrije i Nikole, traže još kojeg trećeg vrijednog majstora, koji je s prvom dvojicom surađivao u ukrasu kapele. Taj treći bio bi po mišljenju nekih stručnjaka Trogiranin Ivan Duknović (Joannes Dalmata), koji je radio u svom zavičaju prije polaska u Rim. Svakako je ovo jedan još neriješen problem. Kome se pripisuju pojedini kipovi? Redovito se drži, da su kipovi duguljaste, stisnute glave, ponešto ukočeni — reminiscenca gotike — djelo Alešija, a drugi oblijih i punijih forma, slobodna pokreta i elegancije, djelo toskanskog umjetnika. U opsegu ovog prikaza, namijenjena i široj publici, bilo bi dugo raspravljati o ovim umjetničkim finesama, što spadaju u specijalno područje umjetničke kritike.

Iznad kipova nalazi se iskićena korniža, koju drže mali dječaci, pa onda okrugli prozorčići ukrašeni girlandama. Na vrhu sjevernog zida, u luneti kapele, visoko nad kipom Spasitelja prikazan je relijef Krunisanja Marijina. Taj veliki relijef zauzimlje čitav prostor lunete. S vanjske strane ovaj relijef nije zaštićen, već je direktno izložen nepogodama vremena, pa je gotovo sav pocrnio i naliči brončanom relijefu. Kompozija je uzeta iz savremenih reprezentacija, navlastito iz umjetnosti Fra Angelika, koji je »Krunisanjem Djevice« u samostanu San Marco u Firenci dao umjetnicima novih nadah-

nuća. Relijef Nikole Firentinca gotovo je identičan sa Fra Angelikovom slikom, samo što je naš majstor postavio za Krista i Mariju bogato prijestolje, na kojemu sjede. Spasitelj se pomaknuo prema Majci i s puninom svoje božanske duše postavlja joj krunu na glavu. Uokolo prijestolja anđeli se vesele i poigravaju: »De cuius Assumptione gaudent Angeli, et collaudant Filium Dei«.

Kad znademo, da se na ulazu u kapelu, pod veličanstvenim lukom, povrh korniža nalaze kipovi Marije i Gabrijela — Blagovijesti — onda možemo kazati, da je naša kapela — remek-djelo dalmatinske renesanse — započeta i dovršena s prvim i posljednjim misterijem Majke Božje, i da su stari Trogirani sve do godine 1681. ovu kapelu nazivali »Sveta Marija Nova«.

U niši velikog pilastra na ulazu s unutarnje strane na lijevo postavljen je kip sv. Jeronima, dok je druga niša na desno prazna. Svako veliko djelo ima svoju iznimku i kuriozum. Još jedan pogled na svod kapele. On je presvođen i kasetiran. U sredini je stropa uzidan veliki medaljon Boga-Stvoritelja, koji u lijevoj ruci drži kruglju zemaljsku, a desnicom veličanstveno blagosivlje. U razdijeljenim kasetama poredane su glavice anđela sa kerubinskim i serafskim krilima. Vizija rajske slave.

Ostali dekorativni motivi s bogatom florom, osobito impozantni kandelabri pružaju cijelom ovomu ambijentu sliku bogata i raznovrsna umjetničkog materijala, tako jedinstveno i harmonijski sljubljena, da se moramo pokloniti ovomu rijetkomu spomeniku, u kojemu titra i živi duša katoličke renesanse na hrvatskom primorju.

V.

U kapeli, na oltaru, diže se mramorni sarkofag sv. Ivana, biskupa i patrona grada, koji je vidio sjaj krune Zvonimirove, sudbonosni pad kraljevstva hrvatskoga i dolazak Kolomana. Veliki biskup čudotvorac, ljubitelj lijepe knjige i umjetnosti, vatreni govornik, crkveni reformator u duhu Grgura VII., čuvar katolicizma kod Hrvata, drug i suradnik glasovitog salonskog (splitskog) nadbiskupa Lovrinca, koji mu je dao biskupsko posvećenje, revni misionar i propagator monastičke, benediktinske ideje na dalmatinskim obalama.

Njemu su se klanjali hrvatski kraljevi i velmože, svi naši primorski gradovi od Zadra i Šibenika do Korčule. Njemu je dala tribut poštovanja naša najljepša umjetnost, njega časti starohrvatska književnost po Petru Kanaveliću († 1719) i Jeronimu Kavanjinu († 1714); o njemu zanosno piše otac hrvatske povijesti Ivan Lučić. († 1679).

Rese otar ovi njemu
Sviona ruha i bogata
I zaviete donose mu
I od srebra i od zlata

(Kanavelić: Sveti Ivan, pj. 21.)

Svečev sarkofag od crvenog mramora izrađen je u gotičkom stilu u XIV. stoljeću. Na njem leži mrtvi biskup u pontifikalnom

ornatu. Prvobitno je i ova statua bila bojadisana, kao što je bio običaj kod stare i srednjevjekovne umjetnosti. Sada se opažaju tek tragovi boja na mramoru. Godine 1626. ukrasili su kip srebrenim nakitima u ime zavjeta plemići trogirski Jura (Jurići).

Dva pobočna velika anđela iz bijelog mramora potječu iz XVIII. vijeka. Sarkofag je bio prenesen u ovu kapelu s velikim svečanostima tek g. 1681., a prije je bio položen na oltaru, gdje je danas Sv. Križ. Tek poslije dvjesta godina zavjet je Trogirana bio izvršen. Njihov svetac počiva u monumentalnoj kapeli.

Tu će naći zakopano
Tijelo moje, ko će od sada
Bit gledano i čuvano
Za Trogira slavu grada

(Kanavelić: Sv. Ivan, pj. 20.)

Na uspomenu ovog događaja, kojemu je prisustvovala cijela Dalmacija sa svim biskupima, plemićima i s golemim masama naroda, kako se u ono doba nigdje ne pamti, napisao je domaći povjesnik Pavao Andreis (1610—1686.) posebnu knjigu: »Prenos tijela Sv. Ivana, biskupa trogirskoga dne 4. svibnja 1681.« Djelo je štampano tek g. 1927. u Rimu.

*

Tako je po ovoj kapeli još bogatija trogirska katedrala sv. Lovrinca, o kojoj pjeva Kanavelić:

Gdie Lovrienca mučenika
Stolna carkva jes sgradjena
Uznosita i velika
Sviem liepotam narešena.

Četrnaestoga studenoga svake godine, na blagdan sv. Ivana, gore nad grobom svečevim krasne srebrene svjetiljke, zavjetni darovi naših primoraca i zagoraca. Te se svjetiljke ne će nikada ugasiti. One su simbol naše vjere i nade, jer na ranoj jutrenji pjeva zanosno naš narod sa pjesnikom:

Jasna zraka, blag pastiru,
Pusti da te iznađemo,
Da u skladu i u miru
Pod obranom tvom živemo.

Dr. Ivan Delalle.

NOVE PJESME

ELEGIJA SANJARSKE MLADOSTI

Suze krvave, bolne, vječni biseri oku,
što ne presahne izvor vašem bolnomu toku?

Majko, turoban ja sam; mladost procvala vene,
snovi sanjarske mašte, djeca mlađahne duše,
sad se preda mnom, majko, s lišćem jesenjim ruše,
meni pjevaju pjesmu noćne, žalosne sjene.

Pune gorkih su suza moje proljetne oči,
leden, otegnut uzdah mene stazama prati.
Majko, Anđele jaki, sin Tvoj u srcu pati,
mladim grudima bol se suzni, krvavi toči...

Majko, majčice, ja sam, ne znam rad čega, sjetan
i u sumornoj sjeti ja sam lagano sretan!

Jer ja vjerujem čvrsto, kad me najgorče boli,
moje nejake grudi patnje preliju vali,
jedna svetačka ruka zlatno kandilo pali,
ispred svetog oltara duša majčina moli.

Zvijezdo sinovskog žića, mene stazama prati!
Mladost mirisna, cvjetna neka umire, vene;
čuvstvo očajnih duša ne će grliti mene:
za me svagdano moli moja premila mati.

Ja ću ipak preboljet rosne mladosti boli,
jer još srce imadem, koje prijegorno voli.

USKRSNA PJESMA

Kada vjetrovi suhi počnu da tuže,
moje se smrznuše ruže,
i osta mi trnovo granje;
u očima krio sam suzu,
a u grudima slomljeno srce i bol...

A Njega je Ljubav,
tkana žarom božanskoga plama,
i raspela — — —
Jutros:
kalvarijska krvca rosnim cvijećem procvjeta.
Zvonjava srebrenih zvona drhtaše pomirnim glasom,
poljane vjenčane proljetnim cvijećem
— kroz opojne mirise kada —
blijeŠtahu biserjem jutarnje rose.

Raskajan narod je skladao žarku triumfnu himnu
Uskrslom Kristu,
a ja sam sklopljenih ruku,
pun bola i molba, čežnja i nada
stazama pustim
rosno sipao cvijeće,
i iskreno šaptah:
Davidov Sine,
poslušaj vapaje slomljena srca,
i bolne duše!
I krvava uskrsna rosa kanu meni na grudi...
Sunčana mladost
mirisnim drumima sada se toči...,
zvjezdane putove novog života
zriju mi oči;
I ja ću, životnim stazama novim,
al' ipak za Uskrslim Isusom poći!

ZBOGOM SRCE MOJE

Zvoni... zvoni...,
Kroz rumeno sunce bolno romoni,
a moje rascvalo srce miriše bolom
i vene... vene...
dok ne uvene,
barem za mene.
Zvoni... zvoni...

Oči mi ko dva plamena gore,
dok krvari rosa rascvalih rana,
i pupaju iz grudi bolovi zadnji,
mene da više ništa ne sjeća
uvelih sreća...

Ah, posljednji oproštaj
i zbogom, srce moje —
kroz mladost i ljubav, patnju i suze,
Zvoni... zvoni...
Miriše mjesec.
Ah, kako taj miris me boli!
Al dušo moja, ne kloni...!

Zbogom, uvelo srce, zbogom!
Oj, za tobom još jače žeđam.
Čežnjo jedina, dođi, ah, dođi,
s tobom mi dolazi sreća,
koja će opet procvasti svježa
iz krvavog Božanskog Srca!
Zvoni... zvoni...

IDILA MISTIČNE NOĆI

Sveta je božićna noć.
Anđeo noći već zlaćane zvijezde pali
Pamučnim injem,
koje se poput alema bljeska,
mjeseca biserje čarno se tali,
dušu nam ispunja snježnim milinjem,
veseli lahorić piri
tiho, oh, tiše
od šapata srebrene, jesenje kiše — — —

Čarobna, divna priroda noćne idile
dršće od čekanja tajnog,
pobožno šuti — — —
Blage simfonije puni su pamučni puti — — —

Slatka melodija božićnih zvona
prosiplje mističnom noćnom bjelinom
svečani raskoš i mir...

Draga toplina muzičkog vala
dušu do ushita gane,
i balzam melema nježnog
spušta na krvave rane — — —

Lije se grudima mladim mistične dražesti šum...
i opaja srećom,
— uvele mladosti drum — — —
i sve u zanosu sretnom i kliče i pjeva i moli.
Svaka mi čestica noćas je ustreptala lako,
ja bih s neizvjesne sreće sad najrađe plako...

Vinko Nikolić.

MOJA DVA JEZERA

Ja imam jezera dva, čišća od ribljih očiju,
U njima mjesec se kupa
I toči,
Dok po kristalnom svodu stupa,
U čistom eteru mijući sanene oči.

Ja imam jezera dva, čišća od ribljih očiju,
Za tihe večeri u njih zvjezdani čari
Kapaju,
Dok u srcu mi mladi se bolovi
Rastapaju.

Ja imam jezera dva, čišća od ribljih očiju,
Iz njih mi radost, sreća i jad
U srebrno kandilo kaplje
I njih ko jutarnji tamjanski kad,
Dok na jezerima miruju vali,
Anđeo u jutro pali.

M. Šušnjarić.

SUPARNICI

One naše šume, zaravanci i strme padine kriju u sebi puno čudnih priča i događaja, kojih nitko ne objasni, jer ne progovori nijedno od njih u čovjeku. Lijepe su te divlje šume, prodolice, oštre kose i bujni prisoji, puni cvijeća, kad progovore u djeci svojoj svom dušom svojom. Lijepi su ti šumarci, kuda naša braća hode i pronose svoje radosti i bolove. Oni i ne znaju, koliko su sretni. Mi to jedini znamo, mi, koji smo ih ostavili. Nama je poznato, koliko smo radosti s njima izgubili u onom bijelom sunčanom danu, kad su šume bile raspjevane i šumske su trave opojno mirisale.

Kako je lijepo bilo pod našom gorskom kosom, kad proljeće uza šumu bane. Koliko života i radosti sa sobom donese. Donese šumu, punu pupova i maca, i prisoje pune cvijeća. I cijelu šumu tada podiđe životna radost. Dosta je jedan takav dan, da se rodi u čovjeku ljubav za tu šumu i želja, da čovjek po njoj vječno luta.

Koliko smo mi takvih proljeća dočekali pod gorskom kosom s čistom golubinjom dušom i dobrim djetinjim očima.

Sjećate li se, kako u proljeće vjetrovi gorom idu i šume hukte i mirisno mlado lišće šuška i izvor veseo grgolji?

Onaj izvor, pokraj koga ostade cijela naša mladost na širokoj raspjevanoj stazi, okićenoj nebom i ptičjim gnijezdima.

Tu mi ostade jedno toplo i milo sjećanje na sestru i majku i na njene tople krupne oči, koje mi i danas svijetle i od čije dobrote i danas živim.

I kadgod proljeće dođe — ma gdjegod bio — u meni se budi sjećanje na vas, mili moji!

Vama, umrla moja braćo, što se sakriste po tim šumarcima, neka je pokoj vječni i radost jednog sunčanog dana, kad sve na zemlji pjeva. Vama ja pjevam široku, radosnu pjesmu, poput neba, uvijek počimanu, nikad neispjevanu, umrla braćo moja!

Snivajte mirno po tim našim šumarcima, umrla braćo moja! — Širina modrog neba i toplina ptičjih gnijezda i mirisi rane proljetne jagorčike ostat će uvijek s vama. I dok se zazelene vaši grobovi, mili moji, bez cvijeća i bez nakita — slatki će guk mlade grlice pozdraviti proljeće, i bezbroj će ptica zapjevati šumom, i bezbroj će nevine djece proći drumom. A pokraj vas će uvijek prolaziti dobri pobožni ljudi s molitvom na ustima.

Snivajte mirno, umrla braćo moja!

Vama, drage bosanske šume i šumarci, gdje moja braća leže, neka je posvećena za uzvrat i ova mala pripovijest.

I.

Tamna je noć visjela nad šumom i nad selom. Na nebu po koja žućkasta zvijezda svjetluckala, i mjesec se plah kadikad kroz oblake pokazao. U selu vatre dogorijevale, i san nahrupio. Seljak Mijat Krljanović sa svojim bratom Ivšom i sinom Nikolom tražio je vola u šumi, koji je omrkao i nije došao kući s govedima. Obilazio lazine, proplanke, srtove, gorske pleće i dozivao svoga vola »Gorotu«:

»Mavojsss sssss — — — sss — — sss — — — Gorotaaaa aaaa — — — aa mojjj — — — ojjj — oj — oj. mavojss — — — sss. Gorotaaa — aaa mojjj ojjj ojjj maaa — — — vojs — — — ssss!

I odjekivalo je po svoj šumi i glas se za brdom daleko gubio. Vikao je Mijat Krljanović što je god mogao. Činilo se: i srce bi mu svoje dao, koliko ga zove.

Vikao je najprije Mijat, dok ga nije grlo izdalo, a onda je vikao brat mu i sin naizmjence i opet započeo vikati Mijat. Orio se po šumi Mijatov glas, a vola nije bilo.

Noć je bila pohladna i pod nogama se sklizalo niz onu deru. Mijat je slabo govorio, sukao svoje već dobro prosijede brkove i pušio. Bio je žalostan. Mislio je samo na svoga Gorotu. Kud će baš on noćas omrknuti, što nije koje drugo june ili goveče? I ponavljao je u sebi:

»Ne daj Bože, da mu što bude, u crno bi nas sve zavio. Smeti ti, Bože, dušmanina! Dosta je puta Gorota noćio u šumi i nije mu ništa bilo. Ali, eto, nije mi drago, što je noćas omrkao. Mater mu ubi medvjed u Vilišću, kad sam ja čoban bio, a kakva krava, žalosti pusta, onakva se više ne oteli. A ove je godine plaho vučljivo, nije ovako odavno bilo. Što ti god omrkne u šumi, ne nadaj mu se više. Slobodno se s njim alali.«

Ivšo su i Nikola razgovarali između sebe i zapitkivali štošta Mijata, jer je on dobro poznavao sve ove strmine i kose i svaku deru i put. Izbrajao je Mijat ona mjesta, kud njihova goveda najviše hodaju i rekao:

— Eto, prošli smo Crnišće, Bogumilišće, Šćavlišće, Kosačišće i gornje i donje Perunišće. I evo nas sad pod Hajvazovom stijenom. Hajdemo sada u Šarboš i u Rošin Dolac. Naša goveda nikad ne će dalje otići od Rošina Doca. Je li, Nikola, da ne će?

I Nikola je odmah ocu potvrdio.

— Čuješ Ivšo, brate, govorio Mijat dalje, — ako bude zašao u Javorišće, ne će biti dobro. Sve mi nešto govori, da je on tamo otišao, a znaš, kakvo je Javorišće, i kako medvjed pobi Kosačeve volove. Ona je medvjedica, što hoda po Javorišću, velik zijančar. Ja sam je viđao na svoje oči pod Privijama na onoj progalici, gdje se s mečadima igra usred bijela dana, a jednom sam je zajedno s Markom Kosačevim vidio oko ićindije. Pravi je pustahija, omrsila se na meso, a znaš, kakav je medvjed, kad se omrsi. Šuma je šuma, a Javorišću nije vjerovati ni sred bijela dana, a kamoli u noći. Prokletinja ti je tamo, brate, nek te Bog samo sačuva! Šta onamo svakog ljeta mala zaglavi, pa ne možeš naći ni strvi ni krvi. Evo, otkako ja znam za se, nije prošlo nijedno ljeto, da medvjed nije ubio štogod u Javorišću i u Debeloj Meji. U Debeloj Meji, kad kruške rode, možeš se sresti s medvjedom na stazi, i onda ništa tamo ne ide. Nisam ja, brate, u svom životu dvaput vidio vuka, a od medvjeda smo po tri nas brata spavali kod tora, i svake bi noći lupali čekićem u kakvo zvonko željezo i plašili medvjeda, a štenad bi po cijelu noć skomlicala, zemlju izjedoše.

Ivšo je cijelo vrijeme šutio i odjednom upao u riječ Mijatu i kao da je prekinuo ili pomeo Mijata u pričanju, jer je on znao dugo i lijepo pričati.

— Čuješ, Mijate, rekao je Ivšo, — ako Gorota bude zašao u Javorišće, ne će se lako snaći. Dugo će tuda vrljati, dok ne okrene pravim putem Kikića vodi, jer naša goveda rijetko tamo zalaze. Kako bi bilo, da Nikola ode na Vidušu i da tamo pogleda, nije li otišao za čijim govedima ili se svratio u čije žito ili u Panjića čaire? Znaš ti, da on voli unići u Panjića čaire i da on najviše Panjićevu ogradu kvari. I gdje će ga čobani pred mrak naći, ako ne će u Panjića čairi? Znaš ti njega, da se pred njim ne može ništa zagraditi. Svaku strugu digne na glavi, i hajd u štetu. A čim se kući pomoli iz šume, odmah će gdjegod provaliti. Eno, kako nam je čvrst bio kupušnjak i odmah on provali, ako se čoban gdjegod zabavi. I djeca ga iz štete ne mogu istjerati. Čoban kaže: ne možeš ga svrnuti. Po cijeli dan hoda i dok ugleda čija goveda, razbuče se, koči se, kopa i diže zemlju više sebe i ne će da ušuti, ko za inat.

A Mijat će malo radostan i ko da mu oči sijevnuše, pa će onako razdragan:

— Kako ne će, brate, kad ga svi pazimo ko oči u glavi. Sve nam međe i okrajke oglođe i harmen nam on sam pojede. Nisam pazio ni svojeg rođenog djeteta ko njega. Dosta se puta svako usplakalo i isprenemagalo, a njega sam pitao i čuvao, što no se kaže, ko malo vode na dlanu. Ne bi on bio onakav, da pred njim nisu pune jasle i ljeti i zimi. Svi mu nosimo, svi mu dajemo, svi ga gledamo. I gdjegod tko ubere travku, njemu je daje. I dok se navečer pomoli kući, djeca bježe u kuću i, Bože, sačuvaj, toga me je najviše strah, što nam može koje dijete usmrtiti ili osakatiti. Silna volusina, brate, pa bogzna kud je otavrljala. Šta ćeš, kad se i onako nije mogao svrtati. A moglo bi najprije biti, da je otišao za čijim govedima. Bog to sam znade, tko bi to sad mogao znati. A mi njega ne ćemo, ja bih rekao, noćas naći. Nego hajdemo se mi malo odmoriti i štogod vatre staknuti, a Nikola neka ide na Vidušu i tamo obađe čaire i žita.

I čuo se opet Mijatov glas, i ono mavojs odjekivalo i orilo se po svoj šumi.

II.

Dotle je daleko od ljudi, po Javorišću bila mrtva tišina.

Mlado javorje i hrašće pritisnula tuga. Noć sagnula glavu i splela mladoj šumi dugu bujnu kosu, crnu kao ugljen. Dobre životinje, plašljive srne i košute, slegle se i pasu po lijepim proplancima i po pitomim srtovima i svaki čas podižu glavu i boje se. A stari vitorog jelen obilazi ljubomoran stado, podiže glavu, prisluškuje i riče i svoju službu vrši. Mrak ko crno jato ptica pao na šumu i mori je. Po dolovima pokadšto šušne, začuje se lomljavina, padanje i kotrljanje. Otiskuje se nešto niza strmine.

Noć caruje crna i mračna po Javorišću i po dolovima.

Strašna krivljavina Gorotina prolomila se odjednom nekoliko puta, ko obronci brda da su se srušili i zadali svemu živome strah u kosti u ovoj crnoj noći. Ali te krivljavine ne čuje nijedno ljudsko uho.

Gorota se bori s medvjedom na jednoj malenoj šumskoj čistinici. Očajna borba. Život ili strašna smrt. Smrtno nosanje po čistinici. Carevi ovih šuma. Divlji sinovi još divljijih planina, u kojima su odrasli. Sila i snaga na jednoj i na drugoj strani. Silnici, suparnici ljuti. Nitko se od suparnika ne da, nitko ne popušta.

Pod Gorotinim se nogama uzorala mala čistinica. Zapjenio se Gorota dugom mjehuravom pjenom i nozdrve mu se zažarile ko živ plamen. Oči iskolačio ko findžame i prevrće njima, ko da će iskočiti. Svijetle se oči Gorote ko svijetlac. Oznojio se on i znoj kaplje s njega i nigdje nije suh.

Borba traje, duga, očajna borba. Okoperno se drži Gorota vitla glavom, varaka se, zatrkuje se, uzmiče i krivi se. Gorota goni medvjeda, a medvjed Gorotu, kakokad sreća posluži.

Dok bi medvjed gurnuo kakvu kladu, Gorota bježi, a čim bi je medvjed bacio na njega, Gorota goni medvjeda sve do rivine, odakle dalje ne smije. Gorota se očajno brani. Medvjed je sav izboden i krvav.

Ali dok su se makli s čistinice u šumu, gdje je izobilje velikih klada i kamenja, Gorota je klonuo odmah, jer ga je izubijao medvjed.

Malaksavao je dubovački vo, koji je dugo nosio pobjede nad svim volovima, što su hodali ovim šumama. Bio je dika sela Dubova i ponos Mijata Krljanovića. Svi su se Dubovčani ponosili njime, kao da je njihov, jer je on, govorili su, osvjetljavao obraz Dubovčana.

Umire sada u Goroti nešto, i oči mu se zacaklile ko u teškoj boljetici i teško se drži na nogama. Vitla glavom, ali ne onako gordo i silovito, ko nekad. U njegovim lijepim velikim očima gasio se život, dok se nije ugasio.

I jedan mukli udarac oborio ga k zemlji. Zamaglilo mu se pred očima, dao je nemoćan glas od sebe, puhnuo na nozdrve i sav se stresao i bio je — mrtav za čas. I učinilo se, ko da se cijela šuma stresla od onoga muklog udarca, i onda je udarac za udarcem slijedio po mrtvom divu.

Šutnja, duga, strašna šutnja nastala je, šutnja, što ubija. Javorje i rašće pritisnula tuga. Medvjed se još ne primiče k mrtvom Goroti, jer ga se i mrtva još boji. I kad je vidio, da se Gorota ne miče više, prišao mu je i prevrnuo ga i udario ga tako po glavi, da mu je rogove u zemlju zatjerao.

Odmakao se onda od njega i gledao ga sav krvav i izmoren s izbuljenim očima, i ko da ni mrtvomu Goroti nije mogao da oprosti.

Po Javorišću mrtva tišina. A noć crna cvate velikim crnim cvatovima i potok sitno žagori. Pjeva neku čudnu nepojmljivu simfoniju, što sliči posmrtnom maršu milog i dragog prijatelja i brata. A neki se posebni osjećaj budi u čovjeku, nikomu nikad nekazan, samo u duši duboko pohranjen. Ljepota se i šumsko cvijeće sakriše, a stazama crna noć, smrt i užas prolaze. Sve cvate noću : i mirisi i šumske trave.

Dolovi, dragi dolovi, noćas je u vama umrlo dubovačko srce i ugasla dva draga oka ! Vi ste svjedoci ove smrti noćas u Javorišću niže Padina, i nitko više.

Cvijeće je cvjetalo crnim cvjetovima...

III.

Mijat i Ivšo provedoše onaj ostatak uoći u Rošinu Docu grijući se kod vatre, dobro pazeći, da šumu ne zapale, i da plamen ne uhvati koji smrčić. Poda se su podastrijeli grana, grijali se i razgovarali.

— Gdje si Roša ? — rekao je Mijat — Bog ti se duši smilovao ! Ovuda si carevao, a selo te hranilo sve po redu, što je bolje moglo ! Ja vremena, ja zemana, puste, brate, sada šume ! U vakat se ovdje konačilo i dernačilo, i evo dolje kod Stojanova bunara skakali se hajduci i mrtvih je glava radi toga bivalo, za dva prsta zemlje pobiše se i ubi jedan drugoga. Bog sam zna, koliko se ovdje ovnovine pojelo. Glava glavi, pleće harambaši, a fukara može i rebara. Svašta je ova šuma zapamtila, i dobra i zla !

Nešto su i spavali, dok kiša nije udarila i više nisu mogli od kiše. Sjedili su, kunjali, kupili se i razgovarali.

Taman kad je već svanulo i sunce po kosama i vrhuncima poprskalo, povratio se i Nikola s Viduše i donio glas, da Gorote tamo nema i da nitko o njem ništa ne zna.

I sad ni sami nisu znali, šta će učiniti. Gladni su i ne mogu ga više tražiti, jer su silno noćas iskisnuli i izmorili se. Koliko su kosa prešli i niz kakve su gudure i dere prekrhali. Pošli su kući zijevajući i slabo razgovarajući.

Šume huktale, poprskane jutarnjim suncem, i šumske su trave opojno mirisale. Sve je bilo nepomućeno i prelijepo, i oči su bile pune Božje ljepote. Sve je mirisalo nevinošću i svježinom, i šume i trave i staze i ptičja gnijezda. I svaki se grm pušio i izgarao na suncu, kao žrtva Bogu ugodna.

IV.

Lijep dan. Iza kiše svježina. Sunce zagrijalo. Šume se razveselile i trava živnula iza one vrućine. Zemlja veselija, i žita ko da su se pognula. Kukuruzi pustili svilu, veseli, i mirišu. Sunce sve više zagrijava dubovačke domove i ograde. Cijela se dubovačka draga raspjevala. Ptice užurbale i usitnile pjevanje, kao da se s kim natječu u dubovačkoj dragi. Zemlja šumi u skladnom ritmu, i srce svakog Dubovca kuca veselo u ovakom danu. Na vrelu se voda toči u fučije. Cure se razgovaraju, i smijeh se ori, dugi, otegnuti, glasni smijeh od srca. Svaka je cura nešto pričala i smijala se. Dvije su se i dvije nešto šaptavale i smijeh bi naglo provalio, da bi se zaorilo. Druge bi u njih pogledale i dobacile im štogod. One bi štogod zgodno odvratile, ili bi to prešutjele, kao da nisu čule. I cijeli bi razgovori bili jedan smijeh, jedna pjesma životu i mladosti, što teče ko ona voda.

Mladost puna života provodi slatke dane i izvor prska bisernu vodu. Lelujava mladost i vesela srca slade život i pjevaju pjesmu. Dugi se redovi bijelog platna bjelasaju po ledini...

Mijat Krljanović izišao iz kuće oko ručanica sa svojim sinom Nikolom i sinovcem Markom, sinom Ivšinim. I zaputili se u šumu, da ponovno traže Gorotu. Najprije ćemo, kaže Mijat, preko Osičenice pa na Gugića torine i onda na Smiljevicu, Zečju kosu i ravno na Kikića vodu, Kik i u Javorišće, ne ćemo li ga gdjegod naći.

Išli su dosta brzo i žurno, i kad su prešli Osičenicu, počeo je Mijat vikati: mavojs sss — sss — maaaa— — — aaaa — — — a vojs — ssss — — — maaa — aa — — vojss — — sss — sssss — — Gorota moj—jjj — oj oj oj oj. Gorota moj — — — oj oj oj — oj.

I opet je glas zvonio niza šumu i odjekivao strahovito. Marko i Nikola zvali su Gorotu punim zdravim glasovima, da se treslo. Ni na Kikića vodi vola nije bilo. Ova progalica, zelena lazina i voda imali su posebni draž i ljepotu. Zatišje, pitomina, i dobra je voda ključala i salijevala se žlijebom u jedno staro i pozelenjelo korito. Ovdje su se na vodi sastajala goveda iz raznih sela. Bilo je tu ljutih bodenja i nadmetanja čobana, izazivanja i junačenja.

Zaputili su se u Javorišće kraćim putem naprečac. Po Javorišću su dugo hodali. Obilazili šumske pleće, zgodne pristranke, lazine i čistinice. I ništa nisu mogli naći ni sresti. Gorotu su zvali punim zdravim glasovima.

I kad su se već dobro ishodali i došli više Padina i vidjeli jednu malu, svježe izgaženu čistinicu, gotovo uzoranu, odmah su se jadu dosjetili. Rekao je Mijat:

— Evo gledaj, Marko i ti Nikola, ovdje ti je bilo nosanje s medvjedom. Evo mu stopa, pogledajte, prokleto mu sjeme bilo, i kolike je klade gurao dušmanin jedan. Ovo ti je ovdje naš Gorota zaglavio, grdna moja rano! Vidi, kako se branio, žalosti pusta, šta je hršuma učinio i što je uščavkao ovuda.

I uistinu niže Padina u jednoj uvali ležao je mrtav Gorota sa zasukanim vratom i zabijenim rogovima u zemlju. Mijatu su se zacaklile suze u očima i u prvi je mah samo šutio i gledao. I svi su šutjeli ko zaliveni. Mijat je prvi progovorio:

— Nisam, ljudi, suze ni za svojim djetetom pustio, a za njim eto mi suza sama poleti.

Svi su bili izgubljeni od zaprepaštenja nad mrtvim Gorotom i nije mu se još nitko primicao.

Prvi je Marko, a za njim Nikola prišao Goroti i gladili su ga po crvenoj dlaci, koja se malo naježila. Mijat je posljednji prišao Goroti pogladio ga od dragosti i počeo govoriti:

— Zar sam ja pošao, da te mrtva ovdje nađem, brate rođeni, Gorota moj, zlato moje! Gdje te dušmanin ubi, zemlja mu kosti izbacivala, što uradi od tebe. Slutio sam ja, brate, da će se ovako nešto dogoditi, dok sam te počeo tražiti, jer mi je desno oko zaigralo, ko pram glavom, kao da će, Bože sačuvaj, iskočiti, a pri duši mi je bilo tako nešto teško, da ja to ne mogu nikomu ni reći. Istu sam ovaku još jedanput — Bože, mi prosti — imao slutnju. A to je bilo davno. I kad uvečer, donesoše mi pokojnog strica — pokoj mu njegovoj duši — posjekao se po nozi u šumi. Šta je muke vidio i kakva je betera dopao i kako se je napatio, Bože te sačuvaj i svakog tvog živa.

Zašutio je Mijat, i onda upro dug pogled u mrtva Gorotu i rekao:

— Zar te nikad više ne ću vidjeti, brate rođeni, gdje silaziš niza Strane kući bučući ?!

Marko je sad rekao Mijatu:

— Čuješ, Mijate, plaho ga je izmrcvario medvjed ispod plećaka — sav je modar i ovoliko ga pravilio (pokazao je rukama), da od strahote ne možeš ni pogledati. Prođider amo na drugu stranu i vidjet ćeš. Kako on amo ode, to mi je najzačudnije. Morao je otići za čijim govedima, i onda noć ga zatekla u šumi, pa nije htio nikud dalje ni da ide. Ili možda nije znao pogoditi odavle pravu stazu Kikića vodi.

— Nije to, brate, rekao je Mijat. — Znao je on, ali se naučio u šumi noćivati — naopako po sebe — toliko je puta noćio. On je legao eno gore na onoj čistinici, i medvjed se potpuno slučajno na njega namjerio. Volio je Gorota u šumi noćiti, i nema ti ništa gore. Kad se goveče na to nauči, onda će noćiti gdje ga noć uhvati. Ja sam njega u noći nalazio u Šćavlišću, Vilišću, a jednom i u čairi Panjića, gdje leži na ledini. Jer goveče, ako je već omrklo u šumi ili je zabasalo, ono će dotle hodati i vrljati, dok ne nađe štogod ledinice ili čistinice, i tu će leći i prenoćiti. Je li ti živinče omrklo u Vilišću, nikad ne će noćiti u guštari u šumi, uvijek će izaći na lazine, ako je živo, jer čini mu se, da je slobodnije, kad oko sebe malo vidi. Sve do jednom, brate, dok zlo ne bude. Zlo se ne događa za dan, već za čas.

Mrtvi je div ležao, i bujna mu je šumska šćavlika svojim zelenilom okitila glavu. Ciklame su i zrele jagode unaokolo mirisale. Padine bujne i crvene...

Sagorijevao dan žarak i vruć i smola mirisala. Gubili se teški koraci Krljanovića niza šumu u muku. Šuma radosna i sve kliktalo. Svaki je cvijet cvjetao, svaki je pup pupao. — Odoše ljudi kući, da zaborave još jednu nesreću i bol.

* * *

Ubrzo poslije ovoga događaja donijeli su dubovački čobani vijest, da su našli nedaleko Padina u jednom šušnjaru mrtva medvjeda, koga je Gorota izbo i koji je od toga zaglavio.

Željko T. Džaja.

STAZE ŽIVOTA

KADA SE DIJETE BUDI

Smješka se. Dva su leptirova krila
Sjela na baršun nekog modrog cvijeta,
Da dišu trepet, drhtaj tajnog svijeta,
Koji je satkan tanje nego svila.

Smješka se. Nit je to sunčana bila
Kroz prozor ušla u svijet, što tu cvjeta,
I donijela mu tajnu modrog leta
Pa cvijet rastvori ko čarobna sila.

Otvara oči. Vani češlja kosu
Vila ko rosa prozirna i bijela.
Na grani pjeva slavuj iznad vrela.

Naglas se smije. Biser svud se prosu.
I sedam boja dršće na dnu lista.
Sve sjaji, trepti, i pjeva i blista.

SANJA

Tebe, koje nikad nisam zemljom sreo
Nit ću ikad sresti, dušo ljudska čista,
Što sve slutnje slutiš, kad suza zablista,
I sve rane ćutiš kroz taj rosni veo,
Tebe, uvijek tebe čežnja tajna skriva
Na dnu mojih misli i dušina tkiva.

Ne vidim u tebi čovjeka ni žene,
U mojoj si svijesti poput plave sjene,
Misao što šuti u dva tamna oka,
Ti si neka radost i tuga duboka,
Ti si istok sunca i djetinja sreća,
Na tebe me sjeća miris prvog cvijeća.

Kad cvrkuću ptice i svjetlost se lije
Niz ulice žute,
U meni se radost razlijeva i smije:
To ja gledam u te.

U bojama cvijeća i rosnoga granja
Tu te slutim, srećem,
Tvoja slika cvjeta, umire sa cvijećem:
Ti si moja sanja.

Ti, što nisi čovjek i što nisi žena,
Životu si mome uvijek radost živa;
Ti, što sad si cvijet, a sad cvijeta sjena,
Ti stvorena sva iz dušinoga tkiva.

NEMIR

I.

Da, ja ću teško umrijeti,
Jer jabukov cvijet u duši mojoj cvjeta,
I miriše vrt, i oblak bijel još lijeta
Ko čipka, koja resi plavo proljeće.

Da, ja ću teško umrijeti.
U meni žive tihe dječje zjenice
I sitno zovu kao cvrkut sjenice,
Što ispred zime k stanu toplu dolijeće.

U meni sve se slijeva: kolutovi zvukova
I trave, kuće, staze, sjajni gajevi,
I obzor prepun procvjetalih lukova,
I prosanjani začarani krajevi.

U meni šume krila, tamni šumovi,
U meni žive mnogi tajni svjetovi,
Po obzorju me vode bijeli drumovi,
Gdje zvijezde dršću kao žuti cvjetovi.

II.

O, ja bih htio sobom ponijet sve:
Sav život svoj i svaki život meni drag,
Sve dane svijetle, sunce, nebo, sne,
Života moga svaki bolji trag.

I svoju djecu na ramena sjesti,
I staru majku uzeti za ruke,
I ženu, i sve radosti i muke,
O, ja bih htio sobom sve odvesti.

I nekoliko ptica, nešto zemlje crnice,
I malo blijedog zvjezdanoga sjaja,
I rascvjetalu grančicu sred maja,
I bijelog vjetra, gloga, tihe ljubice.

I dima, koji suklja iznad kuće,
I odsijev naše stare ulice,
I sve, što ovdje ljubljah tako vruće,
I srce, što ga probodoše sulice.

III.

Al svatko od nas ima svoju stazu,
Po kojoj ide glasno pa sve tiše,
I svatko sebi svoju stazu piše
I u njoj tugu i svoju ekstazu.

Ko slika, što se u daljinu šalje,
Putuje duša kroz mir i kroz tmuše,
I trajno žive u vječnosti dalje
Tek doživljaji neumrle duše.

I staza sve je, što iza nas osta:
Kret ruke, noge, zrake sunca vrele,
A plamen duše, zanosne i bijele,
Vodi nas stalno do posljednjeg mosta.

I staze tiho, zamišljeno dijele
Vječnost i krvi ushite nam smjele,
I tijelo pada ko pepeo sivi,
A plamen duše u vječnosti živi.

VJERUJEM U BOGA....

Dolaze ljudi s dahom smrti crne
I vele, da Te u vječnosti nema,
Tebe, što duši mojoj si poema,
Od koje srce umire i trne.

O, Tebe, koga miso sviju svjetova
U srcu nosi kao dragulj čist,
Koga trojakog na pragu svih skretova
Objavi ljudstvu poslan Isus Krist.

O, Tebe, što si tajna, svijetla nit,
U dušu koja od nas svakog slazi
I koja svijetli svjetlošću na stazi,

Jedini cvijet na grani, što nam cvjeta,
I duši sviju vječna, tajna tema,
O, ako Tebe, vječni Bože, nema,
Ničeg nam nema. Onda nema svijeta!

Josip Zdunić.

NAPREDAK POVIJESNOG SHVAĆANJA U MADŽARSKOJ

NOVA RADNJA MADŽARSKOG HISTORIKA O POČECIMA UGARSKO-HRVATSKE DRŽAVNE ZAJEDNICE

Još od tridesetih godina prošlog vijeka, kad su se radi presizanja zajedničkog sabora u hrvatsku autonomiju politički odnosi između Hrvata i Madžara bili silno zaoštrili, pitanje je postanka ugarsko-hrvatske državne zajednice predmetom žestoka prijepora. S jedne se naime i s druge strane kušalo različitim tumačenjem državno-pravnog značenja tog događaja ojačati vlastito stanovište u državnopravnom sporu između oba naroda, pa je tako to pitanje mjesto historijskog dobilo u prvom redu politički interes. Čak i nakon sklapanja madžarsko-hrvatske nagodbe nije interes za to pitanje jenjao, pa se najžešća polemika o tom pitanju vodila između madžarskog historika kanonika J. Karácsonyi-a i prof. F. Šišića neposredno prije rata. Hrvatsko više ili manje određeno stanovište, kako su ga u prvom redu iznijeli Tomašić (»Temelji državnog prava kraljevstva hrvatskoga«) i prof. Šišić (u više posebnih radova i konačno opsežno u »Priručniku«), bilo je, da je tako zvana trogirska apendikula (dodatak djelu Tome Arhiđakona), u kojoj je sadržan izvještaj o ugovoru (pacta conventa) predstavnika dvanaest hrvatskih plemena sa kraljem Kolomanom, posve vjerodostojna, iako potječe tek iz prve polovine XIV. stoljeća, jer taj izvještaj posve odgovara prilikama i nazorima onoga doba, a nijedna činjenica iz tog izvještaja nije u protivurječju s drugim nesumnjivo utvrđenim historijskim činjenicama. Po tom su mišljenju »pacta conventa« državnopravni ugovor između kralja Kolomana i dvanaestorice župana kao predstavnika hrvatske države i naroda, kojim su uređeni državnopravni odnosi između Ugarske i Hrvatske, pa je radi toga ugarsko-hrvatska državna zajednica nastala slobodnom voljom i pristankom hrvatskog naroda, a ne osvojenjem i pokorenjem. Madžarski historici naprotiv zabacuju trogirsku apendikulu kao mnogo pozniji i nepouzdani »tendenciozni« izvor, koji ne može sam po sebi služiti kao dokaz faktičnog sklapanja »pacta conventa«, jer da nije potvrđen drugim suvremenim izvorima iz početka XII. stoljeća, pa drže da je ugarsko-hrvatska državna zajednica nastala osvojenjem i pokorenjem Hrvatske po kralju Kolomanu te da se prema tome ne osniva na državnopravnom ugovoru, nego na dobroj volji i milosti osvajača, koji da je hrvatskomu kraljevstvu i poslije osvojenja ostavio neku ograničenu samostalnost. Međutim već g. 1915. pokušao je pokojni prof. Šufflay (Ungarische Rundschau IV.) da riješi pitanje vjerodostojnosti trogirske apendikule iz nje same t. j. njezinom pravno-historijskom analizom, pa je došao do zaključka, da apendikula ne može služiti kao dokaz ugovora iz g. 1102., nego samo kao prikaz društvenih prilika i državnoga uređenja iz konca XIII. ili početka XIV. stoljeća. Međutim i Šufflay je držao vrlo vjerojatnim, da je u apendikuli sačuvana uspomena na privilegij, što ga je kralj Koloman dao hrvatskim plemićima, kao što ga je nesumnjivo dao dalmatinskim gradovima.

Prekidom državnopravne veze između Ugarske i Hrvatske ovo je pitanje izgubilo političko značenje, pa se radi toga počelo raditi oko njegova rješenja i u Madžarskoj u mirnijoj i političkim sporovima manje prožetoj atmosferi poglavito s historijskim razlozima.

Tako je poznati madžarski medievalist Valent Hóman u prvom svesku monumentalne madžarske povijesti, koju on obrađuje u društvu sa profesorom Julijem Szekfü-em napustio ranije madžarsko službeno stanovište o podvrgnuću Hrvatske Ugarskoj temeljem prava osvajača pa je uzeo tumačiti stvaranje ugarsko-hrvatske državnopravne veze privatnopravnom strukturom obiju država u ono doba, radi koje su vladari smatrali države svojim domenama i baštinama, pa su mislili, da im također pripada i pravo nasljedstva, kad izumre srodna vladalačka dinastija, čak i protiv volje naroda ili njegove većine.

Tako bi u konkretnom slučaju Koloman bio što silom što milom pridružio Hrvatsku Ugarskoj, ali ne s kakvim imperijalističkim ili čak nacionalističkim ciljem, nego u čvrstom uvjerenju o svojem pravu, koje mu je prema shvaćanjima onog doba bar dio Hrvata priznavao. Time je i stara anahronistička i politički obojena teorija o »Hrvatskoj kao podjarmljenjem stečenoj madžarskoj pokrajini« kako ju je formulirao u svojoj knjizi g. 1844. Stjepan Horváth, napuštena te je potraženo rješenje, koje više odgovara prilikama i shvaćanjima onog vremena.

Nadovezujući na taj temelj u najnovije je doba ugledni madžarski historik Josip Deér posvetio tomu pitanju posebnu pravnohistorijsku radnju pod naslovom: »A magyar-horvát államközösség kezdetei« (Počeci ugarsko-hrvatske državne zajednice), izašle u izdanjima društva »Jancsó Benedek« u Budimpešti 1931. U toj se radnji nastoji po metodi njemačkog pravnog historika Fritza Kerna pronaći pravi razlog historijskih zbivanja i razvoja ustanova iz posebnih, našoj dobi zbog promijenjenih prilika često puta neshvatljivih predodžbi i shvaćanja ljudi srednjega vijeka. Tako je Deér u jednoj svojoj ranijoj radnji o značenju vanjskih pothvata Arpadovića dokazivao, da svi ti pothvati nijesu bili kakva imperijalističko-osvajalačka vojna poduzeća u svrhu proširenja vlasti, nego da su ti pothvati proizlazili iz posebnog osjećaja solidarnosti i srodništva svih slavenskih i madžarskih vladarskih porodica evropskog istoka. Ta svoja istraživanja protegnuo je i produbao Deér u svojoj radnji o počecima ugarsko-hrvatske državne zajednice. Obiljnom upotrebom onovremenih izvora (naročito ruskih) dokazao je, da su se madžarske, poljske, češke i ruske vladarske porodice smatrale srodnicima i na tome temelju opravdavale česte intervencije u dinastičke sporove drugih država, to više što su svoje države po patrimonijalnom shvaćanju onoga doba smatrale privatnim baštinskim dobrom, koje se nasljeđuje i dijeli po načelima privatnog prava. Zato kad bi drugi vladar bio ugrožen ili bi mu bila koja uvreda nanesena, smatrao je njegov susjed ne samo da ima pravo, nego i dužnost, da mu priskoči iu pomoć, pa čak i protiv njegovih vlastitih podanika. Taj posebni osjećaj »bratstva« i vladarske solidarnosti nastao je po mišljenju Deéra iz stroge provedbe principa »ravnorodstva« (Ebenbürtigkeit) zapadno-evropskih vladarskih kuća, koje nijesu istočno-evropske dinastije smatrale ravnorodnima te se nijesu s njima ženidbama povezale. Uslijed toga su istočno-evropske slavenske i madžarske dinastije bile upućene jedna na drugu u pogledu rodbinstva, pa se tako iz toga stvorio osjećaj općeg srodstva i solidarnosti, koji je bio glavna pokretnica vanjske politike i pothvata tih dinastija, a naročito madžarske, koja je radi geografskog centralnog položaja u tom državnom sklopu imala naročito zgodnu priliku za takove pothvate.

Klasičan primjer takvim dinastičkim nazorima motivirane intervencije nalazi Deér baš u pothvatu kralja Ladislava Svetoga, koji je prema pričanju képes-kronike poslije smrti svoga šure kralja Zvonimira priskočio u pomoć svojoj sestri kraljici Jeleni Lepoj, koju su njezini neprijatelji u Hrvatskoj ugrožavali, pa podvrgao svojoj vlasti cijelu hrvatsku državu, »non propter cupiditatem, sed quia secundum regalem iustitiam sibi competebat hereditas«. Prva je dakle akcija sv. Ladislava, koja je završila stvaranjem posebne oblasti od zaposjednutih slavonskih krajeva, sa njegovim nećakom Almošem kao kraljem na čelu, izvedena u znaku tadašnjeg principa istočno-evropskog vladarskog solidariteta i intervencije.

I nasljednik sv. Ladislava Koloman nastavio je djelo svog strica, jer je proširio svoju vlast i na južne hrvatske krajeve kao i na dalmatinske gradove. Neprilike, na koje je naišao kod toga, potakle su ga, da uredi svoje odnose prema novostečenim krajevima. Kako se on nije mogao pozvati na strogi princip legitimiteta, jer ni sam Zvonimir, od kojega je on izvodio svoje nasljedno pravo, nije bio od dinastije Trpimirovića, Koloman je potražio svrhunaravnu legitimaciju od Crkve, i tu je legitimaciju postigao krunjenjem. Po mišljenju Deéra krunjenje je Kolomana samo izraz toga sporazuma između kralja i klera, a Kolomanovo krunjenje nipošto nema značaja poznosredovječnog staleškog krunjenja, u kojem je dolazio do izražaja sporazum između kralja i staleža, tako da su redovito prije krunjenja kraljevi osiguravali staležima privilegije i davali o tome zavjernice. Zato po mišljenju Deéra nije krunjenjem nastala između Hrvatske i Ugarske personalna unija, pa je za takav oblik vladarima nedostajao glavni preduvjet: oštro lučenje kralja od kraljevine, jer da su u to doba i Ugarska i Hrvatska bile patriomonijalne državne tvorevine. Isto tako ne drži Deér trogirske apendikule historijskim dokazom kakvog ugovora između kralja i Hrvata, nego misli, da u njoj valja razlikovati dva elementa, i to uvod i opis navodnih pregovora, koji su kasnija kompilacija, i same točke utanačenja, koje potpuno odgovaraju duhu onog doba, pa bi lako mogle u sebi sadržavati uspomenu na faktično izdane privilegije hrvatskomu plemstvu od kralja Kolomana, kako ih je nesumnjivo dao dalmatinskim gradovima. Zato pacta conventa nijesu ni tendenciozan falsifikat, kako to tvrde Madžari, a ni državnopravni ugovor, kako to tvrde Hrvati.

Kako se iz ovog prikaza vidi, Deér je svojim dokumentovanim izlaganjem utvrdio, da je doista, kako se dosada samo naslućivalo, glavni motiv akcije sv. Ladislava i Kolomana u Hrvatskoj bilo načelo posebnog istočno-evropskog dinastičkog legitimiteta. Time starija teza, da se kod toga radilo o pridruženju Hrvatske Ugarskoj »iure gladii«, gubi svako značenje. Međutim premda je dinastički legitimitet nedvojbeno postojao između vladarskih porodica toga doba, veliko je pitanje, da li je on postojao i u svijesti naroda i da li su ga narodi također priznavali odlučnim momentom kod popunjavanja prijestolja. Deér drži, da je taj osjećaj zajedničke pripadnosti i solidarnosti vladarskih rodova bio istodobno i glavno pokretalo državne politike, jer su po njegovu mišljenju u to vrijeme i Ugarska i Hrvatska bile patriomonijalne državne tvorevine, u kojima se ličnost vladara i države stapala u jedno, tako da je dinastička politika posve apsorbirala državnu, a privatnopravna načela nasljeđivanja nalazila su primjenu i na državu. Međutim ne može se nikako reći, da su Ugarska i Hrvatska toga doba bile patrimonijalne tvorevine, jer u njima nije onda bilo ni najmanjeg traga feudalnolenskog sistema, iz kojeg se tek razvila patrimonijalna država, a lenski sistem u Ugarskoj i Hrvatskoj nije ni kasnije nikada izašao iz povoja ni dostigao sjenu svog bujnog razvoja u zapadnim evropskim državama. Epohalni radovi pok. Georga von Belowa utvrdili su s druge strane, da i u klasičnoj zemlji patriomonijalne države, u Njemačkoj, nije nikada privatnopravni momenat apsorbirao javnopravno-ustavnog. Da Ugarska i Hrvatska onoga doba nijesu bile patrimonijalne države, vidi se najbolje iz okolnosti, što je usprkos očigledne nasljednosti kraljevske časti kroz cijeli XI. vijek vrlo jak kod podjeljivanja krune elektivni (izborni) momenat, koji u nekoliko navrata dovodi do isključenja zakonitog nasljednika i postavljanja uzurpatora izborom naroda. U Hrvatskoj se najbolje to vidi u periodi poslije smrti Petra Kresimira IV., iza kojeg dolaze dva kralja prije njegova nećaka i zakonitog nasljednika krune, Stjepana. Učestvovanje pak naroda u podizanju na prijestolje stoji u oštroj opreci sa patrimonijalnim shvaćanjem, po kojemu je država patrimonij dinastije, koja se nasljeđuje ne izborom nego po privatnopravnim nasljedstvenim načelima. Doduše dinastije su u svako doba već u vlastitom interesu nastojale nametnuti narodu i državi svoje patrimonijalno shvaćanje krune, dok se narod tomu nije opirao, ali u Ugarskoj i Hrvatskoj nije nikada uspjelo vladarima posve nametnuti to svoje patrimonijalno shvaćanje, a napose nije takvo shvaćanje bilo još prodrlo u šire slojeve u XI. vijeku. S druge strane ne samo u pitanju izbora vladara, nego i u nekim drugim značajnim manifestacijama pokazuje Hrvatska onoga doba neke crte sasvim oprečne predodžbi patrimonijalno-feudalne države, u kojoj postoji težnja svaku državnu funkciju i pravo svesti na privatnopravne ugovore i predodžbe. Tako već sama ustanova bana kao najvišeg središnjeg državnog (ne dvorskog!) funkcionara uz kralja jasno pokazuje, da u Hrvatskoj nije ličnost kralja apsorbirala državnu vlast, jer je uz njega i njegove dvorske dostojanstvenike

postojao ban kao od kralja niža, ali posebna državna vlast. Kraj ovakvog u Evropi jedinstvenog dualiteta državne vlasti ne može se u Hrvatskoj XI. stoljeća govoriti o patrimonijalnoj državi, u kojoj je kralj ne samo vrhovni gospodar čitavog teritorija (o čemu nema u Ugarskoj i Hrvatskoj ni govora), nego i jedini »izvor vlasti«. Načelo intervencije u stranim dinastičkim prilikama bilo je doduše u to doba postalo maksimom dinastičke politike zemalja istočne Evrope, ali to ne znači, da su ga narodi i za sebe priznavali. Žestoki otpor Madžara protiv tuđinaca (Petra Orseola) i od stranaca nametnutih vladara (Salamona) to jasno pokazuje, a isto to moramo nužno izvesti iz očiglednog otpora jakog dijela Hrvata protiv nastojanja sv. Ladislava i Kolomana. Što se pak tiče samih dinastija, nedvojbeno su konstatacije Deéra ispravne, samo što je on pustio iz vida, da je prva takva intervencija madžarske dinastije u korist hrvatske uslijedila davno prije smrti Zvonimira već oko g. 1040., kad je madžarski kralj Petar I. Mlečanin pomogao vojskom svomu rođaku hrvatskomu kralju Stjepanu I., da pokori Zadar (Šišić: Hrv. povijest I. 488). Dinastičke veze i običaj intervencije u korist srodnih dinastija između Hrvata i Madžara bili su dakle stariji od Zvonimira, pa i taj detalj sjajno potvrđuje Deérovu tezu o dinastičkom karakteru madžarske vanjske politike onoga vijeka. Ipak time nije još dokazano, da ta politika nije imala osvajalačkih ciljeva.

Nije historijski dovoljno osnovana druga Deérova teza, da je g. 1106. izvedeno krunisanje Kolomana hrvatsko-dalmatinskim kraljem izražaj zajednice interesa između papinstva i latinskoga klera s jedne strane, a kralja Kolomana s druge strane. Točno je samo, da to krunisanje nije nipošto moglo imati staleškoga karaktera, kod kojega bi organizirani staleži uvjetovali krunidbu potvrdom i osiguranjem svojih staleških pravica, jer u ono doba u Hrvatskoj se kao i u ostaloj Evropi nijesu još ni izdaleka bili oštro odijelili i posebno organizirali staleži niti su se bila iskristalizirala posebna prava staleža prema kruni. Međutim ako nijesu postojali posebni staleži, koji bi po uzoru kasnijega srednjega vijeka mogli podjeljivati krunu, ipak je u Hrvatskoj postojao, kako vidimo iz primjera Slavca, Zvonimira i Stjepana, običaj, da zbor velikaša, po svoj prilici uz presumirano odobravanje naroda, dade svojim izborom kralju pečat legitimnosti. Sigurno su prvu riječ u tom zboru imali crkveni dostojanstvenici, a s njima glavni državni (ban) i dvorski funkcionari i napokon ostali odličnici. Postojao je dakle već prije Kolomana sabor kao organ, koji je u kritičnim časovima izborom podjeljivao krunu, makar taj sabor nije bio staleški organiziran. Jedva može biti dvojbe, da je ovakav jedan predstaleški sabor izabrao ili bar usvojio Kolomana kao kralja Hrvatske i Dalmacije, a zatim mu krunidbom dao pečat legitimnosti (postquam coronatus fui Belgradi supra mare in urbe regia). Već sama činjenica, da je krunisanje provedeno u Biogradu na moru, dakle na hrvatskom teritoriju, a ne u kojem dalmatinskom gradu, očito pokazuje, da je krunidbeni sabor bio državni, a ne crkveni, te da su na njemu učestvovali crkveni poglavari samo kao dostojanstvenici kraljevstva.

Međutim Šišić je u »Priručniku« učinio vrlo vjerojatnom pretpostavku, da su dalmatinski gradovi pokoreni tek godine 1107., pa ako ta vrlo uvjerljivo obrazložena tvrdnja stoji, onda je jasno, da krunidbeni sabor nije mogao biti izraz solidarnosti crkve i kraljevske vlasti, jer glavni crkveni dostojanstvenici, pa i sam metropolit nijesu ni mogli učestvovati na tom saboru, kad nijesu priznavali sa svojim gradovima vlast kralja Kolomana. Prema tome nije vjerojatna Deérova predmnijeva, da je krunisanje Kolomanovo analogno Zvonimirovu, jer da je kod obojice Crkva suplirala svojom višom potvrdom legitimnost, koja joj je nedostajala.

Svakako je značajno, da Deér smatra posebnu hrvatsku krunidbu Kolomana u Biogradu historijskim faktom, što je prije rata madžarsko službeno stanovište zabacivalo.

Deérovo stanovište u pogledu »pacta conventa« podudara se više manje sa Šufflayevim. On drži svakako, da se »trogirska apendikula« ne može smatrati svjedočanstvom zbiljskog ugovora između kralja i hrvatskih plemena, ali misli, da sadržajno »pacta conventa« posve odgovaraju duhu vremena te su po svoj prilici kasnija preradba starih isprava i privilegija faktično danih od kralja Kolomana. Zato po njegovu mišljenju ti privilegiji nisu ni tendenciozan falsifikat ni autentičan državnopravni ugovor, nego kasnija kompilacija na osnovu autentičnih dokumenata, načinjena u namjeri, da se po sredovječnom shvaćanju, koje svaki ustav i pravnu ustanovu svodi na temeljni ugovor između vladara i podanika, dade pravno obrazloženje stvaranju ugarsko-hrvatske državne zajednice.

Kako se iz toga vidi, da i u pitanju »pacta conventa« zauzimlje Deér posredno stanovište između krajnje madžarske teze o falsifikatu bez ikakve historijske podloge i krajnje hrvatske o državnopravnom, (a možda čak i međunarodnopravnom ugovoru). Njegovo stanovište nije dakle novo, ali je karakteristično za novi objektivniji stav, što ga je madžarska historiografija zauzela u ovom pitanju. To pitanje i dalje ostaje otvoreno, a može se riješiti samo pravnohistorijskim putem t. j. ispitivanjem, da li sadržajno »pacta conventa« odgovaraju pravnim prilikama u Hrvatskoj prije i poslije g. 1102. Deér drži, da sadržina »pacta conventa« odgovara općim shvaćanjima i prilikama onog doba, ali to svoje stanovište ne obrazlaže potanje. Svakako i njegova radnja pokazuje, da je to pitanje postalo zrelo za rješenje bez bojazni, da će politički sporovi smetati objektivnom posmatranju, čime je učinjen velik korak naprijed, kad se znade, s kojom se žestinom i upornošću vodila borba oko ovog pitanja.

Glavna zasluga Deérove radnje ostaje svakako rasvjetljenje općih motiva i maksima dinastičke vanjske politike Arpadovaca XI. vijeka, što je bacilo jarko svijetlo i na sudbonosne događaje u Hrvatskoj XI. vijeka. Zadaću, da razjasni politiku sv. Ladislava i Kolomana dinastičkim motivima, izveo je Deér u punom opsegu i time je zadužio našu povijest, to više što su njegovi rezultati velikim dijelom u oštroj opreci sa ranijim službenim stavom madžarske historiografije.

Ljubomir Đurić.

USKRS SILVESTRE JURANIĆEVE

Opet je došao Uskrs.

Spustio se na zemlju, probuđenu poslije dugoga zimskoga sna, procvao je, zazelenio se i raspjevao u veselom cvrkutu ptica, u brbljavom žuboru potoka i u nasmijanim pogledima sretnih Božjih stvorova, koji ga dočekaše s poklikom radosti u srcu. Bljeskali se krovovi, titrajem sunčanih zraka pozlaćeni, sinuše domovi čisti, svijetli i za doček Miloga Gosta priređeni. Posljednji ostaci snijega, crna, blatom pomiješana, stisnuše se uz drum, da svakim danom sve više iščezavaju. Umuknuše oštri zviždući zimskih vjetrova, utihnuše bure i mećave i raspršil se rani mrak sumornih, hladnih dana. Preko brda i dola, na krilima nada, dozivanja i snova ljudi, njihovom čežnjom probuđen i radošću prožet, došao je Uskrs.

Pa kad se zavezaše zvona u velikom tjednu i započe križni put u crkvici na brijegu, a u kućama se spremalo novo ruho i nestrpljivo se brojilo, koliko još dana ima do blagdana, u kući je općinskog načelnika Fabijana Juranića nastala cijela uzbuna, koja je potrajala sve do dana Silvestrina dolaska.

Dosta je već Uskrsa i Božića minulo, što ih kćerka Juranićeva u svom domu ne provede — dosta je praznika prošlo, što se ona kući ne svrati. Uvijek poslom i naukom zaokupljena i obvezana prema društvu tek se ove godine otrgla iz grada na dan dva, da posjeti svoje. I u tu kuću, koju kao dijete ostavi, da se tek kojiput, u posljednje vrijeme gotovo nikada, u nju ne svrati — u tu kuću, u kojoj živi sjećanje na nju, brižnom rukom milovano, ljubavlju podržavano i proti najtežem iskušenju sačuvano, ona uđe jednog predvečerja uoči blagdana.

Posljednji je državni ispit s odličnim uspjehom položila i kao advokatska pripravnica u jednoj velikoj kancelariji mjesto nastupila. Govori se o njezinu pravničkom talentu, kojim je cijeli auditorij zadivila, kad je u jednom teškom slučaju preuzela obranu, umjesto bolesnog šefa, ali oni kod kuće malo znaju o tom, slabo razumiju, što se o njezinoj velikoj karijeri u najbližoj budućnosti govori. Sve je to za njih daleko i nevjerojatno kao priča, a čarobno kao san.

U kući svaki kutić priča o njoj, o Silvestri, djetetu njihovu, koje je njima potpuno pripadalo, dok ih život ne odijeli. Ovdje svaki komad namještaja spominje o njezinu životu, s njihovim usko isprepletenu. Svako jutro obnavlja njezin klicaj i smijeh, skakutanje po sobama i vani, a svaki mračak prepričava davne zgode, velike i male, i oživljava njezin lik pred njihovim očima. Godinama su brujala zvona nad njihovim mirnim krajem raznoseći mir i zadovoljstvo pod sve krovove, a s jekom njihovom vraćala se nada u njezin dolazak i opet tonula, uskrsavala radost i nestajala. Godinama spremalo se, priređivalo, svjetlalo i njoj ususret izlazilo, a nije dolazila. Dugo se o njezinu povratku maštalo, i uspomene na nju ponovno se uobličavale, da se ne razumije srcem, što je dokazivao razum, naime nemogućnost njihova približenja njoj i razumije-

vanja njezinih ciljeva i potreba. Ispiti, izleti, putovanja, društvo — sve je to njezinim vremenom zagospodovalo, te za njih i ne preostade vremena. Pa ipak danas, kad je postigla cilj svojih želja i do položaja se u intelektualnom svijetu dovinula, kad je i vodstvo kancelarije šefa ponajviše samo u njezinim rukama, danas se vraća kući u svoje selo, da s njima Uskrs provede.

Miriše proljeće u cvatu, u mlakom je uzduhu nesvijesna čežnja, neuobličena slutnja prožima srce, želja za životom klikće u grudima. Već se šuljaju prve sjene noći, gasi se žar oblaka, sunčanim zapadom obojenih i kao grimizom prevučenih, tanke maglice lepršaju nad zemljom, što se na san sprema, a prva zvijezda javlja se na nebu.

Plaho kucaju na okno Fabijanove kuće znanci njihovi, što za Silvestrin dolazak saznaše — plašljivo klize pitanja, otkida se mila riječ s usana, pruža se ruka na pozdrav i umata se u prošlost pričanje njihovo.

I kao čuđenje i nevjerovanje, iz daleka tek prikrivenu radost naviještajući, ide od usta do usta vijest o njezinu povratku.

— Pričaj nam! — mole je i radoznalost i nestrpljenje izgara u njima, njihovi pogledi traže njezin i hoće da proniknu u tamu jednog zagonetnog zbivanja u svijetu vani, koje njima zauvijek ostade nepoznato; bojazan koči njihove želje, ali vrutak topline izbija iz ovih prvih pokušaja, da se njoj približe, da budu bliski i neprekinutim spletom osjećaja povezani kao nekad.

Mrak je na polju sve gušći i tišina ovija usnulo selo.

Oko Silvestre skupili se ljudi, koji njezine prve korake i tepanje upamtiše, i oni što igrajući se s njom po baščama i šljicivima, skrivajući se i naganjajući se, prvu bezbrižnu mladost s njom zajedno proživješe. Svi oni srču riječ njezinu, hvataju se za svaki uzdah i osmijeh, nastoje da je slijede na putu njezinih misli i pitaju se začuđeno, zašto govori tako malo.

U gradu teče život žurno kao dah, nižu se događaji potiskujući jedan drugi i nadglasujući se — u gradu je sve trka bez sustajanja, rad i zabava, novost, senzacija. A ona šuti o tom.

Jedan dan tamo više je nego duge sedmice ovdje vani. Vidi se svašta, ljudi se opajaju ljepotom neslućenom, tonu u mogućnostima življenja nikada do kraja iskorišćenima, puštaju se viru, da ih nosi, lijepo im je, sretni su — da, sretni.

Koliko je vremena minulo, što je ona tako živjela, koliko je puta nju ona struja života sve dalje i dalje od njih zanijela, val zanosa zapljusnuo, groznica novih ideala i žeđi za njima potresla. Zašto dakle ne govori ?!

Eto, Fabijan, otac njezin, onaj što se u kutu sobe stisnuo i ne skida užarenih očiju s kćeri, taj čovjek kojega postaraše brige, kako će jedinici pribaviti sredstva za nauke, a ponos i sreća nad njezinim dolaskom sad ga upravo preporađa, eto on je znao toliko toga da priča o njoj prijateljima svojima.

Spominjao je njezina pisma i svoje posjete njoj u gradu, kamo vode daleki puti, a on ih je ipak svake godine dva puta prevaljivao;

pričao je o svojim velebnim utiscima, spominjao je sjaj društva, u kojem se Silvestra kreće, svagdje poštivana, pozivana i slavljena, tako da je njegove staračke oči zasljepljivalo blještavilo, a duh mu je preplavljivalo obilje ljepote, s kojom se tad sukobljavao, te nije mogao razumjeti, da je to živa istina i da njegovo dijete sve ovo proživljava. Koliko bi više mogli sada od nje saznati, jer starac je mnogo i zaboravio, mnogo i iskrivio, a možda i preuveličao!

No Silvestra je spustila glavu među dlanove, pa misli i premišljava.

Daleko je vrijeme, kad su njihova srca složno udarala, u istom se klicaju radosti i nada uznosila, radi istih se bolova i tegoba jadala, istom pravcu osjećanja kretala. Daleko je to, i kad progovori, hoće li je oni razumjeti ?

Od jutra do mraka radi u kancelariji, obilazi sudove, spise rješava, ne zna gotovo, da li sunce sja napolju ili je kiša i snijeg, je li proljeće ili jesen, ljeto ili zima. Bure su otplavile uspomene, uzdrmale veze s prošlošću i mladošću, bezbrižnom i zadovoljnom; ledene su zime opustošile nade i iluzije, svaka je stvar dobila drugu vrijednost, svako biće drugo naličje i u duši njezinoj ostade tek slaba iskra osjećanja pripadnosti ovima ovdje.

Umorna je došla sad po mir i sreću. Ona, kojoj toliki zavide, ona koju vlastiti otac velikom, većom od njih drži, ona je došla, da nađe ono, što za sve dugo vrijeme nije našla u svijetu vani i što joj je tek kasnije, tek sada osvanulo kao manjak i pustoš u životu.

Pa može li se to tako lako, tako jednostavno, bez objašnjavanja, koje umara, objasniti ?

Hoće li je moći razumjeti ljudi, omamljeni prisluškivanjem o ljepoti burnog života, kako se ona s poštovanjem sagiba, da svaku uspomenu svoga djetinjstva pokupi, jer je dan za danom prolazio, mjesec za mjesecom i godina za godinom, što je radila, učila, za položaj se, pa i slavu borila, a vrijeme je međutim hrlilo, smijalo se njezinim ambicijama, zvalo je i vuklo, da ga iskoristi. Hoće li oni razumjeti, kako to sve nije bilo mnogo, ono što su od oca čuli o njezinoj ulozi u društvu, na zabavama i što je sama nekad, oduševljena time, pisala kući u dugim izvještajima, neiscrpivim slavospjevima ? Hoće li razumjeti, kako je uvijek mašta drukčija od stvarnosti — priča od doživljaja ?

Mnogo je proljeća uminulo, a srce je visjelo na svakom od njih stotinama nevidljivih niti, podržavajući nadu, da još nije kasno, a kamoli prekasno — mnogo se znanja nagomilalo, mnogo senzacija sjetila omamilo, no malo od mira, malo zadovoljstva u duši sinulo.

I sad dođe vrijeme očišćenja zablude — dođe Uskrs...

Jedan Uskrs među tolikima drugima, kojima značenje ne upozna, koji je iz mrtvila osjećaja ne trgnuše i na nov život ne probudiše.

Jedan Uskrs, koji je praznik tijela i duše, spona s prošlim, dugo zabačenim oslobođenjem srca, obnova ljubavi.

Još šute zvona na crkvici na brijegu, još je veliki petak, pokora i žalost. Ali Silvestra zna: doći će Uskrs, osjeća njegovo približe-

nje, razabire svečanost trenutaka, koji će se doskora spustiti na zemlju i u dušu čovjekovu.

Ona je k njima došla i ne zna pričati o čarobnosti drugog života, nego što je ovaj ovdje, što u miru protječe, ne zna da se sjeća drugih dana, nego onih ovdje u ovom krugu, nekad u davno doba provedenih.

Osmjehuje se Silvestra osmijehom djetinjih dana, miluje poznata lica, tumara prijaznim putovima, oživljuje na iskri uspavane radosti, koje se u plamen rasplamsavaju.

Nije kasno, kamoli prekasno. Ona je sretna.

— Lijepo je tebi ! govore joj znanci.

Žamore glasovi, pronose se usklici i zamiru napolju u zvjezdanoj proljetnoj noći. Bude se slutnje, razdiru čežnje, a nad svime razlijeva se mekoća, blagost, utjeha.

— Jest, lijepo je meni ! Ljubim vas, vaša sam, i vi ste moji ! — izgovara ganuto, a oči joj sjaju, i u taj čas već zabrujaše uskrsna zvona u duši njezinoj i u duši njoj dragih, i nestade očekivanja istine i spasa, a zadovoljstvo se raširi po skromnom domu i srcima njihovim.

Zdenka Jušić-Seunik.

JEMATVA U POLJICIMA

I.

Ustanite, momci, zabijelila zora,
Čekaju vas konji, da im samar date
Pa da ih tjerate, kako bolje znate,
Neka od kasanja odjekuje gora.

Djevojke su pošle s košarom na glavi,
S čarapom u ruci, da po putu pletu,
Vide, da su brzo na izmaku ljetu,
Pa pletiva treba, kad se zima javi.

S veseljem u srcu, s krtolcem u ruci
Otrčaše djeca oko osam sati
Niz međe i doce zrelo grožđe brati.

Kod kuće ostaše samo stari ljudi,
Nagađaju oni kao vješti suci,
Koliko će masta primit u se sudi.

II.

Oj zeleni doče, pun si zlatnog grožđa,
Na svakoj se lozi dobra plata krije;
Pa kako da srce zadovoljno nije,
Kad imamo dosta i grožđa i ložđa ?

Radost vri u dugom vinograda nizu,
Svud je puno sunca i pod višnjom hlada.
Dok su doci rodni, ne će biti glada,
Radost i veselje bit će nama blizu.

Trgajmo to grožđe, bit će dobra vina
U konobi našoj, kada dođe zima,
Pa će nam ugrijat i srce i lice.

U modroj visini k jugu lete ptice,
Pozdravljaju sunce, što no smo ga zvali,
Kad smo bili mali, a grožđe smo brali.

III.

Vedrina je evo raširila krila
I jematvu gleda u jesenske dane,
Što no se pružila na četiri strane,
Puna blagodati i prepunih žila.

Pohođenje danas dođe sa visine,
Osjeća se svuda, a traga mu nema.
Da li ćutiš, s njime da se nešto sprema,
Što će ovih dana morati da gine ?

Tuga ni veselje ovdje stalno nije,
Pa čemu veselje žrtvovati tuzi ?
Bolje, da se tuga pred veseljem krije.

Ej, gonjač nas zove, vrč u ruke, druzi,
Veselo mi stojte, dok veselja ima.
Kad njega ne bude, neka dođe zima.

IV.

Tri mjeseca zemlja vapila je kišu,
A nje nije bilo. Željele je trave
I obale bijele, što se jutrom plave.
Još sada od čežnje za njom vrti dišu.

Čini se, već sutra bit će mokri puti.
Oblaci polako sa istoka stižu
Pa nad gorom sve se u povorci nižu,
Okolina cijela od čekanja šuti.

Vinograd je obran. Sad nek kiša škropi,
Lozama ne smeta, a vrtu je treba.
Ugodnije bit će, kad zahladne dani.

Tuga me za prošlim počela da hrani.
Udes smrti uvijek za životom vreba.
Za vječnom mladošću srh me danas opi.

Srećko Karaman.

PROGNANIK

Kako mi je — pitaju me ljudi. — Kudgod dođem isto pitanje. Već mi se kao olovo ovjesilo o grudi. A ja vazda odgovaram isto : Ostavio sam dom svoj. Žena i dijete već možda misle, da sam mrtav, a ja eto živ životarim. Možda su oni mrtvi. Ne znam. Dok su smjela pisma preko granice, dopisivali smo si, a sada je i ta jedina veza prekinuta. Ja tražim carstvo ljepote, ali nigdje ga nema izvan domovine. I što zatitra lijepo u mojoj duši, u slikarskoj duši, prekrije to sjena. Ostaju samo bolni osjećaji.

* * *

— Gdje ste bili, prijatelju, baćuško ? — pita me prijatelj uz čašu čaja, što ga sam kuham u samovaru. — Isprva sam sav smeten, jer ne znam, s koje bih strane počeo. Spadam u krug inteligentnog proletarijata. Dok sam još bio dijete u zipci, nosila me je majka u grad s posudom mlijeka, da ga proda. Kad sam poodrastao, ostavila me u gradu, da si sam skrbim sve, što beskućniku treba. Na po go i bos, rijetko kad sit stanovao sam u podrumima velikaških palača. Slikao sam papirnate ubruse, koji su u jutro letjeli kroz prozor, da ih vjetar raznese. Gore su bile prave orgije, a mi smo dolje tražili mjesto, gdje bi dolazilo bar malo svježeg zraka. I kad smo ustali, razišli smo se kao mravi. Jedni su otišli u polje, drugi u radione, a ja sam u vrtu slikao nove ubruse...

* * *

— Jeste li imali prijatelja ? — pita me neko čudovište. — Ta kako bih živio bez prijatelja ? Kad sam se udomio i počeo živjeti kao čovjek, došao je k meni prijatelj liječnik, široka srca kao i moja široka maćuška Rosija. Došlo je ono, što je imalo doći. Imalo se sve stubokom promijeniti. I mi smo htjeli, da se mijenja, ali ne tako. Korijen ne može da ide u zrak, a grane u zemlju. I nije trebalo da to mi izjavimo, po našem se držanju vidjelo, da nismo savremeni. Obojica se nađosmo jednog dana u zatvoru. Guverner u Arhanđelskom pustio nas. Rekao je: Bježite bježite, bježite...

— Mogli ste ostati i časno umrijeti — rekoše mi neki naivčine.
— Liječnik je htio svakako ostati. Volio je guvernerovu kćer. Nadao se, da će ovaj ciklon tek gdjegdje što zagrabiti i porušiti, a sunce će njegove sreće ogranuti onako sjajno i blistavo kao što je meni već sjalo, jer mi je žena rodila krasnog sinčića, koji se i kroz plač smiješio. Ali je došao đavao i poremetio sve osnove. Tražio je kćer guvernerovu uz jedini ali strašni uvjet, da će ostati u vlasti. On nije dopuštao. Kći je bila divna plavojka, sitna Nastaša. Drhtala je nad životom oca svoga, jer joj majka već nije bila u životu. Govorila mu kao povjetarac usred silnog vihora, da će se žrtvovati za oca svoga. Podijelit će tijelo i dušu svoju. I uda se ona za Vasilija... Prijatelj je bio kao riba na pijesku. Čeka, trza se. Ali Nastaša nije ipak spasila oca. Prevratničko tane proburazi mu srce... Prijatelj mi reče: Sad idemo, idemo, idemo...

— A kamo odoste ? — doviknuo mi neki gospodin koji se već gušio u salu. — Otišli smo u Adesu, gdje je bliže granica. Skrivali

smo se. Kao lučki radnici tovarili smo brodove. Mislili smo, da je najlaglje sakriti se u utrobu tih morskih orijaša. Tek uveče bi po tamnoj noći lutali gradom. Jednom smo opazili svjetlo u niskoj potleušici. Stojimo. Iz kuće se čuje plač. Služinčad je navrla na vrata i zazivlje pomoć liječnika. Prijatelj se prijavi, veseo, što može vršiti svoje zvanje. Dugo sam ga čekao pred vratima. Kad je izašao plakao je kao dijete. Na pitanja mi ne odgovara. Napokon se smiri i reče, da je sirota uz njegovu pomoć sretno rodila kćerku. Ah, to je njegova Nastaša... a nije više njegova...

— Ta njegova je, jer joj je spasao život; ljubav ga je vjenčala s njom — govorili su mi već toliki koji se vjenčaše i rastaviše i opet vjenčaše. — Nije bila njegova. Kadgod je mogao uteći, prijatelj je njegovao Nastašu. Uzimao bi dijete iz njezina naručaja, da ga njiše, grli i cjeliva... Sveta duša. Nastaša je samo plakala. On bi sjeo kraj njezine postelje i tješio je. Vasilija nije bilo. Bio je u lovu na ljude, kao što smo mi bili. I jednog dana bane u sobu, kad je cjelivao dijete... Dakle to je tvoje dijete lopove... vikao je i htio je već ugušiti Nastašu. Jedva ju je obranio. Sve je rеđe polazio u stan njezin. Ne će da joj gorči život. Jedne je večeri ipak otišao i brzo se vratio. Nastaša je umrla...

— Što za jednu ženu ? — narugaše mu se prijatelji, koji su ženu rijetko kad vidjevali. — Ne, nije se moj prijatelj mogao nikako umiriti. Zamišljeno bi uza me šetao pustim i tamnim ulicama. Tek koja bi mu se riječ izmakla iz ustiju. Nešto moram da učinim, jer se tako dalje ne može živjeti — govorio je kao u groznici. Ozbiljno sam se bojao za njegov život. Jednom ga je posve nestalo. Tražio sam ga dva dana. Kao da je otputovao, a sa mnom se nije ni oprostio. Baš sam ležao pokraj vitla piljenica. Noć je bila ljetna, topla i vedra. Htio sam usnuti. Kraj mene se stvori kao duh prijateljev. Bio je on glavom. U naručaju nosio je dijete. Nastašino dijete. Oteo sam ga — ajdemo dalje... Za koji dan prijeđosmo granicu...

* * *

— A gdje vam je prijatelj ? Opet ste sami. Prognanik — sažalno mi reče gospođa, koja je dnevice dolazila u moj siromašni atelier, da je portretiram. — Više godina ga nisam vidio. Rastali smo se. Pošli smo za kruhom, koji nam je naša rodna maćuška uskratila. I već sam ga bio skoro sasvim zaboravio. Tako i još brže iščezavaju ljudi iz naših evidencija. Prognanik i ne smije računati na posebnu pažnju. No put me je naveo u grad, naš slavenski velegrad. Ulicama su vrvjeli ljudi kao mravi. Htjedoh iz ovog meteža da što prije odem kući, što rekoh, kući — ne kući — ovamo ovamo u taj tihi gradić. Na kolodvoru susretoh prijatelja. Pogružen, postarao se... Na usta nam navriješe riječi kao bujica. Pretjecali smo jedan drugoga. Bez odaha. Lica su nam gorjela od uzbuđenja. I već se moj vlak približavao stanici. Htio mi je još mnogo govoriti, ali je sustao... A znaš, što je s djetetom Nastašinim ? Otišlo je kupati se. Utopila se djevojčica... I opet smo sami... Voz je jurio kao i moje prognaničke misli. O moja maćuška Rosija...

Stjepan Petranović.

U PROSINAČKOJ PONOĆI

Je li to tragika više nas ili samo moja, da moram upravo noćas ići na Kalvariju, dok drugi slave porođenje Maloga Boga? —

Ja to ne znam pravo, ćutim samo noćas veliku bol, koja me polako mrvi i ništi, dok lutam po svojim stazama. A opet znam, da uvijek nije tako bilo.

Jer prošle prosinačke ponoći, ako i nijesu okićene biglisanjem slavuja, pirenjem zefira i mekoćom posmijeha, to opet ne pamte ovu mraznu rosu, što zagrne bijelo lice cvijeća i uguši dva crnosiva lijepa netopira. Sam pak šutim smrvljen jobovskom boli i čemernim grčem posljednjeg ranjenika — robijaša.

Znam, da ova noćašnja mjesečina baš zato svijetli tako krasno, što je tamna noć i što je danji svjetlonoša daleko. I znam, da je krijesnica onda sjajna, kad mjeseca nema.

Ali suri oblaci zastru mjesečevo lice i jaki val burina odnese malu krijesnicu, da je razbije o koji ledeni kamen.

I ja se sad bojim, da me lutanja ne bace kljasta i nemoćna na Prometejevu pećinu. Moj bi život tada i bez surog orla porodio lijepo i dražesno čedo — smrt.

Zato mrznem od straha noćas na mom putu — sam. Prati me tek sjena, polako i nečujno. Čujem samo monotoni ritam tišine, podmukli takt vječnog lutaoca vremena, i ništa više.

I čekam na Kalvariji, da zaleprša tamo u daljini ponoćna zastava Boga Čovjeka. Čekam i dršćem, jer Ga ne smijem dočekati, topla i mekana, na ledenim vrhuncima prokletstva. Dršćem i čeznem u strahu, da li će mi Dijete donijeti život prije nego me mrazni sjevernjak pokrije ledenom koprenom rosne smrti.

I uši mi hvataju nepoznat zvuk poznatog malog zvona. U njegovu je ritmu skriven nečuven glas nevidljivog bića, pun samotne egzotične i zagonetne ljepote glasa primavere, dragog i svetog ponoćnog misterija, prosinačke mjesečine.

Sa svetog se svetišta lelija neosjećani čar u moje tijelo, pun ljepote i miline, poljubljen toplim dahom Djeteta, i dolazi u moju dušu polako i neprimjetno ko prvo jutro proljeća na krilima utve zlatokrile.

I pućpurikne ševa probuđena, i odleti u polje, uznemirena možda toplom zvonjavom, ponoćnom tišinom ili mojom ljubavi. Za čas je jezero grimizno u svijetlu ponoćnog sunca opralo prašne mrlje s moga lica. Bila je voda s izvora mladosti ili Božje milosti. — I osjetim ponovnu ljepotu djetinjstva u svim žilama i naborima tijela, milinu prokušanu u satovima ljetnih pretponoćnih satova, najljepših čuvara naših smijehova i žudnje; ljepotu prvog rođenja jutra u proljeću, u prvoj himni crnoglavih žuna, carića i žutih lepira; ljepotu umiranja jesenjskog popodneva u sitnoj kiši, okrunjenoj najljepšom zastavom duge i duše prvopričesnika.

I ćutim snažno bilo moga tijela, osjećam dotada neosjećanu snagu, jaku volju i pravu ljepotu blaženstva — baš noćas na putu prema Kalvariji.

Je li to parodija čitave prirode, ili lično moje jedinice, da sam najjači, kad sam najslabiji? — Ne znam. — Znam samo, da je čovjek najveći, kad trpi, kad se muči i umire. I ruža je mnogo ljepša i mirisnija, kad vene u vazi nego u bašči. I Bog Čovjek bit će najveći, najpoetičniji, kad bude na križu na sramnoj Golgoti pogrđen i ostavljen i od kalvarijskog zraka.

I moja je muka baš zato slatka, što je gorka, i laka, što je velika.

Slatki zvuci božićnih zvona još su najmuzikalniji na Kalvariji, na vrhuncu naših jada, nevolja i suza.

Ja znam, da ne bih osjetio toplinu božićnih ognjeva, da nisam ozebao, slab i zaboravljen, i ne bih okusio sreću ponoćnih zefira, da nisam bolan.

I zato mi je najradosniji, najsretniji i najblaži ovaj Božić koji me je zatekao s križem na Golgoti!

Marcel Matulina.

SLIČICE IZ ZAGORSKOG SELA

PRI BROŽDANJU

Pretkuće bijelo, zaliveno suncem,
košulja je bijela natopljena zlatom.
Tu sitna djeca igraju se s juncem.
Dvorište odzvanja mlatom.

Jedan seljak, ko broždaljka suh,
brožda grožđe muklom lupom.
Ono je njegov život i kruh,
a jučer je otučeno krupom.

Nešto se grožđa u bačvama bijeli.
Ispupčane jabučice seljaka se smiju:
jedna utjeha kroz maglu bola svijetli:
iz bobica ipak — sokovi se liju.

A djeca za juncem u povorci idu,
sva razmahana, razigrana u suncu.
Kukuruzi, obješeni po bijelom zidu,
sviđaju se šarenom juncu.

ŠARENO POLJE

Zeleno polje bijeli se stadom.
Kraj klasja potok igra se po dan cijeli.
Sve se to razdragano kupa u plavom nebu,
na kojem se jedan oblačić bijeli.

ČEKANJE

Kiša je svilena odjeća što šušti
i obavija nježno žita i granje.
Kako je teško, dok napolju pljušti,
imati samo — čekanje.

I gledati nepomično kroz prozore
u beskrajno polje, koje kiša poji.
Iz kućica smiješe se glave: »Žita će da dozore...«
A sve ostalo snuždeno stoji.

Stabljike žita pokunjile se, sagnule,
glave cvijeća sumorne umorno se nagnule.
Kućice bijele škropi sivina.
Hrastovi uzdahnu, i ništa... Tišina...

SUTON

Sunce sipa vatru
na bijelu kućicu kraj druma.
Cesta leži u hladnoj sjeni,
i mračna je visoka šuma.

Za suncem je iskočila bakica.
Smiješi se nepomična na dva pernata druga.
Na glavi joj naheren rubac,
njenom nosu se ruga.

Pozlaćenom pijetlu bahat je hod.
Mlada crna koka uzbibana sva je:
na tanjuru od slame, u sunčevu zlatu,
leži — njeno prvo jaje.

U SOBI SA ŠTEDNJAKOM

U sobi sa štednjakom sjedi žena
kraj lampe, što crta na stolu krug.
Mačak, skutren u kutu, ušima miče.
Na štednjaku zriče zadnji ljeta drug.

Kiša kucka tiho, ko da bi htjela ući.
O vrata sanljivo treskaju grane.
Za svakim treskom klizne sijevak niže glave,
kroz kosu žene sive su niti tkane.

A prozor to su crne, neprovidne pločice,
a i kazaljka mala na osam stoji.
Ona je jedina, ali to ne smeta,
jer tu se vrijeme minutama ne broji.

Jeronim Korner.

NARODNA PJESMA U HERCEGOVINI

I.

Hercegovina spada u znamenita područja, gdje se narodna pjesma veoma dobro gojila, naročito junačka. To je bilo pogranično mjesto, na kom su se sukobljavali kršćanski i islamski svijet. Zamjerna junaštva stanovništva dojmila su se narodnih pjevača, te su veliki napori urodili bogatim pjesničkim plodovima. Ne izgubivši nadu u bolju budućnost Hercegovac je pjesmom slavio znamenite junake i domaće sinove. »Njegov je život u draču zarastao, ali se iz drače ruža rađa«, rekao je Jagić (Rad 17. 1868. str. 204). Neka ponosna krv navirala je žilama stanovnika, oni se nijesu dali odjednom pregaziti. »Hercegovci od starine harni... svakoj trudbi, i oskudi vični« (Martić) pretrpjeli su nezapamćene napore, ali su ostali pred svijetom svijetla lica i časne uspomene. Slušanje pjesama podaje nam jedinstven i nepodijeljen utisak, da je to bila višestoljetna borba za očuvanje najelementarnijih čovječjih prava, a ovaj je motiv različno razrađen pod gudalom nejednako talentiranih i odgojenih pjevača. Pokrajinske osobine prenesene su na pjesmu. Prema tome postoje različni junaci, različita nutarnja pokretna snaga, različita duševna izgrađenost junaka i različiti pogledi na život i borbu. I bez toga znamo, da se Hercegovina dijeli na zapadnu i istočnu, pače i južnu, gdje je bio snažan upliv Dubrovnika.

Oba glavna dijela Hercegovine junački su se ponijela za turskog nadiranja podlegavši dvadeset godina poslije Bosne. Zaplašeno je stanovništvo bježalo prema zapadu ne opraštajući se zauvijek s domovinom, jer kad je zemlja postala turskim namjesništvom, »sred Mostara — malog Carigrada« (Mladi mujezini, nar. pjesma) nije utrnula nada u oslobođenje. Pogranična čarkanja bijahu vječna, jer naviješteni ratovi ne bijahu nikakvo pravilo. Dok je mletačka Dalmacija gledala na svoje interese, nijesu Hercegovci računali na uspjehe, a kad se radilo o koži Venecije, znala je ona pogranične vitezove naprijed gurati, dok bi iza leđa sklapala povoljne saveze i mir. Nečasna mletačka diplomatska igra ostala je do kraja dosljedna u računima, pa je li to čudno, da su domaći sinovi »gnjevni na Mlečane, plijenili i njihove zemlje kao i turske?«

Pad Bosne poput kosovske tragedije dojima se naroda pa pjeva o nesretnom posljednjem kralju (»Knjigu piše Tomašević Stipe«). Poslije pada Hercegovine dalji se događaji ne spominju u narodnoj pjesmi, premda su K o ž u l, M a r č i n k o i Ž a r k o D r a ž o j e v i ć dopirali do Šuice pa čak i u Rakitnu izvojštili pobjedu (Grgec, Hrvatski Job XVI. v. str. 34.). Kratkovremena snaga Klisa i Kružića bijaše znamenita, ali se ne spominje u hercegovačkoj narodnoj pjesmi. Kasnije godine pune su ratovanja na granici mletačke Dalmacije, jer su senjski uskoci nastavili djelo Kožula, Marčinka i Dražojevića, dok nije prestalo njihovo ratovanje madridskim mirom. O ovim uskočkim ratovima postoji množina pjesama. Domalo je nastao kandijski rat, a na hercegovačko-dalmatinskoj granici neprestano su trajali neslužbeni ratovi. Izginuli junaci, koje Kačić

spominje i savremene franjevačke kronike (Starine god. 1889. Stipan Zlatović: Kronika o. Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju 1662 — 86 str. 86), kao Ivan Kačić, Juriša Lekić, koji je poginuo u Tihaljini, Herceg Jakov, Kardum harambaša, Vranješević Grgo, ne ostaše, koliko mi danas znamo, kod naroda opjevani. Doduše narod zna, da se mnogo ratovalo na liniji Gabela-Imotski, osobito u današnjoj Bekiji. Držeći se jednog mišljenja, da je Tomić Mihovil živio za rata kandijskoga, čudno je, da ga Kačić tek uzgredno spominje, a narod o njemu zna više od četrdeset pjesama različita sadržaja. Opjevana je manje važna njegova družina Pletikosa Rade, Vuk Mamenica (Malenica), Vid Žeravica, Sava od Posavlja i glasoviti mali Marijan. Mislim, da je tome uzrok, što su gornji vitezovi časovito ulijetali, robili bježeći natrag, dok je Tomić Mihovil u ovim krajevima neprestano hajdukovao i s narodom živio pa se jače usjekao u narodnu dušu. Narod zna ili barem pripovijeda, gdje je Tomić poginuo, Turke plijenio, kojim se pače kamenom bacao, i druge pojedinosti. Dalja vremena nijesu bez ratovanja, ali hercegovačka narodna pjesma šuti do Ali-paše Stočevića, hercegovačkog ustanka i Andrije Šimića.

Istočna Hercegovina bješe sijelo vječnih buna i ustanaka, poticanih sa strane Crne Gore. Uskoci su također obilazili južna i moru bliža mjesta, dok nije u prošlom stoljeću zapaljena vječna zublja ustanaka, što svjedoči od Martića opjevani Luka Vukalović, hercegovački ustanak 1875. itd. Za strance su ovo bili ustaški predjeli (Hajdukenländer), jer su puste klisure i sive urvine bile sijelo »vuka i hajduka«, a šume pune okrutnih pustahija.

II.

Imajući pred očima gornju diobu lakše je svrstati i junake, o kojima se pjeva u Hercegovini. Istočni (pravoslavni) dio ima svoje junake. Tu je ciklus pretkosovski, kosovski s Markom Kraljevićem, srpski despoti i prokleta Jerina, crnogorske vojvode Balšići, Crnojevići, Novaković Grujo, Ljutica Bogdan, Musa Kesedžija pa turski carevi i veziri. Posve razumljivo, kad znamo za velik upliv crnogorske i srpske strane. S pravom je rekao agent-konzul Vrčević u Trebinju kupeći narodne pjesme, da su ti istočni krajevi Hercegovine »pravi rasadnik srpskih narodnih pjesama« (Rad J. Akad. godine 1868. strana 205). Naravno, Vrčević nije ovu izjavu shvaćao posve usko, kako se poslije mislilo. Do ovog je uvjerenja došao i V. Palunko zalazeći prema Popovu polju i Ravnome. Zaista onaj kraj naročito prema Magliću ima veliku množinu pjesama s najraznovrsnijim junacima. Dosta se pjeva o Sibinjaninu Janku i njegovom Sekuli nejakom. Čudno je, da se razmjerno malo pjeva o čuvenom Juri Kastriotiću, premda je njegova slava daleko dopirala.

Zapadna Hercegovina ima junake uskočke i krajiške periode i nešto hajduka. Pjeva se i o kosovskim junacima naročito o Milošu

Obiliću, Vuku Brankoviću i braći Jugovićima. O Marku Kraljeviću pjeva narod mnogo, ali ipak najradije o Ivanu Senjaninu, Tadiji Senjaninu, Stojanu Jankoviću, Iliji Smiljaniću, Rokši harambaši, Kotaranima i Krajišnicima u vezi s Mustaj-begom Ličkim, Mujom (buljubašom), gojenim Halilom i Hrnjicom, o Relji Bošnjaninu, Luki Barjaktaru, Bošku Vučkoviću, Vidu generalu, starcu Janjaninu, Niki Dojčinoviću, Gavranu Sinjeviću, popu Riđaninu, Iliji Žarkoviću, mletačkim duždevima, Sibinjaninu Janku, Sekuli, Nikoli Zrinskom (sigetski boj), Tomici-hajduku, Petru Mrkonjiću pa o Tomiću Mihovilu i Andriji Šimiću. Pjeva se također veoma mnogo i o Juri Kastriotiću, Musi Arbanasu (vitez Musa kod Kačića), Amedži vojvodi i Gropi Zakariji, o kojima mnogo priča i Kačić.

Sudeći po čitavoj građi pjesama o Sibinjaninu Janku i Sekuli pa Kastriotiću i drugovima izgleda, da su gotovo sve te pjesme iz Kačićeva Razgovora. Ženidba Sibinjanina Janka nešto je dulja kod guslača nego u Razgovoru i izgleda, kad je pjevaju, ljepša, nego kad bismo je čitali iz Razgovora.

Pjesme o Juri Kastriotiću doživjele su velike promjene, ali po njegovu značaju i karakteru Amedže vojvode vidimo, da su uzete iz Kačića. I ovo se lako tumači, kad i danas po starijim kućama nailazimo na veoma stare i izjedene »Razgovore« kao svagdašnji priručnik, iz kojeg se čitaju pjesme. Sjećam, se, kad bih na praznike došao kući kao gimnazijalac, kako bi mi često puta turili u ruke »Razgovor«, da im čitam. Kačićeve su pjesme upravo najviše voljeli. Pjesme o Ljutici Bogdanu, kosovskim junacima, Banoviću Sekuli uzete su iz druge knjige Vukove, iako bi se moglo teško ustanoviti, što je uzeto s mjesta, a što su pjevači nadodali.

Oko ostalih junaka naprotiv narod je spleo predivan vijenac pjesama, osobito oko uskočkih junaka Ive i Tadije Senjanina i Kotarana. Zbilja tu su birani izrazi za omiljele junake, jer darovitiji guslači nađu množinu riječi i ukrasnih pridjeva. Mora se primijetiti, da jedan isti guslač istu pjesmu različno pjeva, pa kad je raspoložen, sve teče glađe i ljepše.

Činjenicu, da se mnogo pjeva o uskocima, možemo lako protumačiti. Ostala je o njima živa predaja i mnoštvo znakova, koji upućuju na njihove upade. Povijest nam kaže, da su neretvanskom prosjelinom znali uskoci doći do Konjica i Ivan planine. Najčešći su okršaji bili u Gabeli. U pjesmi »Gabelkinja Zlata«, koju je u Beharu (god. 1905. br. 9.) priopćio I. Slinić pita Zlata majku nagađajući, ko bi mogao biti u prašini, koja se poljem zametnula, a ona joj odgovara, da nijesu ni ovce ni trgovci ni hajduci »već su ono od Senja kauri. Oni idu Gabelu da robe, iz Gabele roblje da izvode, sedamput su Gabelu robili...« U istoj pjesmi ugrabio je Zlatu Ivan Senjanin. U pjesmi »Brat i sestra u sužanjstvu« nalazimo stihove: »Kad kauri (Senjani) Duvno probiše, i Gabele malo zahva-

tiše...« (Behar, god. 1901. br. 2. priopćio Slinić). Govori se također o provalama drugih junaka. U trećoj pjesmi Rajićeve zbirke pripovijeda se, kako je Stojan Janković u Mostaru orobio bega Crničića. Priča se, da je jednom zatekao u mostarskoj džamiji odličnije Turke na klanjanju i sve ih sasjekao. Poznato je, da su tom zgodom htjeli izvesti i franjevce znajući, da će se Turci na njima grozno osvećivati. Također u Mostaru pokazuju mjesto, gdje je tobože Janković sabljom zasjekao.

III.

Starije su pjesme u Hercegovini uglavnom popisane, osim koje varijante; novije još nijesu pohvatane, osobito događaji devetnaestog stoljeća, kao vladanje Alipaše Stočevića, okupacija Bosne i Hercegovine itd. Zbirke Martića i Jukića, biskupa Šunjića, Luke Marjanovića, K. Blagajića, K. Hörmanna, Petranovića i Frana Zovka sadrže pjesme o spomenutim junacima, ne ulazeći u novije događaje. Martić i Jukić zapravo nijesu mogli ni sabrati tih pjesama, jer izdadoše zbirku polovinom prošloga stoljeća. Muslimanske narodne junačke pjesme Esada Hadžiomerovića, sakupljene većinom u bosanskoj krajini, imaju junake: Mustajbega, Stojana Jankovića i poznate muslimanske vitezove iz doba uskočkoga i krajiškoga, tako da ni ta zbirka ne izlazi po građi iz okvira spomenutih zbirki. Mihovio je Pavlinović u kratko vrijeme obišao malo hercegovačkih mjesta, a kupio je većinom ženske pjesme. Vinko je Palunko kupio poglavito oko Popova polja, gdje je zabilježio i dirljivu pjesmu »Trešnja u Ljubinju«, u kojoj se spominje pješčano Bišće polje kraj Mostara, gdje se nalazi sijelo Rizvanbegovića — Buna. U Popovu polju zapisao je i dirljivu pjesmu »Hasanaginična siročad«, koja se potpuno razlikuje od glasovite Hasanaginice. Ima sasvim jednaka po motivu gornjoj jedna pjesma, koju je zabilježio u Beharu Hasan Rebac pod naslovom »Hasanaginica«. Male preinake na istom motivu mnogo su učinile, pa se ova gotovo jače doima od Palunkove. Od ovih dviju pa i od glasovite Hasanaginice razlikuje se potpuno »Smrt Hasanaginice« koju je u Beharu (god. 1900. br. 9) priopćio Ibrahim Dautović iz Bijeljine. Sakupljaču Glaviću kazivao je pjesme slijepi Gusto Agačić, koji ih je mnogo čuo hodajući po Hercegovini. Ivo Rajić zapisao je četrnaest pjesama većinom o silnim Turcima Gabeljanima. Sedma je pjesma novijeg datuma, jer pripovijeda, kako su vojvode Musić i Jovanović udarili na Turke na Pješevcu za vrijeme okupacije. Nijedan od gornjih sakupljača nije obišao zapadne Hercegovine, naročito ljubuškog kotara i imotske krajine, pa ni Vrčević ni Bogišić. Jedva je Ivan Zovko nešto obišao, a sasvim malo Ante Radić, koji se zadržao više u Duvnu i malo u Blagaju kod Mostara. Uvjeren sam, da bi se moglo još što naći u ovim nepretraženim krajevima uz intenzivniji studij, svestranije proučavanje i ispoređivanje, a do potrebe i kljaštrenje. Tada bismo imali potpune hercegovačke pjesme.

IV.

Ako ispoređujemo predjele, gdje se danas više gaji narodna pjesma, vidjet ćemo, da istočna Hercegovina drži prvenstvo. Pravoslavni, rekao bih, više je ljube, jer se u njih nađe dosta profesionalnih guslača, dok su ti kod katolika rijetki. Svakako se junačka pjesma još drži i kod jednih i kod drugih. Lirska naprotiv i uopće ženska pjesma neobično bujno cvjeta među muslimanima čitave Hercegovine, osobito po varošima. U ovome su muslimani nenatkriljivi. Nastojali su neki umanjiti važnost te vrste pjesništva kod njih sa raznih strana. Srbi su izdavali zbirke narodnih pjesama kao svoje, a uistinu su bile većinom muslimanske s malim preinakama (Hrvatske narodne ženske pjesme str. 8. — Kurt.) Tako je Luka Grđić-Bjelokosić izdao »Iz naroda o narodu«, a Mehmed Dželaludin Kurt ga optužuje zbog krađe i patvorenja. Tako je učinio nekim dijelom Davidović, Mirković i Milanović. Nadaleko je poznata ljubav muslimana prema lirskoj, osobito ljubavnoj pjesmi (prema sevdalinkama), i tu im se ne može osporiti prvenstvo. Sam je Dželaludin Kurt sabrao od majke malone čitavu knjigu pjesama i izdao ih u Mostaru 1902. tvrdeći, da ih ima još veoma mnogo. Kod drugih su vjeroispovijesti ovakve pjesme u novije vrijeme većinom donesene sa strane, osobito poslije okupacije, a muslimanske su autentični plod ovdašnjeg naroda.

Razlike kršćanskih pjesama od muslimanskih jasne su iz same tendencije. K tome su kod muslimanskih gotovo uvijek na redu ljubavni zapletaji. Pravoslavne su zanosne, uzvišene, kadšto sasvim humane, ali redovito s osvetničkim prizvukom. Smjelo junaci srću u boj, ali se bezobzirno i osvećuju. Često su te pjesme pune jogunluka i isprsivanja junaka (Oranje Marka Kraljevića). Ovo je plod neprestanih čarkanja na hercegovačko-crnogorskoj granici, pa su se, izgleda, strasti izoštravale u prejakoj ratnoj izmorenosti. Na zapadnoj granici, iako se ratovalo, unutarnji narod nije dizao značajnijih buna do hercegovačkog ustanka 1875. Kao što su franjevci strpljivije podnosili jaram, i narod je patnički trpio.

Katolički junaci češće žale za poginulim junacima pripisujući krivnju njima samima ili bar ne će s mrtvima okrutno postupati (Gabelkinja Zlata).

Često se čuje, da su narodni junaci iz obijesti lomili koplja s protivnicima te nam stvorili neželjenu galeriju krvavih slika. Priznajem, da hajdučki anali bilježe nezapamćene okrutnosti. Da je i hajduštvo bilo razumljivo, vidimo iz odlaska u hajduke Mihovila Tomića (Narodne pjesme o M. Tomiću: M. Tomić odmeće se u hajduke.), iako nas se neugodno dojima jezivo i grozno odabiranje junaka, za koje se traži srce bez smilovanja (deranje živa jarca). U mnogim slučajevima bijaše Mihovil Tomić čovječan prema ženama i djeci (M. Tomić i tešanjski kadija, M. Tomić porobio kulu bega Ljubovića). Za shvaćanje odmetnuća hajduka dosta je saslušati na pr. pjesmu o Andriji Šimiću, kako ide ljubuškomu kadiji, da se potuži na zulum Turaka (»Kroji pravdu, ljubuški kadija«.), a kad se kadija oglušio, onda tek Šimić ide u hajduke. Ovo je doku-

menat, koji svjedoči za njihovu čast. Sam je Šimić korio druga Sekulu radi razbojstva. Nijesu ti hajduci bili neukroćeni vitezovi i osvajači željni pustolovina, nego zulumom natjerani borbenici za čast i pravdu. Martić je u Vukaloviću klasično obrazložio odmetnuće hajduka. Znaju oni, što ih čeka u planini i kakvi progoni kod kuće, ali vole slobodno živjeti u društvu ptica nego ropski u domu, gdje bi morali biti svoji i slobodni.

Znam iz iskustva, da narod poslije ispjevane pjesme živo u nevezanom govoru raspravlja o izvjesnom nevaljalom činu. Razglabanje traje dugo i tu se može dobro uvidjeti, kako narod gleda na nevaljanštine i kako ih tumači. Zapazio sam izvjesnu psihologijsku pravilnost: ako je kršćanski junak napadnut, hvale ga, premda je negdje prešao mjeru, a ako obijesno nasrće, onda se toliko ne oduševljavaju za nj.

V.

Jasno je, da je u ovim krajevima narodna pjesma veoma dobro uspijevala. Pjevači su se zanosili pjevajući o svojim junacima, jer je život bio ispunjen neprestanim borbama, pa se pjesma spontano izvijala iz duše, kao jedini izlijev duševnog raspoloženja. Divovsko rvanje dalo je preopširnu građu narodnim pjevačima, a danas s te strane nema dovoljno poticaja. U gornjim prilikama narod je osjetio potrebu govora na jedna usta guslačeva, a nestankom napetosti porodila se rasparčanost misli s manje osjećaja međusobne solidarnosti i izmjene čuvstava. Radi toga narodna pjesma novijeg datuma nije usredotočila u sebi osjećaja čitavoga naroda, kamoli više vjekova. K tome nadolazi, da narod može naći privlačivije zabave, a pjesmu voli pročitati nego slušati. Činjenica je, da se danas narodna pjesma goji ponajviše u zabitnim krajevima d u v a n j s k e o k o l i c e, R a k i t n a, K o č e r i n a, M a m i ć a, P r e n j a p l a n i n e, P o p o v a p o l j a i sjevero-istočne Hercegovine prema Magliću. Moderni način života uzrokovao je propadanje vjekovnih tradicija i oblika života i zamijenio ih s drugima, a to se dogodilo i s narodnom pjesmom. Trajni strah i opasnost držali su narodni duh u okviru, što su ga vjekovi izgrađivali, a današnji je čovjek proširio vidik i pomalo stresa stare navike. Dok su postojali gornji uvjeti za prostonarodne umotvorine, imala je pjesma dostojnih predstavnika i među misaonijim književnim krugovima, koji su stajali pod svemoćnim uplivom narodne pjesme, iako su iskočili iznad prosječne narodne sredine. Narodni duh i arija prostonarodnog deseterca osvojiše fra G. Martića tako, da je najuzvišenije misli uokvirivao u narodno ruho. U tom ga duhu djetinjstvo izgradilo, muževna dob usavršila, a okolina nadahnula i razumjela. Sjetimo se plastičnog prikaza, gdje on opisuje sebe u rođenoj kući, kako bi večerao, sjeo opet kod vatre, »a Rade će skinuti gusle s klina, pa sjednuvši u uglu zacviljeti gudalom i pjevajući junačku davoriju razgovarati svoju domaćicu i uz nju dvoje njezine, a petero pokojnoga Grge dječice — manje i odrasle. Tu bi mogao opaziti, da od ono petero siročadi j e d a n m u š k i ć p o n a j ž i v l j e p i l j i

o č i m a u s t r i c a i j a g m i p r e d i v o p j e s m e, k a o d a ć e j e s j u t r a d a n k o d k o z l i ć a r a s p r e d a t i«. (Kalendar: Fra G. Martić str. 22.). Sjetimo se intimnih veza fra Grge s guslačem Perkanom i naročite ljubavi pri sakupljanju narodnog rječničkog i pjesničkog blaga s Jukićem. Ljubav stečenu u malom hercegovačkom seocu Rastovači sačuvao je fra Grgo do smrti, a na smrti se Perkanovoj tuži, da ne će žaliti njegove sudbine, »no ću žalit sudbinu gusala, gdje li one ostanuše puste, a nikom ih dodat ne imaše« (Perkanu.). Starina je osjetio propadanje pjesme, jer je »rđa u sve udarila«, te se ne čuju gusle, nego se sve dalo »kolu đavoljemu«, zato ih sam uzima, dok se pojavi koje »odgojče«. Tko da se ne sjeti Fra Lovre Sitovića-Ljubušaka, koji se tužio na opadanje i kvarenje pjesme? Većinu naših starijih književnih prvaka nadahnuše narodna pjesma i starac Milovan, a to je znak, da je narodna pjesma vršila blagotvorni utjecaj, dok danas toga ne možemo ni zamijetiti.

VI.

Premda u današnjem društvu preotimaju mah besadržajne poskočice, postoji i natjecanje u narodnoj pjesmi. Iako ona nema prijašnje opširne teme i bogate građe, ima sitnijih događaja, koji su opjevani, a stare se pjesme ponavljaju. Nije nestalo ni talentiranih guslača, koji znaju neobično improvizirati, majstorski nešto svoje dodati, dok obični pjevači ponavljaju ustaljene izraze. Već je Vuk zapazio, da je teško dobre guslače natjerati, da gusle, a i danas se to dešava. Uz čašu vina u dugim zimskim noćima i na uobičajenim hercegovačkim sijelima skupe se ljudi pa razgovaraju i gude. Najprije uzme gusle koji prilično nevješt pjevač, a društvo mu ko s negodovanjem otima gusle i daje ih kome majstoru. Na takav način obično počimaju. Starac M i l e t i ć G r g o (iz Dobrog Sela kraj Mostara), pjeva jako dobro, kad zagrije staračke kosti. Š a r a v a n j a I v k o (Ban) iz istoga sela prostodušan je čovjek, ali pun narodne epike i humora. On pjeva o svim gore spomenutim junacima. Pjesmu tjera čisto i bez pomagala »dragi pobratime« i slično, čim se obično prikriva zabuna i izmišljanje. Gusli bez umora po više satova. Za vrijeme rata bio je u Srbiji žandar; tamo je gusleći lijepo prolazio. Kad pjeva, osjeća se silna zrelost u mašti i građi, pa čovjek uživa u istinskoj narodnoj poeziji. Starac Miletić upravo deklamuje uz gusle (plače, ciči, smije se!) prema tome, kako sadržaj zahtijeva. Kod ovih ljudi čovjek zapaža, da oni narodnu pjesmu čuvaju i predaju potomcima, kada je ona već preživjela tolika stoljeća narodne podređenosti i zuluma. Po selima rado prave gusle, a gdje su gusle, nađe se i pjevača. Kao što su nekad guslači bili živa nepisana knjiga, tako i danas djeca uče pjesme ne iz knjige, nego iz živih usta pjevačevih. Darovitim je početnicima dosta jednom čuti i oni već znaju čitavu pjesmu. Većina tako i nauči predajući daljemu potomstvu. Pa i ne vole ljudi učiti pjesme od kazivača, koji ne znaju gusliti, jer vele, da tako slabije pamte. To je znak, da su im se uši naučile na guslenje, pa na taj način bolje pamte. Doduše kazivača ima nešto, a kazivačica gotovo nema.

Narodna pjesma cvjeta u narodnom krilu najbolje upravo u doba strahovita klanja i proganjanja, a kad toga nestane, iščeznu patrijarsi i zagovornici narodne pjesme — guslači, koji su je čuvali. Ni pola stoljeća nazad rijetke su bile u Hercegovini kuće bez gusala, a danas je sve u manjem broju. Ono malo guslača, koliko ih ima, osobito stariji, ponosni su svojim talentom pjevanja. Ovi nastavljaju narodnu pjesmu ne dajući joj pasti u zaborav. Svakako narodna pjesma ne će propasti, dok ima ljudi, a dok je ljudi, bit će i događaja, koji će se kosnuti narodne duše.

Dovoljno građe pruža i savremeni život, premda pjevači ne mogu stvarati kakve idejne cjeline. Narodni je genij osjetljivo napeto glazbalo na kojem odzvanjaju najsitniji pokreti i događaji. Ovdašnjeg se naroda dojmila okupacija Bosne i Hercegovine, kao i Ali-paša Stočević, nestašni mu brat Hadži-beg i hercegovački ustanak. Istina, te novije pjesme imaju manje značenje i mjesni karakter, a i vremenski je njihov dojam kratkotrajan. Ne samo to, nego narod u Hercegovini pjeva o najsitnijim događajima: o poplavama, slabim godinama, seoskim razmiricama i momačkim tučnjavama, izbornim kortešima i političkim vođama.

Matan Bušić iz Gorice kraj Imotskoga spjevao je pjesmu u duhu narodne epike o potresu, koji im je oštetio crkvu, s namjerom, da se sakupi novaca za popravak. Antiša Boban iz Gorice spjevao je veoma lijepu pjesmu o poplavi god. 1928. i o drugim sitnim događajima. U pjesmi je dirljiv prizor spasavanja ljudi od vode. U Lipnu su opjevani događaji svjetskog rata, osobito sarajevski atentat, a na više se mjesta pjeva o političkim vođama zadnjeg desetljeća. Po svemu izgleda, da narodna pjesma nije izumrla, ali za novije pjesme sumnjam, da će se održati trajno u narodu.

Uloga narodne pjesme u prošlosti bijaše velika. Ona je pokretala narodnim duhom dozivajući mu u pamet davne događaje i opominjala ga na herojska djela pradjedova ulijevajući mu snagu i vjeru u bolju budućnost. Ona je oživljavala kroz vjekove izmoreni duh i ulijevala poštovanje prema pionirima i borbenicima za krst časni i slobodu zlatnu. Ovu je ulogu vršila u zabitnim kolibama i nepristupačnim selima, gdje se jedino smjela uz gusle prepričavati narodna povijest. Današnja je uloga kudikamo čednija. Pjesma je postala zabava, i čitava se uloga često u tome iscrpe. Zanimljivo bi bilo proučiti, kad su nastali oni pripjevi na kraju i na svršetku obično šaljiva karaktera. Danas sigurno služi za šalu i otvorenje pjesme, a možda bi se ovo dalo dovesti u vezu s nazadovanjem pjesme, t. j. kad se počelo pjevati čisto iz zabave i obijesti. No ima slučajeva, gdje su pjevači ponosni svojim junacima i ne mogu bez sramote odstupiti od njihovih vrlina. Zaključujem to iz toga, što narod rado pravi poredbe sa vrlinama i odlikama starih junaka. Okretna mladića na pr. ispoređuju s malim Marijanom. Jednom zgodom razgovaram s jednim seljakom, koji je imao sedmero braće i svi su pomrli do njega. Upitam ga, kako je, a on će duhovito: »Još

se borim sa životom kao preostali Jugović s Turcima«! Svakako je današnja uloga narodne pjesme sporedne važnosti — pjesma služi uglavnom za prikraćivanje vremena.

*

Ima više razloga, zašto je narodna pjesma spala na današnji nimalo zavidan stupanj. Naprijed sam spomenuo pomanjkanje orijaške borbe, jer je borba s Turcima stvorila čitavo raspoloženje, a tad se narodni duh ustalasao i zapjevao. Osim toga nadošao je drugi duh vremena. Kad bi se narodna pjesma uzvila do prijašnjeg stupnja, ne bi imala onoga značenja, jer »prava junačka pjesma našega vremena nije više oružje i čovjek, nego oruđe i čovjek«, rekao je Carlyle, a s tim bi se promijenila čitava sadržina. Mnogo je pridonijelo razvoju pjesme kršćansko čuvstvo ondašnjeg vremena. Ta prijetila je pogibao mača, a bilo je nečuveno, da bi se vjerski osjećaj naroda na tako brutalan način ugušio. Radi toga je sav kršćanski svijet stajao kao bedem protiv nevjernika, a ostatak srednjevjekovnog kršćanskog univerzalizma nadahnuo je naraštaje, da jednodušno slave branitelje vjere i domovine. Danas onakve pogibli nema, niti bi bilo jedinstvenog oduševljenja u ovo doba zvjerskih nastranosti i međusobnog izgrizavanja. Propadanju je kriva i inteligencija. Piše mi o ovoj stvari vješt poznavalac narodne pjesme:

»Na ovu se točku s bolom u duši osvrćem, kad pomislim na držanje naše inteligencije prema gajenju i unapređivanju narodne pjesme — naše povjesnice (Sva je naša povjesnica, velik samo zbor pjesama! Preradović.). Koliki bi se interes porodio kod naroda za pjesmu, kad bi inteligencija češće priređivala guslarske večeri po gradovima i nagrađivala natjecatelje !«

Hoće li narodna junačka pjesma doživjeti preporod u nedogledno vrijeme, ovisi o razvojnim prilikama u budućnosti, ali da će postignuti klasičnost prošlosti, sumnjam barem za Hercegovinu.

A. R. Buerov.

NA NJEGOV DAN

Raste neugasljiv Dan. Slapovi vječno nove
Svjetlosti sukljaju i preko nevidljivih sfera.
Grme apokaliptičke trublje; lude razgone snove,
Što traže sakrit Nebo crnim velom Himera.

Borba — oh borba gori — Mozak perverznih ljudi
Kostruši se, reži i blasfemno psuje.
Kuljaju dimnjaci dim, strojevi šume i uje
Pjevajuć sumračje Boga, kad će iz ljudskih grudi
Šiknuti u fatalni trenutak
Novi buntovni vrutak
Da ispere psalme — Euharistije — zvukove zvona;
Dok bijele će gasnuti voštanice — padati zvonici
Ko negda kule biblijskog Jerihona.

Al raste neugasljiv Dan. Slapovi vječno nove
Svjetlosti sukljaju i preko nevidljivih sfera.
Grme apokaliptičke trublje; lude razgone snove
Što traže sakrit nebo crnim velom Himera.

Iznad svih olujina vjetrova i mraka
U žaru nebeskog svijetla, u atmosferi Mira
Blista kristalni vrh. U vijencu oblaka
Od ruža i ljiljana sja rajskog Jaganjca
Božanski lik i bruji slatka lira,
Izvora sto teče iz ranjenih Mu grudi...

Sa dna, iz najnižih nizina, uvijek nove čete
Dižu se — Hrle put kristalnog vrhunca:
Dodija gnjusna im tmuša i blasfemije ljudi
Pa uzgor džinovskom snagom dignutih ruku lete
Vapeći: Sunca! — Sunca!

Piju višnji napitak — Dušu im, srce, vene
Jaganjca jača krv — Rastu ko šume cedra
Bacajuć snopove svijetla s blistave visoke Stijene
Dolje na prorijeđen mrak i crna spuštena jedra.

Valtazar Vijolić.

MOLITVA

Nemirna besana noć ko drugih trista,
Što me proganjahu tjeskobom, sumorom, stravom.
Ista neizvjesnost — teška misao ista
Plete olovne niti i teži mi nad glavom.

No s čega sam nemiran tako? — Čega se bojim?
— Zacrtan put je moj — pred njim je vedar zrenik
— Sa mnom je vječna mladost. Bog je veseli. Stojim
Dnevno na Sionu svetom: Melkisedek — Svećenik.

Istina, i u grudima mojim zvijer atavistička ruje:
Reže me oštra joj pandža ko usijani čavao,
Al tko je ne osjeti, gdje mu srce kljuje?!
— S njom se borio Lojola, Frančesko i Pavao.

Pa s čega sam nemiran tako?! Slatke zvuke
Harmonije i Mira čuješ kad si se do na smrt rvo.
Blagoslov samo dijele umorne, patničke ruke,
Što su grlile dugo križa krvavo drvo.

Nemirna besana noć — a ipak zorina prama
Osjećam svijetlu blizinu — Izranja duša iz boli.
Neka neodoljiva Moć diže je u trijemove hrama
Gdje se Pobjeda Bogu klanja i žarko moli.

Valtazar Vijolić.

APOTEOZA

ISIDORU

Visoko
U plavilu neba
Ko sitni
Biserni atom
Plovi.

Titraju strune
Eterične,
Bijele
I blage:
Njegovi
Mistični snovi.

Anđeli
Sa Bijelog Brda
Mole
I rone
U visove plave:

Diže se
U zagrljaj Boga
On...

Labude Isusov
Ave!

Valtazar Vijolić.

HERCEGOVAČKO SELO

ODLAZAK

Preko 5.000 hercegovačke djece prehranili su u ratu Hrvati iz Banovine

I skupljaju se djeca u Mostaru.
Kamo će, zar se staro vrijeme vraća ?
Zar opet naša kršna zemlja plaća
U djeci danak stambolskome caru ?

Ne ! Glad ih braći preko Save goni.
Pištaljka zviždi. U vlak žure djeca.
Do majke majka na peronu jeca.
Kolesa škriplju. Miču se vagoni.

— Neka vas tuga i briga ne mori ! —
Majkama Didak na rastanku zbori,
— Djecu vam ljubav preko Save čeka,

Bijeli hljebac i postelja meka. —
Mališi zure... Vlak kroz prodol brza,
Majkama srce od tuge se trza.

PROSVJETITELJ

10.000 seljaka fra Didak Buntić je naučio čitati i pisati

Pod hrastom stoji Didak, kliče : — Puče,
Bez znanja ti si ko drvo bez grana,
Nepismenost je naša grdna rana !
Bukvara evo ! Svi treba da uče.

Lijek ranu liječi, a puk diže štampa,
Moć knjige bijele jača je od topa. —
— Didače dragi, knjiga je za popa,
Ćase mi, za nas motika i krampa. —

— Tuđinac učen kruh naš jede lijepi,
Okrpljen došo, danas nosi čohu,
E, zato, što ste kod očiju slijepi !... —

— Pa učit ćemo, ne će padat mana ;
Jest ćemo opet i sijerak i prohu...
A Didak : — Mnoga zarast će vam rana... —

V A G A

Magle i kiše. Zadnje cvijeće vonja.
Jutros je mutna zora bez rumeni,
Na vagu idu ljudi zamišljeni,
Ljetinu gone... Kas se čuje konja.

Kroz selo seljak tugaljivo deka.
Glavnje se svijetle, vjetar iskre nosa.
Sve gušća magla po vršcima kosa,
Sjetniji ljudi — znaju, što ih čeka...

...Od kuće ženâ pogledi ih prate,
Postovi mnogi u čast svetog Ante...
Razbujalo se tisuć' dječjih nada,

Da otac halju donijet će iz grada...
Što će im donijet ? — Žulj i ljubav žarku,
Vjeru u Boga i praznu novčarku...

MLADOMISNIK

Na oltar dođe k čeznuća vrhuncu,
Zar može višem dizati se visu ?
Gospodu prvu prikazuje misu,
Duh mu se grije o vječnome Suncu.

Uzvisi njega, sićušno stvorenje,
Vlast dade višu no anđelu s neba :
Tijelo Božje pretvori iz hljeba
Za utjehu nam i duše spasenje.

Okrijepljen slašću Gospodnjeg je Tijela,
Osnažen draži božanskoga pića,
Grud njemu plamti kao zora bijela.

Duša mu s Božjeg pohoda se blista,
I svaki atom danas njegva bića
U slavu pjeva Gospodina Krista.

BOŽIĆ NA SELU

Prosinac. Zemlja u snijegu se bijeli.
Fijuče hladni vjetar ispod strehe.
Dolazi Kralj nam mira i utjehe,
Pjevamo, pokraj badnjaka smo sjeli.

Betlemskoj špilji zanosi nas mašta,
Zaboravljamo životne tegobe,
U duši gasnu nemiri i zlobe :
Susjedu susjed uvrede oprašta.

— Je l' Gospa Kristu kupila slatkiša ? —
Upiti bruje nevinih mališa.
A mama priča o uboštvu špilje...

— Krist noćas ide, krš naš blagosilje :
Uboge voli, a nevoljne tješi,
I mnogo majki s dječicom se smiješi...

»DOKTOR MARKO«

Mudar ko »ujak«, marljiv kao pčela,
Tokmakom mlati, a motikom kopa,
Načelnik nije, ali je uz popa
Moj susjed Marko prvak moga sela.

Umoran sjedne i upali lampu:
Za tisak svoje uređuje spise,
Nedjeljom uvijek nakon svete mise
U puku širi katoličku štampu.

Kopa i piše, luč prosvjete pali,
I gorkih ima, pije ih sa slašću,
Skroman, ne hlepi za općinskom vlašću...

— Lani nam stado spasi od metilja,
Selo ga darom nadarilo zbilja:
Uz »pisac« naslov i »doktor« mu dali.

Nikola Kordić, seljak.

OČAJNIK SV. TEREZIJI IZ LISIEUXA

Moji su zubi zariveni u zemlju,
moje su trepavice pune praha,
moja duša ne vidi nebo
i diše blato iz punog daha.

Moje najdublje želje smiješe se miru,
ko kljun i krila — nad pučinom brodu.
Ja ne ću naći mira u krvi nemiru,
i grizem zvijezde na svetom svodu.

I sveto sunce trgam i komadam.
Njegov žar krv moju prži...
Razdirem nebo ko plahtu leda
i nosim lijenost u svojoj srži...

Al ima jedna zvijezda na tom svetom svodu,
što trepti sjajem davne dječje priče.
Iz nje se presiplje zlato blagosti
na srce, što očajem ožeženo viče.

Ona je najmanja, a pred njom mi je duša blaga,
i sjaje se bjelinom moji zvjerski zubi.
I da sam dijete, ja bih se s njome igrao ozbiljno
ko mjesec sa svojom prugom, koju more ljubi.

Ona mi je u vječnu ljepotu nadanje,
što zrakom utjehe zlati rane mog srca.
Možda zato što bezgranično stradanje
u sjaju i jedine nade — ne grca...

Jeronim Korner.

G L U H A

I.

Ni danas ne znam, niti sam ikada pitao, kako se zove ta stara djevojka. Boravi svoje dane u trošnoj i uskoj dvokatnoj kući, u koju se ulazi sa glavne ulice i straga iz najstarije seoske ulice Andričića. U toj se kući rodila i u njoj će umrijeti. S njome živi sa dvije kćeri i jednim unučićem njezina nevjesta, Bare, udovica nakon smrti svoga muža Petra, koja se trudi i muči sa kćerima od jutra do mraka poput mrava, da pošteno preživi i priveže kraj s krajem, pa da otkidajući od grla prehrani svoju zavu, koju svak zove jedinim imenom: Gluha.

Gluha je po sebi nespretna za sve kućne poslove. Dok njezinu nevjestu Baru muče svakojake brige i nastoji da u sve dopre i dade reda domu i kravi u štali, pa trkne i u goru i u polje i u vrt i svuda se nađe za svoj posao, vazda okretna, radišna, živa uprkos već starim svojim godinama, Gluha izjutra nakon doručka viri kroz mali prozorčić od potkupja, gdje je njezin uboški ležaj i promatra prolaznike, što se kupe u toj uskoj ulčici u maloj mesarnici Nikole Bega, koji s nekim osobito važnim ponosom siječe zaoblice, kopsice, vratinu, hrptenjače, trbušine na tezulju, da izmjeri zajedno s nametkom, pa onda sve to zagrabi šakama, preda gusto stisnutim kupcima, što nervozno čekaju svoj red, pa da im po prilici reče: kilo i četrdeset deka, dvadeset i tri dinara, nosi doma i ne zanovijetaj! Samo što Gluha sa svoga prozorčića, upravo zato što je gluha, ne čuje, ako međutim koji hrabriji mušterija prigovori nešto glede vrste mesa ili obilatosti nametka ili cijene, da se onda žestoko okosi gazda Nikola i drekne i skroji kojega sveca, pa priveže: Umukni i ne ševrdaj, ako te volja! Ili ne znaš, da se car Nikola ruski ne boji nijednog kralja na svijetu? zaboravljajući, da su cara Nikolu već davno Lenjinovi hajduci zadavili u nekakvoj pustoši. Inače Nikola izvan svoje klaonice nije rđav čovjek, ima za svakoga lijepu riječ, ide u crkvu, ljubi svoju obitelj, ama prođi ga se u njegovoj radnji! Onda se pretvara u vuka, i zastalno će udariti grom, ako ga vidiš, da grozničavo udara sjekirom po fino odrtom bravu i desnom zasuče mrko i zlovoljno svoj pomnjivo gojeni brk ispod kukasta nosa... Oho, čuvaj se onda!

Poslije podne se Gluha vere po onom kraju Andričićeve ulice, što ga nazivlju I s p o d B o t e. Tu je ulica najuža, a svršava sa oniskim surotamnim, požućelim kućama, pa su dvije u redu zadnje kuće spojene sa starim, skoro rasklimanim svodom, koji nosi malu, sada pustu kućicu, tako da se kroz ovaj tamni niski svod, što zovu »b o t a«, prelazi do Tomine terace u svijetlu krivudastu uličicu od Ogrca do Vetinova tijeska. U ovaj kraj ulice i s p o d B o t e sunce nikada ne zaviri. Ovu sam ulicu od djetinjstva najbolje zapamtio i svuda nosim njezinu polutamnu i slikovitu prikazu sa izgledom časne starine, što svjedoče oni zidovi od tesanog i surog kamenja, sa malim prozorima i kamenim zubovima nad donjim prozorskim pragom za prijećke, na kojima visi i suši se oprano rublje, dok vani s do-

njih prozorskih pragova strši van iz raspuknutih lonaca i pitara uresno lišće i mirisavo cvijeće, gojeno od mladih djevojačkih ruku kao izazivanje proljetnih i mladenačkih čara proti starosti i uginulim danima. — Iz raznih zidnih pukotina i na strehama vire i šire se grančice veselih i raznobojnih mačica ili zijevalica i tamno zelenog drijenka, koji je u starije vrijeme bio korisna biljka, jer se onda s njime pralo stakleno suđe od mrlja kao danas umjetnom sodom. Tamo i amo po zidu raste kapara mesnatog lišća, što cvate dok se čaška cvjetna ne skupi i ne stisne, pa to beru, meću u boce, pune usta i jedu s mesom kao prismok. Ispred B o t e niska Grbićeva kuća je spojena sa starim drvenim mostom, koji ima drveni prsobran. Za proljetnih i ljetnih dana iza ručka, kada drugi počivaju ili spavaju, dok mlade i stare žene sjede na prikuću zabavljene pletivom, krpljenjem rublja ili čitanjem pobožnih glasnika, a još više pretresanjem tuđih posala i slaboća, stari Ivan Čuka, glomazan čovjek crvenih debelih obraza, sjedne gore na mostu, koji se trese pod njegovom težinom, pa uzimlje da pjeva po koju pjesmu iz Kačića, koga zna skoro svega na izust, premda ne zna ni čitati ni pisati.

Stari je Ivan Čuka u svojoj dobi od 86 godina još krepak, snažan, zdrav, posljednji pjevač Kačićevih pjesama u našemu pelješkom selu. Zato njegovo pjevanje svak, a osobito njegovi susjedi rado slušaju, jer njegov glas zvuči kao naricanje, kao tuga, kao žalba za nečim čestitim i junačkim i drevnim što je nekoć bilo a sad se samo spominje.

U to doba, kad Ivan Čuka, koji se još nije oprostio s motikom, začini razgovor ženskog društva I s p o d B o t e, kada polusjena počne obavijati čitav prostor, tada kao najzadnja tapkajući rukama po pameti polako preko tamnih i uskih, sasvim rasklimanih stuba siđe dolje na prag Porobilove starinske kuće stara Maruša zamagljenih očiju, kašljucajući i šapćući sama sobom kao u Bogu sabrano čeljade, koje gleda po nebu svoje duše samo sa svojim duševnim zjenicama, sva uvijena u crninu, s velikim crnim ubrusom preko glave, što naborano čelo, mršave obraze i uleknuta usta bez zuba, čitavo blago i dobroćudno lice ostavlja u tihoj sjeni. Iznemogla uda spušta, podupirući se rukama o vrata, na zemlju i čučne na prag, uzme »krališ« (krunicu) od pet koljenaca i stane da tiho izgovara svoju običnu molitvu, ružarje, koju obnavlja na dan barem desetak puta i u tom brbljavom društvu kao da ništa ne čuje nego samo glas Božji u svome smirenom i dobrom srcu, ne hajući nimalo za tu okolišnu vrevu, koja nema nikakva odnošaja s dušom i s Bogom, pa zato za staru Marušu nema nikakva značenja i nikakve radosti. Tada se kao sjena ukrade preko izrovane niske Pintarove tarace iz svoga stana kroz donji prolaz niz dva izlizana kamenita skalina ona Gluha i stane stojećke blizu Maruše. Na protivnoj strani ulice, na Krešićevim stubama sjede čeljad iz Pudarove, Pintarove, te Bragešine obitelji, na Glavinovu prikuću čavrljaju visoka Filicija, dobra i bogobojazna ženica Kate Ivanova sa svojim kćerima, Mirkove djevojke i po koje dijete. Onamo uza zid Tomine

terace naslonile se dvije susjedne ženice sasvim suprotna izgleda sa podbočenim rukama gledajući amo na Marušino društvo i slušajući Ivanovo bugarenje o sužnju Vladimiru u tamnici kralja bugarskoga, a to su Zane Martinova, sva usahla, koju bi mogao istjerati iz boba, i Mare Ančura, koja ima zbog svoje pretiline najmanje badanj mesa, a tu na kraju B o t e sasvim u pozadini izgleda kao usidren, trbušasti brod.

Ovo je najobičnija slika, koju svaki dan, osim za studenih. zimskih dana poklanja prolazniku ova zabitna ulica I s p o d B o t e.

Tuda prolazim i ja o sutonu, kada odlazim da vidim u najvećoj blizini naše lijepo more u miloj zavičajnoj drazi podno brežuljka krševitog i nešto maslinama urešenog brežuljka sv. Nikole Putnika, koga naši mornari toliko poštuju i ploveći iz Makarskog Primorja gledaju s dragim zanosom njegovu bijelu crkvicu i slušaju za nevremena zvuk njegova slatkog zvona.

2.

»Gluha« je od mojih najmlađih dana skoro vazda ista. Kao da nije nikad u mome pamćenju izmijenila svoje neugledne zapuštene, tjelesne oblike. Srednjega je stasa, suhonjava, tanka, žustra izgleda i nimalo smušena. Živahne sijeraste oči sijevaju kao munja i oživljuju njeno dugoljasto lice blijedih obraza u okviru sivih vlasi, koje je skupila u dvije pletenice na potiljku. Nije samo gluha, nego i nijema. I ono što ne mogu njezin jezik i mrtvi bubnjići njenih ušiju da postignu, to imaju da nadoknade njezine tanke, suhe ruke. One su tako živahne, spretne i brze, naročito prsti desne ruke, da u strelovito brzim kretnjama, u živopisnim gestikulacijama uz pratnju usana, što se šire i prče, uz vitlanje i bljesak očiju — izrazuju sve što uzbuđuje i trga njezinu dušu, priprostu i primitivnu.

Jednog četvrtka je stara Maruša ispod Čukina mosta na svome prikuću — tu je bila i Gluha — već domolila svoje ružarje, a stari je Ivan zaključio svoje pjevuckanje sa svojom krilaticom: Bog nas pomogo i Majka Božja! — kad sam stao ispred Maruše, koja me svaki put odmah pozna po glasu.

— Blažena mati, koja te rodila! Dobro mi došao! Nije za te danas poći na more, hladan je danas i pogan vjetar! — reče umiljato i srčano moja dobra i stara Maruša, o kojoj se govori, da sve selo drži na molitvi i da će, kad ispusti dušu, ravno u rajsko blaženstvo.

— Hvala ti, moja dobra, božja Marušo! Hvala ti i za ljupku tvoju besjedu, za miris tvoje bezazlene vjere, za treptaje tvoga u Bogu upokojenog i dobrog srca, za vedre poglede zamagljenih tvojih očiju, s kojima grliš vas svijet, za radost tvoje duše s kojom si očekivala i još primaš iz Božjih ruku sve nedragosti i okrutnosti života, hvala ti za vedrinu i spravnost u odricanju svih lagodnosti života, hvala ti za nebrojene cjelove, kojima svako rano jutro, prije nego dođe misnik i drugi pobožnici, obasiplješ Isusove noge u sakristiji crkve sv. Petra i Pavla na Propeću, što ga u polumraku po pameti nađeš i zagrliš uz one tvoje poznate jecaje: Oh

slatka, oh propeta moja Ljubavi! Evo tvoje Maruše blizu tvojih presvetih nogu! — metanišem i svoje srce izlijevam ispred ove drage i Božje starice, kao da slutim da će prhnuti u nebesa kad zacvili prva zima.

— Oh sinko, oh dobri, dobri! Kako si ti mene sada obradovao, onako tebe Bog obradovao i dao ti svako dobro! — govorila je kroz suze stara Maruša. — Sinko, jesam li ja to sve zaslužila?

— Jesi, Maruša. Danas mi je o tebi toliko govorila moja majka. Ti si od nje starija deset godina. Ona je bila djevojčica, kad si se ti udala. Ljepota je tvoja bila ures svega našega kraja. Isto si tako, kaže mi majka, bila dobra i skladna. Kaže mi, da želi da joj se sutra ukažeš, kad prođeš našu kuću i došutaš u crkvu s krališem preko vrata da ugrabiš svetu misu. Odavna nije s tobom progovorila. — —

— Tvoja majka! Ona je rajska! Čuvaj, dušo moja, tvoju mučenicu majku. Ti si joj jedino oko u glavi. Znam njezine muke, u kojim je nevoljama uzgojila svoju djecu. Njezina je hrana bila strah Božji, s kojim vas je zadojila. Ništa na svijetu nije imala, ni kuće ni bića, bačena od svojih na put kao robinjica, ali — oh rajske žene! — bila je vazda vesela i radosna, bogata s Božjim ufanjem; i onda kad je tonula u prosjačkom siromaštvu nije se skončala, nego pjevala s vama, svojom djecom i sa svojom materinskom rukom već ovdje na zemlji sezala do rajskih ljepota. Teški su, izgledni i tako slatki bili oni dani. Vazda smo bile zajedno u crkvi, na molitvi, u trudu, u gori, za šesticu smo, za deset novčića potezale iz dalekog Vitera na našim leđima teška drva skoro čitav dan, da donesemo djeci svojoj malo kruha. Oh, sinko, čuvaj svoju majku, da počine i da te blagosivlje! I dočekala je od Boga sreću i zadovoljstvo, jer je vidjela svoga sina na ploči od oltara, na trpezi Gospodinovoj!... Jest, zaslužila je dobra tvoja, patnička majka!... — — —

— Nemoj dalje, Marušo Božja! Znam sve. Reci mi, zašto je vazda blizu tebe u ovo doba ova Gluha?

— Jadna! — uzdahne Maruša....

— Zašto je zoveš jadnom, Maruša? —

— Ne znaš ti ništa! Nije ona bila jadna vazda, nije se ovako betežna rodila. I ona je bila draga i lijepa mala djevojčica od dvanaest godina. Slušala je i govorila kao svako drugo dijete.

— Pa kako se ovo njoj dogodilo?

— Ona je, dušo moja, žrtva očina grijeha. Znamen Božjeg pokaranja. Zato je ja zovem jadnom.

Njezin se otac zvao Jero iz stare Pintarove porodice. Vrlo se rano oženio. Bio je jedan od onih mahnitih ljudi, kojima strah Božji nije prva stvar, nego pusta briga, kako ćeš se što prije i više nauživati mladosti, djevojaka, muzike, plesa, svakojakih zabava i noćnog skitanja, uz razne lakrdije. Umio je fino igrati na violinu, i tu je novu muziku uveo on u naše selo, a prije njega su udarale u kolu mišnice ili gajde. Znao je finćukasto i u lijericu. I u tamburu. Umio je slagati razne pjesme i rugalice. Tako je on proti Tomi Coli iznio ovu rugalicu, što je bila svakomu na ustima:

Tambur bije na ulici
Proti Mari Colinici,
Neka bije, neka bati,
Ja ti Maru neću dati!...

Zvali su ga na svaku svečanost, začinio je svaki pir. Mladost nikad bez njega, ni on bez mladosti, iako je bio oženjen. Netom bi u večer svršio radnju u svojoj stolariji — po duši bio je valjan marangun[1]) — netom bi sa svojima večerao, a u kući je bilo svakog božjeg berićeta, skinuo bi s mira svoju violinu ili lijericu, pa vrcem, mumajući još zalogaj u ustima, u kafanu pokojnoga Pjera Barbira, ili u krčmu Ivana Despota, Ivana Mrčića, gdje su ga čekali mladi i vazda veseli drugovi, pa otale u kasne noćne ure ala da se šetaju po ulicama i pod prozorima zaljubljenim mladicama da tamburaju, igraju i pjevaju.

— Možda su, Marušo, dolazili i u Donje Kuće ispod tvoga prozora, dok si još bila djevojka! — pitam staricu.

— Kako da nisu, sinko moj! Svaki sam put, kad bi se probudila i podigla glavu nad blazinu da bolje čujem, odmah razabrala glasove Tome Gustinovića, Stipa Kovača, Stipa Zimića, Ivana Keka, Stipa Ganzelje, Stipa Ferija, Vice, Mirka i Jera sa lijericom ili tamburom. Koja divota! Ne bi onako umjeli slavuji ili modrokosi. Kašnje je dolazio u njihovo društvo Đulio iz Bišelje, talijanac, koji je počeo natucati hrvatski a došao je u Trpanj na poziv bogate obitelji Vetinove za vrtlara i on je prvi u nas uveo sijanje i sađenje povrća, slanutka, bižeja (graška), pamadora (rajčica), krumpira, salate, a počeo je saditi i voćke, breskve, kajiše, trešnje, jabuke, kruške, pa su i druga čeljad počela u nas sijati i saditi to blago Božje. Đulio se poslije oženio i vodio putnike sa svojim konjem, a umio je kao staglin pjevati neke mletačke pjesme... Svi su oni, sinko moj, danas pod pločom u hladnoj zemlji.

— Jesi li, Maruša, zapamtila koju njihovu pjesmu?

— Dosta sam slušala, dosta i zapamtila. Zaboravila sam ti, dušo moja, dosta toga, jer sam ti ostarila. Još se nešto spominjem one starinske pjesme po imenu Tužbe, sa pola naškim i pola talijanskim kiticama:

O dragi, jubjeni,
Che fatto avete?
Zašto meni mladoj
La vita toglieste?

Ti si meni reko —
Mi avete detto,
Ti si se zakleo
Colla man sul petto:

Da ćeš me uzeti
Per la vostra sposa
I mene držati
Come fior di rosa.

---

[1]) marangun = drvodjelac.

Di je jubav stara,
Dove il giuramento?
Tako li me varaš
Fede o tradimento?

Koje zlo učinih,
Mio diamante?
U čem te uvridih
O caro amante?

Izguliću kose
La mia chioma bionda,
Pa ću se utopit
Nell' onda profonda!...

On joj odgovara:
Giovine e snella,
Što me veće mučiš,
Ragazzina bella?

K meni su pritekli
Con tutta premura
I o tebi rekli
Brutta impostura.

Volio bih s tobom
Un momento stare,
Nego s drugom mladom
Cantar e ballare.

To nije moguće
Cio non posso fare,
Jer u kuću večer
Non posso entrare.

Kada dođeš, dušo,
Sulla mia tomba,
Zaplakaće zemlja
Al suon di una tromba.

Da sam te jubio
Dolce paradiso,
I vazda žudio
Tuo bel sorriso!...

A zapamtila sam još i onu drugu malu:

Marice divojko,
Poštenoga roda,
Ti ne peri robu
Pokraj moga broda.

Mare odgovara
Mudro prigovara:

Ako si gospodar
Od tvojeba broda
Al nisi gospodar
Od sinjega mora!...

Ove smo kitice mi djevojke vazda pjevale kad smo išle na more u Dračevac, da peremo robu i blitvu za večeru. Jero nije bio opak čovjek, bio je radišan kao crv i pazio svoju obitelj kao oči u glavi. Svak ga je volio radi njegove vesele i lijepe ćudi. Nego one se godine bio odalečio od Boga. Upleo se u mrežu onog neznabošca Pera Jure, o komu se onda govorilo, da je na balaturu u crkvi dok je bio na oltaru izložen Presveti i dok je vas narod sagnutom glavom klečao i vapio, čitao za prkos neku vražju knjižurinu, da Isusa nema, da nema Boga.[1]) Taj se Pero bio zaljubio u Jelu Golijanušu, koja je tada bila pravo sunce među našim mladicama, ali nije bila k o r t a p r a m a k o r t i[2]), otac mu nije dao da je uzme, nego je jednog dana ulovio njegova i njezina ljubavna pisma, nanizao ih na koncu i objesio o balkon svoje visoke Jurine kuće, da lepršaju kao trobojnica na vjetru i kao ljuti je ris vikao: Evo narode, moga skota, koji mi hoće osramotiti kuću sa onom prosjakinjom Golijanušom. Ne će ona nikada u Jurinu slavnu kuću! — Pero je mlad dobio nemilu bolest — sičiju i umro je u mukama kao svaki bezbožac. Osudio se i plašio je u Mircima oko one razvaline.

— Ideš daleko, Maruša! Što je bilo od Jera?

— Polako sinko moj, evo me odmah na Jera, budi na kojoj si! Osvanula je čista srijeda prvi dan svete korizme, posvećene Muci Isusovoj. Nije bilo dosta što su mahnitali na poklade. Prohtjelo im se, što nije bilo nikada prije, da produže svoju obijest u korizmu. Imao se u večer čiste srijede sprovoditi i spaliti karneval. Jero se ušuljao u crkvu Gospe od Karmena i potajno odnio bijelu k o t u, što paroku služi na sprovodu vjernih kršćana. Skrojio je od crne robe stolu. Mladi se drugovi na urečeno mjesto skupili, svi obučeni kao tintilini sa zubljama u ruci. Rog zvuči. Skupio se narod. Karneval je namješten na kolima na plokati Jerićeve kuće. Odjedared stvori se ispred grdnog karnevala na kolima Jero Pintar obučen u bijelu kotu i stolu i u crnim skutima. Pročita testamenat karnevalov, koga osudi na smrt da izgori. Njegovi su drugovi krenuli i potezali karnevalska kola kroz selo do potoka od Dekovića, pjevajući putem porugljive pjesme. Na svršetku blizu potoka Jero završi posmrtnim govorom i stade da oponaša crkvenu službu Božju na sprovodu. Mnogi su se zgražali. Prisutni udariše u viku i grdnju. Pljuvalo se na kola. Neki su nasrnuli na tu obijesnu družbu, koja se razbjegla. Dokle smo došli! Ovako oskvrnuti onaj sveti dan? Ja sam ti bila mlada, ali sam čupala kose od straha, slutila sam da će nas Bog pohoditi kojom ljutom kušnjom.

---

[1]) »Ta knjižurina, u kojoj piše — kako veli netačno Maruša — da nema Isusa, da nema Boga, to je talijanski prevod Renanovog »Života Isusova«. Kad su bacali iza smrti Pera Jure njegovo sobno pokućstvo, zaraženo od njegove bolesti, bacili su — koja pouka! — u smetište i oganj i tu pogubnu Renanovu knjigu, možda PRVU bezbožnu knjigu, koja je stigla na poluotok Pelješac. Onda se šuškalo u puku, da vrag po noći šalje iz pakla neka bezbožna »libra«, da ih čita Pero i truje svoju dušu, koju je i otrovao, kao što se otrovalo i njegovo tijelo...

[2]) Nije korta (dvorište) prama korti = reče se, kad ugledan, bogat mladić uzimlje siromašnu curu za ženu.

Ali se Bog u svojoj srdžbi ograničio da pokara samo Jera, prvoga krivca. Ova jadna, koju vidiš, bila je tada mila i ubava djevojčica od dvanaest godina. Malo dana iza Jerova grijeha opasna i prilјepčiva bolest »m i l j a r a« nasrne na njegovu djecu. Ta je miljara bila neka vrsta plućne bolesti sa žestokom ognjicom, slična današnjoj španjolici, vladala je u doba moje mladosti po svijetu, ali je pomalo nestalo kao što će pomalo nestati i današnje španjolice. Od miljare je malo ko spasio glavu... Općinska je vlast dala zbog pošasti zatvoriti Jerovu kuću. Ljudi one dane prolazili smućenom dušom, kazali rukom na kućni ulaz, na kojemu je ruka redara Mikule napisala :

Zatvoreno ! Čuvajte se od miljare !...

I svak je bez razlike tada šaptao jedan drugome : ondje je prst Božji ! Jero je imao petero djece, dva sina i tri kćeri. Svi se redom razbolili. Namjernici su čuli s puta kako ubogi bolesnici stenju i jecaju od muke. Njihovi bolovi su bili praćeni vapajima i uzdisajima kukavnih roditelja, naročito Jera, koji je spoznao svoju krivinu, plačući sebe i svoju djecu. To je bila bol srca sa žalbom jednog utvrđenog krivca, komu ne sudi ljudska sablja nego nebeska Pravda.

U kratko vrijeme ispusti dušu mlađi sin, za njim jedna pa druga kći Mare, mila i pametna djevojčica, da joj nije bilo para u selu. Jedva se o vlasi odhrvaše nemiloj toj bolesti sin mu Pero, koji je ostao gluh, i ova jadna, koja je zagluhala i zanijemila za vazda, da ostane kao križ ocu i majci, kao znamenje Božjeg pohoda u onu kuću i opomena svemu narodu a napokon za tešku pokoru one ispaćene udovice, koja se udala za gluhoga Pera i porodila s njime četvero djece, koju je iza smrti svoga muža pošteno i trudno uzgojila i othranila, ali je i ona bijedna izbrojila sve zvijezde na nebu, dok su joj djeca narasla i dvije joj se kćeri lijepo udale, dok je najmlađa kći Dora ostala s majkom i nalazi tamo i amo posla kao švelja, jer ima i lijepe ruke.

Danas se Petrova udovica bije drvljem i kamenjem da se održi, kći Dora sada ima malo zarade, ali joj je najviša pokora ova Jadna, koja se samo vrti po kući, nikad mira neima i skita se od vrata do vrata.

Gluha kao da je razumjela da Maruša govori o njoj. Upre u nju tužan pogled i stane da muca :

— oi, i — i, u — e, ae — e — e, ea — ai — i, u — u — a, ai — o— —o ! — — —

— Što ono govori Gluha ? — pitam Marušu.

— Da je jadna, jadna, jadna ! — — —

3.

Iza posljednjeg razgovora sa starom Marušom, koja je bila zapravo najbolji pametar u našem selu i zbog svoga pamćenja i zbog svoje odmakle dobi — njezin se otac rodio prije nego što je Napoleonova vojska nasrnula preko Pelješca na dubrovačku divnu zemlju — gledao sam često Gluhu, kako se vere od vrata do vrata, da svakomu nešto na svoju kaže. Nijemi su po svojoj prirodi najzlo-

voljniji skitači, jer ih mori najveća muka, što tačno ne mogu da drugome kažu ono, što se zbija u njihovoj duši.

Došla je Gluha tada češće i na moja vrata. Postala je nekud nemirnija, nasrtljivija, dosadnija. Diže svoju mršavu i koštunjavu ruku, bljesne očima, isprči usne, pa muca ili štaviše — mekeće poput jareta :

— oi, i — i, ue, ae — ee, ai — oo ! —

Naljegne na moja vrata, ušulja se, skokne u kuhinju, tamo nađe moju majku, nešto gucne, pojede, stisne u ruke i turi u špag, pa se navraća k meni u moju sobu. Gestikulira rukama sasvim nemirno, svaka joj žilica drhturi, prevrće ovaj puta suznim očima, diže u vis desnu nogu da vidim dvoje : ranu nad gležnjem obloženu starom krpom i na poderanim postolima skoro otpale poplate. Plače. Šeta se gore dolje, kretom ruke pravi luk oko trbuha i bokova, udara desnom u tjeme, pokaže prstom pravac prema Neretvi. Htjela je kazati :

Došla je iz Bosne najstarija kći moje okrutne nevjeste, kći udata za jednog željezničarskog činovnika, koja mi se šepiri po kući kao velika dama... Na njoj šuška svila, mirišu parfemi, sjaji se zlato, na glavi joj se vije šešir... Puca od zdravlja, salivena je kao bronca. Nosi finu torbicu sa zrcalom, odakle od časa do časa prema uvedenom damskom običaju uzimlje češalj, prelazi s njime preko kose i vrlo komodno obnavlja još mlado i gojazno lice puderom. Donijela sobom neku prtljagu, u njoj majci i sestri odjeće, hrane i svake đakonije, pa valjda čak i novaca, a meni jadnoj i tužnoj ništa ! Ništa ! Nego evo idem od nemila do nedraga u ovoj traljavoj halji, u otrcanoj obući, s bolesnom nogom, zapuštena i gladna, odbačena kao stara metla...

Vidi se, da je Gluha postala nekako i zlobna.

Iz prkosa prama nevjesti, ne shvaćajući današnje općenite nevolje izmišlja sve moguće kretnje, da objavi sve ono što ona trpi i kako je nevjesta Bare tobože zlostavlja. Išla je jednoga dana od kuće do kuće, da priča, kako se vratila od muža bolesna mlađa Barina kći Srebrika preko Neretve, kako on, muž, nema sada ništa, kako je najmlađa sestra Dora mora da hrani, kako ide po kući s kljastom nogom — i tu Gluha glumački oponaša hod svoje nećakinje, koja je ostala betežna iza jedne teške bolesti, priča kako nevjesta ne prodaje sada mlijeka, jer joj se razbolila pusta krava hraniteljica njezina, kako mladići dolaze u večer na sijelo da vide Doru — i tu se Gluha nekako mrko ogleda naokolo, pa toliko drugih stvari.

Kod nevoljne udovice Bare nastala ljuta nevolja. Dora nema posla, krava uginula. Sin iz južne Amerike se odavna ne javlja... Nekoliko se dana u toj kući ne kuha, ne vari. Gluhoj je bilo najgore. Glad kao da ne pozna zakona — išla je u staju Ivana Muse, da krišom odnese koje jaje iz kokošinjeg gnijezda. Musa je zatekao i na mrtvo ime isprebijao. Nije bilo svjedoka. Jadna ne zna da zbori i — nikomu ništa. Nije se više smijala kao prije...

4.

Prošlo nekud mjesec dana iza svih tih nedaća u Pintarovoj kući. Eto Gluhe na moja vrata. Nije prevrćala po običaju svojim živim očima. Nije prčila usne. Nije vitlala rukama. Nije se poput zmije savijalo njezino elastično, tanko tijelo. Osjećala se jamačno sasvim nemoćnom da svojim kretnjama izrazi bijedu, koja je oko nje tako žestoko i ružno iskesila zube. Stoji kao stup na dvonožju pred ulazom u moju sobu... Skrstila ruke. Ne smije se. Ne plače. Nepomična. Staklena pogleda... Slika Lotove žene pretvorene u stup soli. U tom ljudskom kipu, što ga pokriva jedna tanka, okrpljena halja kao neki suvišan predmet u staroj kući, da se ne vidi, kao da se ukazala Nevolja u istinskoj golotinji, pa kao da ovako nariče:

— Suvišno je da pitam, jer me niko ne razumije. Moja je nevolja nijema, ali ona otvara usta, a niko ništa ne pruža. Ne mogu da se tužim. Da vičem u pomoć. Nema čovjeka, da bi me poslušao. Moji su tjelesni oblici nekako vazda isti. Zato ne vjeruju u moju bijedu. Imam usta, ne da hulim i grdim, jer je to nemoguće, nego da progutam zalogaj, što ga — nema. Imam uši, mrtve uši, koje više ne mogu da čuju onu okrutnu riječ: ne dam!

Da sam slijepa a ne gluha, svaka bi ohola gospođa, svaki bi gavan stisnuo u moju šaku novčani prilog. Svaki bi gazda raspucao svoju kabanicu, da se riješi kovanih sitniša, što mu putem neugodno zveče po špazima. Dali bi mi, da sam slijepa, jer ih ne bi vidjela i ne bi pročitati mogla na čelu njihovu, koliko su zlobni... Jer nema jačeg uboda nego što je prvi pogled ucviljenog siromaha kroz maglu biserne suze, pogled uprt u živinske zjenice bešćutna rasipnika. Slijepca ljudi trpe zato što ne vidi sunca ni mjeseca ni grdne nakaze ljudskog nemilosrđa ni prikaze živinskih pohota. Naročito ga vole, ako još zacvile njegove gusle javorove o našim narodnim pogibijama, ili njegove ruke naviju vergl ili organetić, pa se oglasi na ulici u dječjoj graji koja stara ilirska rodoljubna pjesma, koje se novi rod više ne sjeća niti je razumije. Ispod drevnih crkvenih portala prosjačka pružena ruka je još ostala kao drag ugođaj blage tradicije, kao omamljujući opijum za sterilne i beskrvne duše, koje se žure kući da nađu obilatu sofru, koje su Hrista istjerale iz svoga doma i u otajstvenim činima službe Božje ispod tamjanom okađenih starokršćanskih ciborija vide samo lijepe slike bez životnog značenja.

Ali gluhi i nijemi, koji vide kao ja, ne smiju da ostanu niti na crkvenim vratima.

Jer onaj koji ne čuje kao ja, koji ne govori kao ja, Gluha, posjeduje snagu duševne rječitosti u očima, koje te sada gledaju. U ovakovoj šutnji ima previše vike. Moja nijema usta prosvjeduju. U duši nosim užas zbog potrebe, da ova nijema gluhoća zarida i zahuče poput bjegunca u pustoši nedogledne ravnice...

Ovako Gluha nije rekla, ali je imala pravo da tako govori. Da govori kao svetac, vitez i prorok, kojeg izmoždeno, bolesno vrijeme ne razumije i ne sluša kao ni Gluhu. Glas je značajne kreposti danas kao mucanje ove Gluhe što stoji na ulazu u moju klijet. Kao glas one koja govori u — snu! Životni potezi i kretnje na kipu vedre kršćanske čestitosti slični u toj bujici ljudske dekadence grčenju ruke ove gluhe i nijeme prosjakinje, kada nistrmo mlohavo pada u času, gdje ljudska halapljiva okrutnost okreće leđa i uskraćuje pomoć...

5.

Na ulazu u moju klijet stoji još nepomično nevoljna Gluha. Na moj stol i na kitu balzamina i dalija u vazi preda mnom pada večernji sumrak. Na kućnim vratima stvara se visoka figura dobrog meštra Rika maranguna, sina pokojne Maruše, koji sam kao sirota obavlja sve poslove u svojoj radionici u Škočinoj kući, kuha za sebe, pere, redi svoje vrtove, goji masline i taj čas mi za večeru u krtočiću nosi od žala malo tikvica za večeru. Otkad sam izgubio majku, često mi nosi taj svoj srčani poklon. Osjeća, da sam mu srodan kao sirota...

Još par časaka i eto u moju klijet dvije bogoljubne duše, dolaze iz crkve, gdje veći dio dana prije tako vjerne drugarice moje majke, izgaraju pred Svetohraništem poput dviju živih voštanica. Ulazi i mala moja Darinka, koja je ostala bez svoje stare babe, da uzme i uredi svijeću i tako nastavi posao one, koje više u toj kući nema.

— Što je Gluha? Kao da se okamenila — opazi meštar Riko.

— Ubila je nevolja, — reče turobno nešto zamišljena Luce.

— Možda je jadna došla, da izrazi svoju žalost, — nadoda Filomena.

— Jutros je — reče mala Darinka — došla na rešetku kuhinjskog prozora blizu sakristije, virila, nešto mucala, lomatala rukama. Tražila je moju babu. Pa je išla natrag i pokrila lice rukama! Zna sve!

Gluha još stoji kao ukleta stijena i gleda u moje oči, u moju dušu. Riko, Luce, Darinka i Filomena Balova stoje po strani i gledaju začuđeno u Gluhu. Tuga me silna muči. Kao da svi slutimo vihor, koji se pomalja izdaleka i prijeti nekim rasapom i lomljavom. Gluha se grčevito trgne, raskolači oči i srta prema mojemu stolu raskriljenim rukama. Nakon dva koraka nemoćna, iscrpljena pada kao hrek na zemlju.

Luce i Filomena zaridale i podigle Gluhu na stolicu. Brzo se vratila, otvorila oči i zajedno sa Filomenom, Rikom i Lucom jurnula i nestala poput sablasti preko kućnog praga u nevid.

Povratila mi se u taj čas ona neizmjerno tužna slika, kad mi odniješe mrtvu majku na groblje svetoga Križa, kada je umirao blagdan svete Ane, da onamo čeka uskrsnuće.

Sagnuo sam glavu na stol i kriknuo od bola.

Slušao sam još iz daleka prigušeno tiho mucanje jadne Gluhe:

— oi, i — i, u — e, ae —e — e, ea — ai — i,u— —u —a, ai — o — o — !

Majko slatka moja, srce moga srca, dušo moje duše! Ovo si mi ti večeras poslala Gluhu, da vidim i tako strašno osjetim, da je iza Tvoga odlaska sve oko mene gluho i nijemo!

Gluho mi je sve i nijemo, jer nema više onih tako blagih zraka, što su dolazile iz tvoga majčinog oka, i što su svako jutro prije Jaganjčeve Žrtve obasjale dušu moju.

Gluho je i nijemo, jer sam, ljubavi moja, iza tebe sirota, koja ne vidi oko sebe ono vedro, svetačko lice, onaj majčin smiješak, koji je sakrivao osamdeset Tvojih križeva, koje si tako dragovoljno nosila za djecu svoju, za gnijezdo svoje, za mene, komu si poput svete Monike dala dva života. Ah, više, više!...

Gluho je oko mene i nijemo, jer ne vidim više kako svoje križeve, kako svoju bol nosiš kao darove Božje u neprestanoj ekstazi Tvoje majčine duše u Nebo.

Gluho je sve i nijemo, jer ne čujem više Tvoje rajske riječi, čiju slatku milinu nije moglo prikazati najsavršenije glazbalo na svijetu...

Gluho je i nijemo, jer nema više Tvoje herubinske straže, koja mi je spasavala dušu u svim okrutnim časovima moga žića, kada si bdila uza me pregaranjem, žrtvom i molitvom, vedrim smiješkom one kršćanske dobrote, što nikada ne umire.

Gluho je i nijemo iza Tebe, jer nema Tebe, koja si mi dala još od mog prvog proljeća dubinu Kristove živodajne vjere, koju nijesi neuka čitala u nikakvoj knjizi, nego si je nosila nepomućenu u svojoj rajskoj duši.

Gluho je i nijemo, jer je Božja ruka izgulila moj korijen, Tebe, moj bršljan, koji se tako čvrsto uhvatio mene i svuda gdje sam položio ruku, našao sam Tvoje lišće, dobra moja majko! I to tvoje lišće naraslo je oko mene još gušće iza kako si pregorjela u silnoj tuzi Tvoga najstarijeg sina u cvatu mladosti njegove, Tvoju jedinicu divnu malu Katicu, svoga muža i diku i nadu Tvoju — Tvoga najmlađeg sina Antu, koga si očekivala preko mora osamnaest godina i nijesi ga mogla zagrliti sa mnom...

Kao Gluha sam gluhonijem sada, kada nema Tebe, kojoj sam povjeravao sve svoje radosti i sve svoje žalosti.

Kao Gluha sam gluhonijem, jer ne čujem više onaj Tvoj tako tanak i sladak glasić, kojim si pjevala još od moga djetinstva pa do posljednjih dana onu Tvoju omiljelu kiticu:

Lipo ti je gori u raju
Di anđeli svi igraju!
Nema tuge ni žalosti,
Neg veselja i radosti!...

Ne, ne, nema više tuge oko Tebe, u Tvome raju, majko moja! Tuga je ostala amo na ovoj zemlji, uza me, Ostala je tu, gdje si ti ljubila tako žarko Boga i Njegova stvorenja, gdje si tako blago voljela i čuvala svoje gnijezdo savijeno na visokim hridinama ljutih ljudskih nevolja, uboštva i pregaranja.

Nadam se, nadam se, nadam se! Nadam se, da ćeš nastaviti u Božjem zagrljaju svoju majčinu molitvu, da ublažiš ovu moju gluhonijemu samoću, da osjetim Tvoju blizinu iz rajskih dvora

dok u vječnosti ne panem opet u Tvoj majčin zagrljaj. Zbogom, do tada, slatka moja majko!

Šest dana nakon sahrane moje majke uzeo sam štap i jedan svježi cvijet, da ugledam zadnje počivalište moje majke. Mislio sam i želio da budem sam, da srčanije izlijem u molitvi svoju dušu onoj, koja viri negdje, iz jednog rajskog blistavog kutića na me. Sunčana velika naranča je hitala u naše hrvatsko more iza otoka Hvara, a krševiti primorski kraj uz more od Biokova do Neretve plivao je u dalekim kristalnim ljubičastim bojama. Čagalji su na Viteru i Prvačdolu zavijali kao da nekoga plaču. U luci ispod grobnog brežuljka B l a c e graja brojnih ribara, koji čuvaju sa svojim lađama i mrežama cipole.

Iznenadio sam se. Grob moje slatke majke nije bio pust i osamljen...

Na hladnoj ploči, nad mrtvim ostancima moga biserja, moje majčice, bdi i kleči i sklopljenim rukama moli — Gluha.... Nikakav šum iz njena grla. Stoji nijema i gluha kao onaj kameniti križ, što se diže na kraju groba. Njezina molitva, onako primitivna i priprosta, zastalno je duboka i iskrena. Nije me skoro ni zapazila. Nije se na me osvrtala. Idem na drugu stranu nečujno, u strahu da se ne zbuni nečija molitva. U tom je času, svečanom i ujedno tihom, moja tuga bila gluha, tiha, nijema, bez suza, praćena bliješkom nade, da ću svoju majku negdje naći...

Majko, majko, majko moja! U tome sam ti vapaju rekao sve! U zadnjem titraju Tvojih velikih, tamnih, začuđenih očiju, — kad se zvjezdana zavjesa zemaljskog sanka polako na Tebe spuštala, Ti, umiruća moja majko, ugleda tada, to znam, Izvor života licem u lice... Prepoznala si Ga u onaj hip, kad si mi izustila tiho posljednju riječ: »Ne prepadaj se, sinko! S Bogom i s Majkom Božjom!...« Tada si na doziv Vječne Samilosti odletjela tamo... gdje nema tuge ni žalosti... da mene ostaviš sama!...

Ne sama, ne, jer ti si, slatka moja majko, još sa mnom!...

— — — — —

Gluha je nečujno nestala iz groblja, iz hlada tugaljivih grobnih čempresa...

Nedjeljko Subotić.

ERRATA CORRIGE

Na strani 34. 3. stih u 4. kitici pjesme I. Kozarčanina treba da glasi:

Dok vjetar nesuvislo za kućom riječi sablasne muca,

SADRŽAJ V. GODIŠTA

KNJIŽEVNO
HRVATSKO
DRUŠTVO
SV. JERONIMA